Elkaar van dienst zijn

De geschiedenis van de provinciale afdeling Gelderland
van de VVK/VKB (1929 – 2014)

door

R.M. Belder

Verantwoording

Voor dit gedenkboekje is gebruik gemaakt van:
- Alle jaargangen van Het Orgaan, Het Maandblad, De Kerkvoogdij en Kerkbeheer over de periode 1929 – 2014.
- Het archief van de provinciale afdeling Gelderland.
- De ontknoping van de zilveren koorde", dr. W.H. den Ouden.
- In dienst van de kerk", 84 jaar Vereniging van Kerkvoogdijen in de Nederlandse Hervormde Kerk 1920 – 2004, R.M. Belder.

De jaartallen en de namen van de kerkgebouwen die in de onderschriften bij de foto's zijn weergegeven, zijn afkomstig uit de rubriek "Algemene gegevens" van de website www.reliwiki.nl d.d. februari 2014.

Foto's
Voorzijde omslag Eusebiuskerk te Arnhem en achterzijde het orgel van de dorpskerk van Rheden.
Een aantal foto's is door colleges van kerkrentmeesters beschikbaar gesteld. Een groot deel van de foto's is afkomstig van wikipedia, reliwiki, R.M. Belder, P. van den Bogerd en E. van Rijssen.

Het gedenkboekje omvat tal van publicaties waarin nog de bedragen in guldens zijn vermeld. De omrekenkoers naar euro's is € 2,20371.

Vormgeving en eindredactie
R.M. Belder

Oplage
350 ex.

Sponsoring
Deze uitgave van het bestuur van de provinciale afdeling Gelderland van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer kon gerealiseerd worden dankzij een subsidie van de Stichting Stormbrand.

Inhoud

Verantwoording	4
Inhoud	5
Voorwoord	6
Een historische terugblik op de Vereniging van Kerkvoogdijen/ Vereniging voor Kerkrentmeesterlijke Beheer	8
Gebouwen, monumenten en andere wetenswaardigheden over Gelderland	51
Vanuit de plaatselijke gemeenten	134
Erelid, voorzitters, secretarissen, penningmeesters van de afdeling Gelderland van de Vereniging van Kerkvoogdijen en de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer	149
Overzicht gemeenten waarvan foto's van kerkgebouwen e.d. zijn opgenomen	151

Voorwoord

De grote kracht van de organisatie komt niet primair voort vanuit de centrale gremia (hoofdbestuur, maandblad, beleidsvoorbereidende commissies, algemene vergadering), maar is met name gelegen in de decentrale mogelijkheden, contacten met de leden en daardoor het dichtst bij de dagelijkse gang van zaken op beheersgebied in de plaatselijke gemeenten aanwezig zijn. Dat was de mening van het hoofdbestuur van de vroegere Vereniging van Kerkvoogdijen (VVK). Om die doelstelling van de VVK beter te kunnen realiseren, begon het hoofdbestuur in 1928 met de vorming van provinciale afdelingen. De afdelingen zouden in beginsel tweemaal per jaar bijeen komen. Deze bijeenkomsten waren bedoeld om de saamhorigheid tussen de kerkvoogden te bevorderen, ervaringen uit te wisselen en elkaar van informatie te voorzien.

Om de band met het hoofdbestuur te bevorderen, was bepaald dat elke afdeling door een bestuurslid in het hoofdbestuur vertegenwoordigd moest zijn. De achterliggende gedachte was dat men op provinciaal niveau, waar men dichter bij de gemeenten staat, beter in staat is geschikte personen voor bestuursfuncties te vinden dan wanneer dat centraal zou gebeuren. Om de band tussen het hoofdbestuur en de besturen van de provinciale afdelingen te versterken, was bepaald dat het hoofdbestuur eenmaal per jaar een bijeenkomst zou beleggen met een delegatie van de afdelingsbesturen. Op 3 augustus 1928 werd als eerste de afdeling Friesland opgericht en ruim een jaar later, op 16 november 1929, vond de oprichtingsvergadering plaats van de provinciale afdeling Gelderland.

In deze uitgave, die ter gelegenheid van het 85-jarig bestaan van onze afdeling geschreven is, wordt in kroniekvorm inzicht gegeven in de werkzaamheden en activiteiten waarmee het afdelingsbestuur sinds 1929 bezig is. Werkzaamheden die maar één doel dienen, namelijk het bevorderen van de doelstelling van de VKB, te weten het behartigen van de vermogensrechtelijke aangelegenheden, voor zover niet van diaconale aard, van de Protestantse Kerk in Nederland en haar gemeenten. Destijds waren dat onderwerpen als: dodehandsbelasting, bestuur en beheer, de kerkelijke financiën, de nieuwe kerkorde, gebouwen en monumenten, de plaatselijke geldwerving, kerkelijke begraafplaatsen e.a. Anno 2014 spelen, naast de hiervoor genoemde onderwerpen, ook andere zaken als gemeenteopbouw, pastorale verzorging, de problematiek van de kleine gemeenten en (ook weer) de plaatselijke geldwerving, een belangrijke rol.

Sinds de kerkvereniging per 1 mei 2004 en de fusie van de Vereniging van Kerkvoogdijen in de Nederlandse Hervormde Kerk met het Landelijk Verband van Commissies van Beheer van Gereformeerde Kerken in Nederland per 1 januari 2005, verleent onze afdeling haar diensten aan de gemeenten die deel uitmaken van de Protestantse Kerk in Nederland.
Eén van die beheerstaken is de zorg voor het kerkgebouw, waarmee ieder college van kerkrentmeesters te maken heeft. Daarom is in het tweede deel van deze uitgave veel aandacht besteed aan actualiteiten op het gebied van gebouwen en monumenten van kerkelijke gemeenten in Gelderland.

Voor het samenstellen van deze uitgave is gebruik gemaakt van notulen en correspondentie over de afgelopen periode van 85 jaar. Dat overzicht is aangevuld met informatie uit achtereenvolgens de verenigingsbladen "Het Orgaan", "Het Maandblad", "De Kerkvoogdij" en "Kerkbeheer", die bij het Centraal Bureau in Dordrecht aanwezig zijn en met gegevens uit het archief van de afdeling Gelderland.

Het boekje is samengesteld door de heer R.M. Belder, die tot en met mei 2010 als chef de bureau aan het Centraal Bureau van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer verbonden was en die nu als vrijwilliger nog bepaalde werkzaamheden voor de VKB verricht. De heer B. van der Schaaf, die betrokken is bij de redactie van "Kerkbeheer", heeft de eindredactie gevoerd.

Ondanks het feit dat wij ons anno 2014 van andere communicatiemiddelen bedienen dan bij het begin in 1929 (telefoon, e-mail, website) en ons Centraal Bureau in Dordrecht daardoor ook gemakkelijker bereikbaar is, zal aan onderling contact, ontmoeting met uitwisseling van ervaringen tussen de kerkrentmeesters, behoefte blijven bestaan. Het bestuur van de afdeling Gelderland wil er, samen met het hoofdbestuur van de VKB, graag aan meewerken dat dit contact met de colleges van kerkrentmeesters ook in de komende periode in stand blijft.

Voorts is ons afdelingsbestuur dank verschuldigd aan het bestuur van de Stichting Stormbrand dat dankzij haar financiële bijdrage deze uitgave mogelijk maakte.

Het bestuur van de provinciale afdeling Gelderland.

J.C. Riemersma, voorzitter
Chr. van Norel, vice-voorzitter
B. Veerbeek, secretaris-penningmeester
J. Poldervaart, lid
H. van Eeken, lid
M. van Dam, lid
P. de Boer, lid

29 december 2014.

Een historische terugblik op de Vereniging van Kerkvoogdijen/ Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer afdeling Gelderland

Onderstaande informatie is ontleend aan het archief van het bestuur van de afdeling Gelderland, het archief dat op het Centraal Bureau van de VKB aanwezig is en het orgaan van de Vereniging, namelijk achtereenvolgens: *Het Orgaan, Het Maandblad, De Kerkvoogdij* en *Kerkbeheer.*

Oprichting afdeling Gelderland

"Op 16 november 1929 is in Apeldoorn een vergadering gehouden van afgevaardigden van een aantal Ned. Hervormde kerkvoogdijen in Gelderland, die hebben opgericht een afdeeling Gelderland der Vereniging van Kerkvoogdijen. Het bestuur bestaat uit de heeren jhr. ir. W. Laman Trip, Wageningen, voorzitter; R. Groeneveld, Loolaan 49, Apeldoorn, secretaris; J.J.H.Liese, Wamel, penning-meester; H.H. ten Cate, Eibergen", zo begint een publicatie in "Het Maandblad" (zo werd het verenigingsorgaan van de Vereniging van Kerkvoogdijen destijds genoemd) van januari 1930.

Eigendom van zitplaatsen

Na afdoening van een aantal huishoudelijke zaken in de vergadering van 16 november 1929, kreeg ds. mr. C.J. Bartels, hoofdredacteur van "Het Maandblad" van de Vereniging van Kerkvoogdijen (VVK) het woord die een inleiding hield over het onderwerp "Eigendom van zitplaatsen in de Hervormde kerken". Ds. Bartels wees op de merkwaardige situatie die zich ook in Gelderland voordeed, namelijk dat in het kerkgebouw, eigendom van de gemeente, allerlei personen menen een eigendomsrecht te hebben op de zitplaatsen. In de praktijk kwam het er dan op neer dat de kerkvoogdijen, die o.a. wel voor het predikantstraktement en het onderhoud van het kerkgebouw moesten zorgen, deze bron van inkomsten misten en dat die gemeenteleden, die meenden dat zij een eigendomsrecht hadden over de zitplaatsen, deze zitplaatsen aan anderen verhuurden en daardoor de huur in eigen zak staken.
Een dergelijke situatie, die in het verleden was ontstaan doordat de kerk gemeenteleden in de gelegenheid stelde om deze zitplaatsen te kopen, leidde soms tot merkwaardige situaties. Mensen van buiten de gemeente, die de zitplaatsen van de eigenaar huurden, hadden soms aanspraak op een riante plaats, terwijl gemeenteleden die van de betreffende gemeente deel uit maakten, met veel minder zitcomfort genoegen moesten nemen.
Maar omdat allerlei tradities plaats maakten voor andere opvattingen, vroeg de heer Bartels zich af of aan deze bijzondere situatie een einde was te maken. Hij was van mening dat het aan de betreffende personen duidelijk te maken moest zijn dat het nodig was om aan deze oude rechten een einde te maken.
De Vereniging van Kerkvoogdijen zou hiervan een stukje beleid moeten maken

Eusebiuskerk Arnhem, 16e eeuw.

waarbij het uitgangspunt is dat de 'eigenaren van de zitplaatsen' tijdens hun leven of anders bij hun overlijden de zitplaatsen weer aan de kerk terug dienen te geven. Alle aanwezigen stemden er mee in dat aan deze merkwaardige constructie een einde moest komen.

Tijdens die vergadering deelde de kerkvoogdij van Zelhem mee dat haar kerkgebouw 845 zitplaatsen telt, waarvan 706 niet haar eigendom zijn. In 1834 is de kerk gebouwd en heeft men daarvoor zitplaatsen verkocht. De gemeenteleden betaalden voor schoonmaakgeld ƒ 0,25 retributie en de niet-leden ƒ 1.
Afgesproken werd dat de kerkvoogdijen van Eibergen, Twello en Zelhem in overleg met ds. Bartels een brief zouden opstellen die aan alle eigenaren of vermeende eigenaren van zitplaatsen wordt toegezonden. Verder zal dit onderwerp regelmatig aan de orde komen op vergaderingen van het hoofdbestuur van de VVK.

Deskundigen aangesteld
In navolging op hetgeen het bestuur van de afdeling Friesland heeft gerealiseerd, heeft het bestuur van de afdeling Gelderland in 1931 een regeling getroffen met de heer De Wolff, organist van de Grote kerk te Arnhem, over het geven van advies bij restauratie of nieuwbouw van orgels.

Verder maakte het bestuur van de afdeling Gelderland bekend dat de leden in de gelegenheid zijn om voor het benaderen van wanbetalers in de betaling van de hoofdelijke omslag, contact op te nemen met mr. M.Ch. de Jong, advocaat en procureur, Nieuweplein 23, Arnhem, tel. 25837.

Kerkvoogdij allerlei
Tijdens de afdelingsvergadering van 1 oktober 1932 te Arnhem, waarbij 37 kerkvoogdijen aanwezig waren, kwamen diverse kerkvoogdelijke zaken aan de orde. Het kerkzitplaatsenvraagstuk, waarover enkele jaren geleden uitvoerig is gesproken, is bij de secretaris van het hoofdbestuur in behandeling.
Naar aanleiding van een vraag inzake verlaging van de predikantstraktementen, nu bij iedereen de salarissen als gevolg van de economische malaise verlaagd werden, leest de secretaris een brief voor van de secretaris van het hoofdbestuur (In de publicatie is niet vermeld wat de brief van het hoofdbestuur inhoudt).
Er werd gesproken over de invoering van een plaatselijk reglement voor de regeling van de hoofdelijke omslag, waarvoor het hoofdbestuur een concept had gemaakt. Het afdelingsbestuur besloot om de gemeenten hierin vrij te laten.
Tenslotte ging de vergadering akkoord met het voorstel van het hoofdbestuur om een Commissie van advies voor kerkelijke bouwwerken in te stellen.

Actie tot terugbrenging van zitplaatsen naar de kerkvoogdijen
Het bestuur van de afdeling had een commissie benoemd die zich als doel stelde dat de eigen zitplaatsen weer onder het gezag van de kerkvoogdijen zou komen. Het stelsel van de z.g. eigen zitplaatsen gaf aanleiding tot grote misverstanden, waarbij de kerkvoogden een belangrijke bron van inkomsten aan hun neus voorbij zagen gaan. Bij het afdelingsbestuur van Gelderland hadden zich ook kerkvoogdijen uit Overijssel gemeld waaraan het hoofdbestuur van de VVK zijn goedkeuring had gegeven. Want, zo blijkt uit een publicatie in "Het Maandblad" van oktober 1933, om de eenheid binnen de Vereniging te garanderen dienen afdelingsbesturen zich niet tot andere afdelingsbesturen te wenden dan met voorkennis en goedvinden van het hoofdbestuur. Hieruit kan worden afgeleid dat er afdelingen waren die, zonder medeweten en instemming van het hoofdbestuur, eigen initiatieven gingen ondernemen die door het hoofdbestuur werden afgekeurd.

Het hoofdbestuur had ter bestrijding van de kosten van deze actie van Gelderland een subsidie verleend van *f* 250, waarvoor de algemene vergadering haar goedkeuring had uitgesproken. De voorwaarde die het hoofdbestuur hieraan had verbonden, was dat ook kerkvoogdijen buiten Gelderland en Overijssel, die eenzelfde belang hieraan zouden hebben, aan de actie mochten meedoen.

Het probleem van de kleine gemeenten
Tijdens de najaarsvergadering van 26 oktober 1935 die in de Grote kerk van Arnhem werd gehouden, houdt de voorzitter een inleiding over het onderwerp "Het probleem van de kleine gemeenten". In Gelderland zijn 50 gemeenten met minder dan 500 zielen. De Raad van Beheer kwam daardoor in de financiële problemen omdat hij niet de bedragen ontving die deze kleine gemeenten op basis van geldende criteria zouden moeten betalen.De suggestie werd gedaan om in elke provincie een provinciaal orgaan in te stellen dat alle kleine gemeenten omvat die zichzelf niet kunnen bedruipen. Het bestuursorgaan regelt de kerkdiensten e.d., terwijl het beheersorgaan voor de traktementen zorgt. De plaatselijke beheersorganen zouden dan voor het beheer van de kerkelijke goederen en de inzameling van de gelden tijdens de eredienst moeten zorgen. Voordelen hiervan zijn:

Protestantse kerk Angerlo, 11e eeuw.

- iedere gemeente betaalt naar draagkracht en is van een voorganger verzekerd;
- het platteland krijgt alle predikantsplaatsen die het betalen kan en verder hulppredikers en evangelisten. Ook provinciale zendingsorganen betalen mee;
- gemeenten van de gereformeerde bond, confessionele of vrijzinnige richting, kunnen een predikant naar eigen keuze krijgen;
- de verplichtingen die vanuit de Ring gelden, vervallen;
- bij een vacature zorgt het provinciaal orgaan voor de diensten en kan een gemeente waar de activiteiten afgenomen zijn, weer actief worden gemaakt;
- pas afgestudeerde predikanten kunnen, om de nodige ervaring op te doen, onder leiding van zo'n provinciaal bestuursorgaan goed gevormd worden.

Dat leidde tot een flinke discussie, die wegens het late tijdstip eindigde in de toezegging hierop nog eens terug te komen. De meeste aanwezigen voelden niet zo voor dit idee.

Dodehandsbelasting
Tijdens de afdelingsvergadering van 12 oktober 1938 te Arnhem, die voor het eerst door de nieuw benoemde voorzitter, de heer ir. J.P. van Lonkhuyzen, werd geleid, werd aandacht besteed aan de problematiek van de dodehandsbelasting. Mr. M.Ch.

Catharinakerk hervormde gemeente te Asch (15e eeuw).

de Jong, lid van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, hield daar een inleiding. De VVK wil in haar actie duidelijk maken dat het heffen van deze belasting bij kerkelijke gemeenten een onjuiste zaak is. Van de ƒ 3 miljoen die begroot was als opbrengst van deze belasting, komt er in werkelijkheid slechts ƒ 1,8 miljoen binnen. De Nederlandse Hervormde Kerk bracht hiervan ƒ 150.000 op. Een soortgelijk bedrag brachten de overige kerken binnen. Tegenover een begrotingstekort van ƒ100 miljoen is een bedrag van ƒ 300.000 van relatief geringe betekenis. Maar voor de Kerken betekenen deze ƒ 300.000 erg veel, aldus mr. M.Ch. de Jong.

Dodehandsbelasting weg

In het gecombineerde nummer van "Het Maandblad" van januari/februari 1940 is een publicatie opgenomen waaruit blijkt dat de regering besloten heeft, na fel verzet van o.m. de Vereniging van Kerkvoogdijen, de dodehandsbelasting in te trekken.
Zes jaar lang (1934-1939) werden de beheerders van kerkvoogdijen, diaconieën, pastorieën en beheerders van andere kerkelijke fondsen belast met deze belasting die de Nederlandse Hervormde Kerk jaarlijks ruim ƒ150.000 kostte, met als gevolg dat zij ƒ1 miljoen armer is geworden.

In elk geval is komen vast te staan dat de kerkvoogdijen in het geheel niet rijk zijn, zoals nogal eens werd beweerd. Maar het fabeltje van de rijke kerkvoogdijgoederen is het meeste gevoed in de kring van de predikanten. Sommige van hen beweerden dat "over het algemeen geen slechtere wezens waren onder de zondaren die de kerken vullen, dan de kerkvoogden. Zij zaten maar op rijke fondsen en hielden de dominees arm".

Sint Helenakerk protestantse gemeente Aalten, circa 1500.

Maar de Bond van Nederlandse Predikanten "vond de dodehandsbelasting prachtig, niet om redenen van het kerkelijk belang, maar aan de belangen van de staat. De Federatie van Diaconieën hield zich op de vlakte. Er waren ook omstandigheden waardoor zij moeilijk anders kon. Niettemin betaalden de diaconieën gezamenlijk zo'n ƒ 30.000 hieraan".

Maar de synode en de Vereniging van Kerkvoogdijen stonden zij en zij. Mede dankzij de inzet van de voorzitter van de VVK, de heer J.A. Bakker, werd dit resultaat bereikt. "Hiermee is dus bewezen dat iets bereikt kan worden wanneer synode en VVK samenwerken", aldus de publicatie.

Oorlogsschade aan gebouwen
Vrijwel direct na de bevrijding in 1945 werd in "Het Maandblad" een lijst afgedrukt van kerkelijke gebouwen in Gelderland die tijdens de oorlog schade hadden opgelopen. De lijst voor Gelderland ziet er als volgt uit:

- Aalten : pastorieën ƒ 8.000;
- Almen : diverse vernielingen en één maandcollecte met ƒ 180 ontvreemd;
- Angeren : kerk en pastorie geheel verwoest;
- Apeldoorn : Julianakerk, toren en meubels ƒ 25.500 en de Nieuwe kerk ƒ 1.000, overige gebouwen ƒ 1.150;
- Appeltern : schade aan kerk ƒ 200 en kosterij vernield;

- Barchem : pastorie ƒ 200;
- Bemmel : ernstige schade;
- Bennekom : kerk en consistorie ernstig beschadigd, zilveren avondmaalsstel uit brandkast gestolen: schade ƒ 10.000;
- Borculo : kerkgebouw door luchtdruk beschadigd; kosten ƒ 1.100;
- Bruchem : schade aan hoofdonderwijzerswoning ƒ 2.000;
- Deil : pastorie ƒ 14.000;
- Dinxperlo : kerk ƒ 12.779, pastorie ƒ 9.708 en woning ƒ 3.300;
- Dodewaard : kerkorgel ƒ 600;
- Doesburg : kerk zeer beschadigd;
- Driel : kerk, toren en overige gebouwen: ƒ 58.000;
- Epe : kerk ƒ 6.700 en vier klokken meegenomen;
- Etten : kosterij ƒ 6.200, pastorie ƒ 314;
- Geessen : kerk ƒ 200;
- Gendt : schade aan de kerk ƒ 700; pastorie geheel verwoest; diverse schaden aan overige woningen;
- Gorssel : kerk voor 80 pct. verwoest;
- Groenlo : kerk vernield;
- Groesbeek : kerk is zwaar verwoest;
- Hattem : schade pastorie ƒ 370;
- Heelsum : kerk verwoest, pijporgel gestolen en brandkast laten springen, geld ontvreemd;
- Heerde : totale schade ƒ 130;
- 's-Heerenberg : kerkgebouw en kosterswoning ƒ 2.475;
- Hellouw : pastorie ƒ 2.000;
- Hengelo : schade aan kerk ƒ 150;
- Heteren : kerk ernstige schade opgelopen;
- Huissen : kerk, pastorie en school totaal vernield;
- Hummelo : kerkgebouw ƒ 3.000, pastorie ƒ 275;
- Hurwenen : kerk vernield: schade ƒ 30.000 á ƒ 40.000;
- Laren : pastorie geheel verwoest en kerk ernstig beschadigd;
- Maurik : geringe schade;
- Nederhemert : schade kerk ƒ 3.000 en pastorie ƒ 750;
- Neerbosch : schade aan kerk te Hees ƒ 47.724; pastorie ƒ 3.419; kosterwoning ƒ 7.065, kerk Neerbosch ƒ 1.064; kerk en pastorie resp. ƒ 703 en ƒ 468;
- Nijkerkerveen : kerk ƒ 958 en pastorie ƒ 320;
- Nijmegen : kerkje te Beek zwaar getroffen, muren en meubilair vernield, schade ƒ 15.000;
- Ophemert : ernstige schade aan kerk en orgel;
- Rossum : kerk ƒ 5.500 schade, orgel ƒ 4.000 en pastorie ƒ 3.000;
- Scherpenzeel : aanzienlijke schade aan kerk, pastorie en catechisatiegebouw;
- Silvolde : kerk ƒ 600;
- Tuil : kerk en consistorie ƒ 2.500 en pastorie ƒ 1.000
- Varik : dak, ramen en kerkorgel beschadigd: ƒ 1.757; pastorie beschadigd: kosten ƒ 3.489 en gebouw voor christelijke belangen beschadigd; kosten ƒ 2.527;

Kerk protestantse gemeente Voorst, 14e eeuw.

- Voorst : kerk ƒ 3.000;
- Voorthuizen : kerk ƒ 900, woonhuis ƒ 100;
- Wageningen : kerk ƒ 100.000, dienstgebouwen ƒ 3.200, pastorie ƒ 2.900 en overige woningen ƒ 3.850;
- Wapenveld : ernstige schade aan kerk en orgel;
- Warnsveld : schade aan kerk ƒ 3.079 en aan pastorie ƒ 1.092
- Winterswijk : kerkorgel ƒ 300, pastorie ƒ 500, overige gebouwen ƒ 226 en diversen ƒ 610;
- Zelhem : schade aan kerk en pastorie: ƒ 100.000;
- Zevenaar : verenigingsgebouw ƒ 1.500 en pastorie ƒ 500;
- Zuilichem : kerk vernietigd.

Wederopbouw van verwoeste en beschadigde kerken

Na mei 1945 bleek al spoedig dat de schade die door de oorlog aan kerken en kerkelijke gebouwen was toegebracht, aanzienlijk was. Er waren 150 kerken en meer dan 100 pastorieën verwoest of zwaar beschadigd. Naast de directe gevolgen van het oorlogsgeweld, was er de ontwrichting van het kerkelijk leven door de afwezigheid van ambtsdragers, de evacuatie, de inundatie, e.d. De Urgentieraad die door de synode was ingesteld, vond het belangrijk een Restauratiecommissie in het leven te roepen om de getroffen gemeenten te helpen bij de wederopbouw.

Ontmoetingskerk protestantse gemeente Zevenaar, 1659.

Deze restauratiecommissie was gevormd door: ds. K.H.E. Gravemeijer en ds. A.J. Wormgoor, namens de synode; mr. M.Ch. de Jong, namens de Vereniging van Kerkvoogdijen; J.P. Royer, namens de Colleges van Toezicht; W.J. Hemmes, namens de Federatie van Diaconieën; A.W. Kamp, secretaris van de schade enquê-tecommissie te Leiden; prof. mr. F. de Vries te Amsterdam; dr. H.M.J. Wagenaar te 's-Gravenhage; en mr. G.A.J. ter Linden, secretaris.

Als bouwkundig adviseur in wederopbouwzaken werd benoemd ir. A.R. Hulshoff, stadsarchitect van Amsterdam. In augustus 1945 werd een eerste wederopbouwcollecte gehouden waaraan 502 hervormde gemeenten meededen en een bedrag van ruim *f* 400.000 opbracht, ofwel bijna *f* 800 per gemeente.

In memoriam ds. mr. C.J. Bartels

Op 24 maart 1946 overleed ds. mr. C.J. Bartels op 64-jarige leeftijd. Ds. Bartels, die predikant was in de hervormde gemeente te Zevenaar, was medeoprichter van de Vereniging van Kerkvoogdijen (VVK), hoofdredacteur van "Het Maandblad" en 2e ondervoorzitter van de VVK. Hij hield ook op vele afdelingsvergaderingen, w.o. die van Gelderland, verschillende inleidingen over vele uiteenlopende onderwerpen.

Plaats van de kerkvoogdij in de nieuwe kerkorde

Tijdens de algemene vergadering van de afdeling Gelderland van 28 september 1946, waar 85 kerkvoogden en notabelen aanwezig waren, wees de voorzitter er op dat door verschillende omstandigheden er lange tijd niet vergaderd kon worden. Om als afdeling nog beter te functioneren, is het van belang dat het bestuur wordt uitgebreid.

De vergadering besloot het reglement daarvoor te wijzigen, waarna bestuursverkiezing plaatsvond en er negen bestuursleden werden (her)benoemd.

Maartenskerk van de protestantse gemeente Zaltbommel, 14e eeuw.

Vervolgens kreeg dr. K. Gravemeyer het woord die een inleiding hield over "De plaats van de kerkvoogdij in de nieuwe kerkorde".

Informatie over bestuur en beheer
In het tweede kwartaal van 1950 werden alle provinciale afdelingen bezocht door één of meer streekvergaderingen te houden om de kerkvoogdijen voor te lichten over hun positie in de nieuwe kerkorde en tevens hun bezwaren tegen de ingediende voorstellen te horen.

Op 29 april 1950 sprak te Arnhem het hoofdbestuurslid, de heer H. Oltmans, notaris te Zaltbommel. Er waren 134 kerkvoogden ter vergadering die zich met grote meerderheid tegen de figuur van de ouderling-kerkvoogd keerden, terwijl men de verkiezing van kerkvoogden door de notabelen wenste te handhaven.

Bestuur en beheer
Op 29 april 1950 belegde het bestuur van de afdeling een buitengewone algemene ledenvergadering in het Volks Universiteitsgebouw te Arnhem. De heer H. Oltmans, lid van het hoofdbestuur, hield een inleiding over de nieuwe ordinanties 16 en 18 van de kerkorde van de Nederlandse Hervormde Kerk waarin het bestuur en beheer is geregeld van de kerkorde die per 1 mei 1951 in werking zou treden. Het was geen gemakkelijk taak voor de heer Oltmans om iedereen op dit gebied tevreden te stellen. Er waren kerkvoogden die waarderende woorden uitspraken aan het adres

van het hoofdbestuur, maar er waren ook kerkvoogden die vonden dat het hoofdbestuur teveel heeft toegegeven. Het kardinale punt is de figuur van de ouderling-kerkvoogd die men onder geen beding wenst.

Kerkvoogdij allerlei
De ledenvergadering van de afdeling Gelderland die op 22 oktober 1955 in Winterswijk plaatsvond werd door ruim 80 kerkvoogden bezocht. Onder de titel "Kerkvoogdij allerlei" bespreekt de voorzitter een aantal actuele zaken. Hij wijst op de z.g. aanpassing van de reglementen aan de kerkordelijke bepalingen van 1951. In Gelderland zijn er 58 gemeenten daartoe overgegaan. Hij noemt verder de procedures over vaststelling van begroting en rekening. Wanneer er gebouwd of gerestaureerd wordt, dan is het zinvol en vaak noodzakelijk om hiervoor de adviezen in te winnen bij de Bouw- en Restauratiecommissie van de kerk en wanneer het orgels betreft, bij de Orgelcommissie.

Taak en doel van de brede kerkvoogdijorganen
De voorjaarsvergadering van de afdeling Gelderland vond plaats op 28 april 1956 in Arnhem en werd door 68 personen bijgewoond. De vergadering wordt vooraf gegaan door een wijdingsdienst, een traditie die anno 2014 nog door het bestuur van de afdeling Gelderland wordt toegepast. Na afdoening van een aantal huishoudelijke zaken, krijgt de secretaris van het hoofdbestuur van de Vereniging, mr. A. de Jong, het woord. Hij verzorgt een inleiding over de taak en het doel van de brede kerkvoogdijorganen. In de Nederlandse Hervormde Kerk waren dat sinds de kerkorde van 1951 de provinciale kerkvoogdijcommissie, de provinciale colleges van toezicht, de Algemene Kerkvoogdij Raad en het Generaal College van Toezicht.

De provinciale kerkvoogdijcommissies hadden o.m. tot taak leiding te geven aan de zorg voor de financiële belangen van de gemeenten in hun regio, terwijl de Algemene Kerkvoogdij Raad eenzelfde taak heeft op landelijk niveau. De provinciale kerkvoogdijcommissies hebben bovendien tot taak de colleges van kerkvoogden te adviseren bij de uitoefening van hun werkzaamheden w.o. het vaststellen van de begroting.

Verder zijn er de provinciale colleges van toezicht die o.a. de jaarrekeningen van de gemeenten vaststellen en tenslotte het Generaal College van Toezicht dat erop toeziet dat een aantal kerkordelijke taken op landelijk gebied worden uitgeoefend.

Ledenregistratie
Tijdens de ledenvergadering van 11 mei 1957 die in Arnhem door 83 personen werd bijgewoond, staat de voorzitter van de afdeling, de heer H. Oltmans, stil bij de ontwikkeling van de predikantstraktementen die een steeds zwaardere financiële last voor de gemeenten vormen. Na de pauze houdt de directeur van de SMRA (Stichting Mechanische Registratie en Administratie), de heer A.L. Yska, een inleiding over de mechanische kerkelijke administratie. Begin 1957 waren 1.000.000 als Nederlands Hervormd geregistreerden, ofwel 30 procent van het totale aantal zielen, bij de SMRA aangesloten. De Nederlandse Hervormde Kerk had in 1957 bijna 3,5 miljoen leden.

Sint Catharinakerk van de protestantse gemeente Doetinchem, circa 1200.

Financiering van de kerkbouw en het kerkelijk Grootboek
Op 24 mei 1958 werd in Arnhem de ledenvergadering van de afdeling gehouden die door 48 kerkvoogden werd bijgewoond. De wijdingsdienst werd gehouden in de op 7 juni 1957 weer in gebruik genomen Eusebiuskerk die na de dienst werd bezichtigd. De totale herstelkosten van deze kerk, die in de oorlog zwaar werd gebombardeerd, bedroegen ƒ 4.193.073. De adviseur voor de houtaantasting van de Vereniging van Kerkvoogdijen, de heer A. Leeuwenburg, hield een lezing over de bestrijding van de houtaantasting in onze kerkgebouwen.
Na de pauze hield de directeur van de Stichting Kerkelijke Grootboek een inleiding over de financiering van de kerkbouw en de rol die de Stichting Kerkelijk Grootboek daarbij kan vervullen.

De generale financiën van de Kerk
Tijdens de najaarsvergadering die op 29 november 1958 in Doetinchem werd gehouden, waren ongeveer 100 kerkvoogden aanwezig. Het college van kerkvoog-

St. Pancras en Joriskerk van de protestantse gemeente 's-Heerenberg, 15e eeuw.

den van Doetinchem, dat gastheer was, had gezorgd voor een bezoek aan Kasteel Huis Bergh te 's-Heerenberg. In de slotkapel werd een wijdingsdienst gehouden.
Na de lunch hield ds. H.J.F. Wesseldijk, secretaris van de Generale Financiële Raad, ook wel de kerkvoogdij van de generale synode genoemd, een inleiding over de landelijke financiën van de Nederlandse Hervormde Kerk.

Hervormde kerkbouwactie van 1959
De jaarvergadering van de afdeling op 9 mei 1959, die door 55 kerkvoogden werd bijgewoond, werd in het Openluchtmuseum in Arnhem gehouden. Ds. Langstraat, een bekend hervormd predikant uit Arnhem, verzorgde de wijdingsdienst.
Hierna maakt de voorzitter de uitslag bekend van een gehouden enquête onder de colleges van kerkvoogden waaruit o.m. blijkt dat 52 procent van de Gelderse hervormde gemeenten met het systeem van de hoofdelijke omslag (= kerkelijke belasting) werkt en 44 pct. met vrijwillige bijdragen. Van de resterende 4 procent kunnen gemeenten uitsluitend met de opbrengst van collecten en wat opbrengsten uit bezit rondkomen.
Ds. H.J.F. Wesseldijk, die later secretaris van de Generale Financiële Raad van de Nederlandse Hervormde Kerk werd, hield een inleiding over de Hervormde Kerkbouwactie van 1959.

Meten is weten
In 1959 houdt het bestuur van de afdeling Gelderland een enquête onder haar leden waarbij een twintigtal vragen werd gesteld over het heffen van hoofdelijke omslag (=

kerkelijke belasting) of vrijwillige bijdragen (VB) En wanneer er een VB wordt gevraagd, volgens welke norm wordt er dan gevraagd. Verder werd geïnformeerd naar het aantal extra kerkvoogdijcollecten en of er naast VB en collecten nog extra acties worden gehouden.
Reeds toen stond men stil bij de vraag of ingeval van een predikantsvacature het college van kerkvoogden kans ziet weer een volledige predikant te beroepen. Het begrip parttime predikant bestond nog niet, maar wel de situatie dat twee gemeenten samen één predikant in dienst hebben.
Ook werd geïnformeerd of er ten aanzien van geldwerving met succes nieuwe geldwervingsmethoden zijn toegepast. Voorts werd gevraagd of kerkvoogden suggesties hebben om afdelingsvergaderingen dan wel de algemene vergadering van de landelijke vereniging aantrekkelijker te maken.

Samenwerking tussen kerkvoogden en predikanten inzake de geldwerving
Op 12 november 1960 sprak ds. T.D. van Soest, wijkpredikant in Rotterdam en lid van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, op de ledenvergadering van de afdeling Gelderland over de samenwerking tussen kerkvoogden en predikanten in het kader van de plaatselijke geldwerving. Hij wijst er op dat samenwerking beslist nodig is, maar dat die soms ver is te zoeken. Daarom gaat hij in op de vraag hoe deze samenwerking kan worden bevorderd.
Om die samenwerking te bevorderen verwijst hij naar het gestelde in 1 Corinthe 12 waar staat dat elk lid zijn eigen taak heeft, maar dat alle leden tot dat ene lichaam behoren. Dat de samenwerking soms ver te zoeken is, houdt verband met de situatie van vroeger toen er sprake was van scheiding van beheer en bestuur.

Hij wijst op de noodzaak van het jaarlijks begrotingsoverleg zoals dat toen in de hervormde kerkorde (ordinantie 16) geregeld was. Maar laat het dan ook een overleg zijn waar in gezamenlijkheid wordt bepaald wat moet en wat er kan. Zorg er verder voor dat de gemeenteleden op de juiste wijze worden geïnformeerd over de gemeentelijke financiën.
En bij de inzameling van de gaven mag van de predikant verwacht worden dat hij, gebaseerd op bijbelteksten, de offervaardigheid van de gemeente aan de orde stelt. Verder behoort het tot de taak om de jeugd tijdens de catechisatie te wijzen op de financiële behoeften van de gemeenten. Geef hen voorzover mogelijk een taak in het kerkenwerk. Dan kunnen we samen onze verantwoordelijkheid dragen ten opzichte van de gemeente die wij willen dienen, aldus ds. Van Soest.

Diverse beheerszaken
Tijdens de ledenvergadering die op 6 mei 1961 te Arnhem door ongeveer 70 personen werd bijgewoond, hield de heer J. Moll, lid van het hoofdbestuur van de Vereniging, een inleiding over de volgende zaken:

- Verhouding kerkvoogdij en kerkenraad. Een eerste vereiste om te voorkomen dat er spanningen tussen beide colleges ontstaan, is ervoor te zorgen dat op basis van de kerkorde zoals die op 1 mei 1951 in werking is getreden, er een plaatselijke regeling is waarin de taakomschrijving van beide colleges zorgvuldig is geregeld.
- Nevenwerkzaamheden van de predikant. Het is aan de kerkenraad om uit te

Johanneskerk van de hervormde gemeente Heerde, 15e eeuw.

maken of en in hoeverre de predikant nevenwerkzaamheden mag vervullen. Het is niet aan het college van kerkvoogden om dit uit te maken. Bovendien is voor het aanvaarden van een nevenbetrekking de toestemming van de Provinciale Kerkvergadering nodig.

- Voorlichting aan gemeenteleden

Ook de kerk moet haar product aan de man brengen op de manier die passend is. Men kan niet meer volstaan met de rekening en begroting ter inzage te leggen. Door middel van foldermateriaal, circulaires of het kerkblad kan de gemeente over tal van zaken geïnformeerd worden. Beter is nog om tijdens gemeenteavonden de gemeenteleden voor te lichten over het reilen en zeilen van de gemeente.

- Verhoging quotum en bijdrage generale kas

Tenslotte werd de besteding van het quotum aan de orde gesteld, dat primair bestemd is voor de financiering van de administratiekosten van het provinciale en landelijke kerkenwerk. De bijdrage uit de generale kas, die sinds de vorming van de Protestantse Kerk in Nederland "Solidariteitskas" heet, is in 1961 van *f* 1,50 op *f* 2,50 gebracht. De bestemming van deze kas is armlastige gemeenten financieel te ondersteunen.

Bestuur en beheer

Tijdens de najaarsvergadering die op 3 november 1962 in Heerde plaatsvond en die door 66 kerkvoogden werd bezocht, hield jhr. W. de Savornin Lohman, o.m. voorzitter van het Provinciaal College van Toezicht van Gelderland, een toespraak over de plaats van de kerkvoogdij in de gemeente. Hij wijst daarbij op de drie soorten kerkvoogdijen, namelijk:

- kerkvoogdijen met vrij beheer;
- kerkvoogdijen met beheer onder z.g. oud toezicht; en
- kerkvoogdijen met beheer onder nieuw toezicht volgens de kerkorde van 1951.

Hij geeft een overzicht van het beheer zoals dat in de oude situatie was, waarbij het beheer volledig buiten de kerkenraad stond. De ontwikkelingen nu zijn van dien aard

dat het in feite ondenkbaar is dat financiën buiten de kerkenraad zouden vallen. "Geldelijke acties moeten hun wortels vinden in het geestelijk leven", aldus de heer De Savornin Lohman. Na zijn inleiding volgde een levendige discussie die zich in hoofdzaak beperkte tot de functie van de ouderling-kerkvoogd.

De landelijke financiën van de kerk
In 1971 maakte de Nederlandse Hervormde Kerk in financieel opzicht een moeilijke tijd door. Dat had te maken met de forse investering die de Kerk moest doen in het werk van de SMRA (Stichting Mechanische Registratie en Administratie). In 1969 had de kerk ƒ 5,6 miljoen geïnvesteerd, welk bedrag in 1970 steeg tot ƒ 7,6 miljoen. Volgens de prognose van de SMRA zelf, zou voor de volgende jaren nodig zijn ƒ 1,3 miljoen (1971) en nog ruim ƒ 700.000 in 1972-1974. Het bestuur van de SMRA verwachtte vanaf 1975 selfsupporting te kunnen werken
Tijdens de najaarsvergadering van 7 november 1970 die in Aalten werd gehouden en waarbij 80 kerkvoogden aanwezig waren, hielden de heren M. Braber en G.J. Boon, medewerkers van de Generale Financiële Raad, een inleiding over de financiën van de kerk waarbij ook de forse injectie van de kerk in het werk van de SMRA werd besproken.

Administratief en zakelijk beheer van kerkelijke eigendommen
Tijdens de ledenvergadering van de afdeling die op 6 mei 1972 te Dinxperlo door zo'n 60 kerkvoogden werd bezocht, werd er een inleiding gehouden over het onderwerp "Administratief en zakelijk beheer van kerkelijke eigendommen". Vanuit de dagelijkse praktijk behandelde ing. D.A.J. Bruil, secretaris-penningmeester van de afdeling en rentmeester verbonden aan het Kantoor der Kerkelijke Goederen, diverse zaken.

Trouw moet blijken
De najaarsvergadering werd op 4 november 1972 gehouden in de Nieuwe kerk van de hervormde gemeente te Ede en werd door 64 kerkvoogden bezocht. De heer J.H. Teijen uit Apeldoorn houdt een korte inleiding over de resultaten van de in januari 1972 gehouden actie "Trouw moet blijken", de eerste geldwervingsactie die onder leiding van de geïnstalleerde Hervormde Commissie Geldwerving landelijk was voorbereid. De hervormde gemeente te Apeldoorn en Het Loo hanteerde voor haar belijdende leden nog het systeem van de hoofdelijke omslag. Onder de doopleden vanaf 18 jaar werden 6.550 adressen bezocht, waarvan bijna 20 procent positief reageerde, met als resultaat dat deze actie ƒ 35.000 opleverde.
Vervolgens geeft de heer F. Blauw van de hervormde gemeente Arnhem het resultaat van de in januari 1972 gehouden actie in Arnhem weer, die een meeropbrengst van 10 procent aangeeft ten opzichte van 1971.

Pastorale arbeid in kerkelijk verband
Op 3 november 1973 hield de afdeling in het hervormd centrum "Welgelegen" te Heerde haar najaarsvergadering die door 60 aanwezigen werd bezocht. Na de wijdingsdienst hield ds. H.J. Hoogendijk, lid van o.m. de Algemene Kerkvoogdijraad, een inleiding over het onderwerp "Pastorale arbeid in kerkelijk verband". De vraag doet zich voor of wij pastoraat bedrijven voor het geld of hebben wij geld nodig voor

Grote of St. Maartenskerk van de protestantse gemeente Elst (Gld.), 1484.

het pastoraat. Ds. Hoogendijk laat zien dat deze vragen niet afzonderlijk beantwoord dienen te worden. Kerkenraad en predikant mogen zich niet beknot voelen in de mogelijkheden om in het pastoraat werkzaam te zijn.
Kerkvoogden moeten ervoor zorgen dat daarvoor geld beschikbaar is. Veel overleg met kerkenraad en predikant is daarvoor een vereiste. Met name de gemeente moet hierbij nauw betrokken worden.

Hoofdelijke omslag en vrijwillige bijdrage
In maart 1976 hield de afdeling een enquête onder haar 161 leden, waarop door 101 leden (61 pct.) werd gereageerd. Een goede respons! Toen bleek dat 52 pct. van de leden nog het systeem van de hoofdelijke omslag (HO) voerde, terwijl 48 pct. van de gemeenten hun leden door middel van het systeem van de vrijwillige bijdrage benaderde. Van de gemeenten die HO voerden, waren de aanslagen voor 87 pct. gebaseerd op gegevens die de Belastinginspecties destijds aan de kerkelijke gemeenten verstrekten.

Wanneer gemeenteleden hun HO niet betalen, dan kon de kerkelijke gemeente via een proces deze HO innen. In 1976 blijkt dat 21 procent van de gemeenten via een proces de HO binnen kregen.
Van de 48 pct. van de gemeenten die vrijwillige bijdragen van hun leden vragen, geeft 50 pct. daarvan wel een richtlijn voor de vaststelling van de VB af en 50 pct. niet.

Geldwerving
Op 15 mei 1976 kwam de afdeling in vergadering in Elst Gld. bijeen waarbij 80 kerkvoogden aanwezig waren. Na de wijdingsdienst hield de voorzitter van de afdeling, de heer J. Hoekstra, een inleiding over de plaatselijke geldwerving. Hij wijst er daarbij op dat vrijwilligheid reeds in de eerste Christengemeente het kenmerk van kerkelijke verbondenheid was. Na de Franse Revolutie bleven kerkenraad en kerkvoogdij gescheiden.
In de kerk kan men geen scheiding maken tussen ziel en lichaam. Dat betekent ook dat de zaken van de kerkvoogden niet uitgevoerd moeten worden naar de gangbare wereldse maatstaven, maar naar het getuigenis van Gods Woord en Geest, aldus de heer Hoekstra.

Eerste Gelderse kerk naar Oude kerkenstichting
In de zomer van 1976 werd de hervormde kerk van Leur in het Land van Maas en Waal als eerste gebouw overgedragen aan de op 27 november 1974 opgerichte Stichting Oude Gelderse Kerken. Het is een van de twee kerken van de hervormde gemeente Wijchen-Leur die voornamelijk gebruik maakt van het meer centraal gelegen kerkgebouw in Wijchen.
Bij de overdracht, die plaats vond in het gemeentehuis van Bergharen, waren vertegenwoordigd: het college van kerkvoogden, de plaatselijke commissie, die mede de zorg van het gebouw zal behartigen en het bestuur van de Stichting Oude Gelderse Kerken.

De organisatieproblemen van de Nederlandse Hervormde Kerk
De najaarsvergadering die op 27 november 1976 door 95 personen in Ermelo werd bezocht, werd tevens bezocht door voorzitter en secretaris van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, resp. de heren dr. W.J. Diepeveen en Th. L. van Hazel.

De heer Diepeveen hield een inleiding over de organisatieproblemen van onze kerk. Kerkvoogden behartigen niet alleen de te onderscheiden en niet te onderscheiden stoffelijke zaken, maar ook de geestelijke zaken. Dit is geen neutrale zaak, maar moet inhoudelijk betekenis hebben. Een organisatie is noodzakelijk ook in de Christelijke kerk. De taak van de kerkvoogd is eerder van organisatorische aard dan alleen beheerszaken. Het is geen geringe zaak om verantwoordelijk te zijn voor de organisatie met haar huidige vorm, structuur en delegatie van bevoegdheden.

De gebreken in de organisatie, welke zich plaatselijk onder andere uiten in het niet hebben van inzicht in de grote hoeveelheid van commissies, raden en organen en het geen invloed kunnen uitoefenen op te nemen beleidsbeslissingen, dienen te worden hersteld. Door de organisatie te vereenvoudigen en doorzichtiger te maken en het voorkomen van overlappingen, kunnen deze problemen worden opgelost, aldus de heer Diepeveen.

Oude Kerk hervormde gemeente Ermelo, 11e eeuw.

Afdelingssecretaris, ing. D.A.J. Bruil, leest een historisch overzicht van de afdeling Gelderland voor.

De heer Van Hazel besteedde daarna aandacht aan de verhouding diaconie-kerkvoogdij en verwijst daarbij naar het boekje dat de kerk uitgaf "Naar een verantwoord beleid". De essentie is dat het niet primair gaat om overdracht van financiën, maar om het functioneren als gemeente, om zicht op elkaars zorgen, om het elkaar ontmoeten.

Verder besteedt de heer Van Hazel aandacht aan de financiering van de predikantsplaats en de predikantspensioenen. Met name de predikantspensioenen zullen in de nabije toekomst veel aandacht krijgen. Ingrijpende maatregelen zullen nodig zijn om een goede en verantwoorde pensioenvoorziening te garanderen.

Tenslotte bespreekt de heer Van Hazel, die ook penningmeester is van de in 1969 gevormde Commissie Geldwerving, de zaken rondom de plaatselijke geldwerving die sinds 1974 onder de naam Actie Kerkbalans door vele honderden gemeenten wordt gehouden.

50 Jaar afdeling Gelderland

Op 10 november 1979 werd in "De Drie Ranken" te Apeldoorn het feit herdacht dat de afdeling Gelderland 50 jaar geleden werd opgericht. Voordat de bijeenkomst begon, werd een welkomstdienst gehouden.

Daarna memoreert de afdelingsvoorzitter, de heer J. Hoekstra, dat de afdeling nog niets aan activiteit heeft ingeboet. "Wij willen de kerk dienen en elkaar voorlichten. Dat stond ook onze oprichters voor ogen", aldus de voorzitter.

De secretaris van de afdeling, ing. D.A.J. Bruil, schrijft in "De Kerkvoogdij" van december 1979 daarover o.m. het volgende: Op 15 juni 1929 is een oproep uitgegaan aan alle kerkvoogdijen in Gelderland om op 16 november 1929 naar Apeldoorn te komen om een oprichting van een afdeling Gelderland te verwezenlijken. Een 17-tal kerkvoogdijen was daarbij vertegenwoordigd.
De heer Köhler, lid van het hoofdbestuur, zat de vergadering voor en zette het belang van de Vereniging van Kerkvoogdijen en dat van een provinciale afdeling uiteen.
Vervolgens hield jhr. ir. W. Laman Trip, kerkvoogd van Wageningen, een krachtig

Er was veel belangstelling voor deze jubileumbijeenkomst.

pleidooi voor de totstandkoming van een afdeling, waartoe op 16 november 1929 besloten werd. Het eerste afdelingsbestuur bestond uit:

- Jhr. Ir. W. Laman Trip, Wageningen, voorzitter;
- R. Groeneveld, Apeldoorn, secretaris;
- J.J.H. Liese, Wamel, penningmeester en
- H.H. ten Kate, Eibergen, bestuurslid.

De jonge afdeling startte haar werkzaamheden met een lezing van mr. J.C. Bartels, hoofdredacteur van het maandblad, over het onderwerp "Het eigendom van zitplaatsen in de hervormde kerk". In het gedenkboek dat ter gelegenheid van het 30-jarig bestaan van de Vereniging van Kerkvoogdijen in 1950 werd uitgegeven, is vermeld dat ir. J.P. van Lonkhuijsen voorzitter en D.A. van Straten te Velp secretaris was.
Geheel overeenkomstig de ontwikkeling op het kerkelijk erf heeft de afdeling in de loop der jaren die onderwerpen behandeld, welke niet alleen voor het kerkvoogdelijk beheer, maar ook voor de instandhouding van de kerk, eredienst en Woordverkondiging van belang waren. Restauratie van gebouwen; achterstallige betaling aan de centrale kas; sociologisch onderzoek (1953), hoe komt de kerk aan geld; kerk en wereld; verzekering en ledenadministratie; bestaansrecht provinciale afdeling naast provinciale kerkvoogdijcommissie; neveninkomsten van predikanten; de kerkvoogdijkas; één collecte in de eredienst; willen de lidmaten nog medeverantwoordelijkheid dragen, aldus de heer Bruil.

De aanwezigen luisteren belangstellend.

Hij vervolgt met te stellen dat de kerkvoogden in de beginjaren verzocht werd hun broodje ter vergadering mee te nemen. In 1953 wordt besloten dat in het vervolg tijdens de ledenvergadering een pauze van 12.30 – 13.30 uur wordt ingelast. De aanwezigen zijn dan in de gelegenheid hun meegebrachte proviand te nuttigen. Maar tijdens de bestuursvergadering van 14 november 1953 wordt besloten dat de lunch voor rekening van de afdeling komt, en dat het kopje koffie bij ontvangst en de autobussen voor een kleine excursie voor rekening van de ontvangende kerkvoogdij komen.

Het geheel overziende mag met grote dankbaarheid worden vastgesteld dat de kerkvoogdijdagen in Gelderland, die bij afwisseling in elke classis en in verschillende plaatsen worden gehouden, zich blijvend mogen verheugen in een grote belangstelling. Dit werk voort te zetten beschouwt het huidige bestuur van de provinciale afdeling Gelderland als een opdracht van de Heer der Kerk. De Vereniging van Kerkvoogdijen is een belangrijke denktank voor het nemen van verantwoorde beslissingen om zo een rechte koers te kunnen blijven varen. Samen op weg, nu en in de toekomst, zo besluit de heer Bruil.

De jubileumbijeenkomst, die door 93 kerkvoogden werd bezocht, werd ook bijgewoond door o.a. de burgemeester van Apeldoorn, de heer F.Th. Dijckmeester,

Loolaankerk van de protestantse gemeente Apeldoorn en Het Loo.

en voorzitter en secretaris van het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen.
Ds. D.J. Karres hield een inleiding over "De kerkvoogdij en haar toekomst". Hij wijst daarbij op de noodzaak een slagvaardig beleid te voeren waarbij antwoord wordt gegeven op de uitdagingen en veranderingen in deze tijd. Hij noemt daarbij o.a.:

- Wijziging van de uit 1951 daterende kerkorde die ervan uitgaat dat de kerk zich in een meerderheidspositie bevindt, terwijl zij juist een minderheidsgroep aan het worden is.
- Het overleg tussen kerkvoogden en diakenen zal moeten gaan over een gemeenschappelijk beleid en een scherpe visie op de toekomst. Schaf de kerkvoogdijcollecte af en collecteer nog enkel voor buiten gemeentelijke doeleinden.
- Schenk aandacht aan het belang van de kerkvoogden bij de opleiding van predikanten. De nu opgeleide predikanten bepalen het gezicht van de kerk in de komende halve eeuw.
- Besteed aandacht aan het wonen van de predikant. Waar geen pastorie is, vindt dit zijn weerslag op het beroepingswerk. Een vergoeding voor het gemis van een ambtswoning wordt door de belasting gehalveerd. Verstrek een lening aan de predikant op zachte voorwaarden voor aankoop.
- Schenk aandacht aan het afstaan van kerkgebouwen in bijzondere gevallen voor andere dan gemeentelijke en kerkelijke doelen. Denk daarbij aan het beschikbaar stellen van de kerk aan minderheidsgroepen. Als kerkvoogd sta je

Oude kerk van de hervormde gemeente Putten, 15e eeuw.

hier niet alleen voor. In de Vereniging heeft u een belangrijke denktank om verantwoorde beslissingen te nemen. Want vandaag begint voor u als kerkvoogd uw toekomst, aldus ds. Karres.

De bijeenkomst werd afgesloten met een korte receptie waarbij het aperitief door de kerkvoogdij van Apeldoorn werd aangeboden.

Geldwerving bijeenkomsten in Gelderland

Om de actie Kerkbalans, die sinds 1974 onder deze naam door met name de grote kerkgemeenschappen van Nederland gevoerd wordt, meer bekendheid te geven, werden in het winterseizoen 1981/1982 door de afdeling Gelderland, samen met de provinciale kerkvoogdijcommissie van Gelderland, regiobijeenkomsten gehouden over de plaatselijke geldwerving. Voorzitter en secretaris van de Hervormde Commissie Geldwerving, resp. ds. J.A.G. van Zanten en ds. W.H. den Ouden, verzorgden de inleiding tijdens zes regiobijeenkomsten (Ruurlo, Geldermalsen, Schaarsbergen, Nijmegen, Heerde en Putten) die door 450 kerkvoogden werden bezocht.

Het afdelingsbestuur hield toen een beperkte enquête over de plaatselijke geldwerving, waarop door 87 pct. van de colleges van kerkvoogden positief werd gereageerd.

In 10 pct. van de gemeenten was er nog sprake van zitplaatsenverhuur, terwijl het aantal gemeenten dat nog hoofdelijke omslag onder haar lidmaten vroeg, gedaald was van 52 pct. in 1976, naar 23 pct. in 1982. Bijna 30 pct. van het aantal gemeenten maakte gebruik van eigen materiaal. In 39 procent van de gemeenten werd de vrijwillige bijdrage ook bij de doopleden gevraagd.

Beheer en toezicht

Medio de jaren tachtig van de vorige eeuw werd er in het kader van de mogelijkheden tot samenwerking tussen hervormde gemeenten en gereformeerde kerken, een regeling ontworpen over de beheersvorm van die "Samen-op-weg-gemeente" en de positie van de kerkvoogdij, die in deze conceptregeling college van beheer werd genoemd.

Gereformeerde kerk Lunteren, gelegen aan de Oranjestraat.

Met name bij de z.g. vrij beheer en oudtoezicht gemeenten, waarvan de kerkvoogden geen zitting hebben in de kerkenraad, waren er veel bezwaren tegen de "Regeling voor de gezamenlijke verzorging van stoffelijke aangelegenheden van hervormde gemeenten en gereformeerde kerken die een brede interkerkelijke samenwerking (federatie) zijn aangegaan". Er werden principiële aspecten genoemd, namelijk dat men op grond van de bijbel stelde dat er geen aanknopingspunten waren voor de visie dat bestuur en beheer in één hand behoren te zijn. Als praktisch bezwaar gold dat het een aanzienlijke taakverzwaring zou zijn wanneer beheer en bestuur zouden worden verenigd in één orgaan verenigd, namelijk de kerkenraad. Men vreesde dat door overvolle agenda's kerkvoogdelijke zaken onvoldoende aandacht in de kerkenraad zouden krijgen. Ook waren er bedenkingen om de rechtspersoonlijkheid, die bij de niet aan de kerkorde van 1951 aangepaste gemeenten bij de kerkvoogdij ligt, deze bij de kerkenraad onder te brengen.

Rechtspositie predikanten

In de dorpskerk van de hervormde gemeente Rheden vond op 31 mei 1986 de jaarvergadering plaats waar ds. J.A.G. van Zanten, o.m. oud-preses van de generale synode en voorzitter van de Hervormde Commissie Geldwerving, een inleiding verzorgde over de inhoud van de rechtspositie van predikanten. Hij stelt dat dit ook een 'rechtsplicht' inhoudt en dat een predikant vrijgesteld mag zijn om zijn ambt te

bedienen. Maar hij is niet vrij om te doen en te laten wat hij wil, ook niet met zijn tijd. Vervolgens stat hij stil bij de ordinantie waarin het pastoraat geregeld is en destijds gesteld was dat tenminste eenmaal per jaar een werkbespreking wordt gewijd aan de pastorale verzorging van de gemeente. De vrijheid van het ambt van dienaren des Woords is een vrijheid in gebondenheid. Vrij is de predikant om te dienen en dat houdt in een volledige beschikbaarheid. Tegen deze achtergrond, die fundamenteel is aan het ambt van predikant, bespreekt hij een aantal rechtspositionele zaken, waarbij ook de ontheffing van de predikant uit het ambtswerk aan de orde kwam.

Inventarisatie kerkelijk kunstbezit: ons aller zorg
Tijdens de ledenvergadering die op 17 februari 1996 in Bennekom werd gehouden, hield drs. P. le Blanc, directeur de Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN), een inleiding over de inventarisatie van het kerkelijk kunstbezit. (Sinds juli 2012 heeft SKKN haar activiteiten beëindigd. Het Utrechts museum Catharijneconvent heeft de erfgoedtaken van SKKN overgenomen). De heer Le Blanc stelt dat er binnen de kerkelijke gemeente terecht veel aandacht wordt besteed aan de zorg voor de kerkgebouwen, maar de zorg voor de inrichting hiervan is niet minder belangrijk. Een belangrijke taak van SKKN is de inventarisatie van kerkelijk kunstbezit. Door deze inventarisatie worden de volgende doelen bereikt:

- de waarde voor de inventarisverzekering kan beter worden bepaald;
- door de beschrijving en registratie van objecten kan bij opsporing na diefstal, de rechtmatige eigenaar eenvoudiger worden gevonden; en
- de gemeenten leren hun verleden beter kennen.

Voorafgaande aan deze vergadering werd, zoals te doen gebruikelijk, een wijdingsdienst in de hervormde kerk van Bennekom gehouden. Na opening door de voorzitter, de heer A. Noordsij, werden huishoudelijke zaken afgewerkt. Daarna kreeg ir. B.D. van Schaik, secretaris van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen van Gelderland, gelegenheid om over het doel van de op 31 oktober 1995 opgerichte stichting te spreken. Deze ledenvergadering werd door 56 personen bijgewoond.

Kerk en Staat
Op 21 september 1996 werd een nieuw kerkelijk centrum in de wijk Rietkampen in gebruik genomen. Een multifunctioneel gebouw met een eigen uitstraling die in de wijk Rietkampen van Ede past. Een gebouw dat tot stand gekomen is door de samenwerkende kerken in Rietkampen: de hervormde Taborgemeente, de gereformeerde kerk, de lutherse gemeente, de rooms-katholieke Goede Herder parochie en de vrijzinnige geloofsgemeenschap.
Tijdens die bijeenkomst sprak o.m. de heer drs. G. van Soest, loco-burgemeester van Ede en wethouder van Werk, Zorg, Cultuur en Educatie. De heer Van Soest, die destijds ook lid was van het dagelijks en

Drs. G. van Soest.

Kerkgebouw hervormde gemeente Doornspijk, 1829.

hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen, sprak bij die gelegenheid over de relatie Kerk en Staat. "Naast beheerder van een belangrijk deel cultureel erfgoed in de vorm van het rijke bezit van monumentale kerkgebouwen, besteedt de kerk veel aandacht aan het jongerenvraagstuk het ouderenbeleid, diaconaat en andere zaken waarvan de kerk vindt dat zij hierin vanuit haar roeping een taak heeft. Dan moet de overheid beseffen dat de kerk een volwaardige partner is. Net zoals de landelijke kerken in het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO) samenwerken, heeft u dat ook in Ede gedaan. U heeft er met elkaar hard aan gewerkt door de handen ineen te slaan. U bent gaan samenwerken zonder de vrees uw eigen identiteit te verliezen. Ik wens u veel zegen op uw werk, opdat het tot zegen mag zijn", aldus de heer Van Soest.

Welkom in Putten!

De Vereniging van Kerkvoogdijen hield haar jaarvergaderingen vrijwel altijd in daarvoor geoutilleerde locaties zoals de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs te Utrecht en o.a. De Reehorst in Ede. In 1997 week men daarvan af, want toen was het oog gevallen op de Oude kerk van Putten. Deze oude dorpskerk is nauw verbonden geweest met de heilige Pancratius. In de kerk van Rome is het van oudsher gebruik, dat kerkgebouwen gewijd worden aan de patroonheilige, van wie de bijzondere voorspraak en bescherming wordt verwacht. Dat gold ook voor de dorpskerk van Putten, waarvan het bakstenen gedeelte van vóór de Reformatie stamt. Aangenomen mag worden dat de kerk omstreeks 940 is gesticht en behoort tot de oerparochies van de Veluwe (Arnhem, Voorst, Renkum, Ermelo en Putten). De algemene vergadering van 1997 vond in de Oude kerk van de hervormde gemeente van Putten plaats, terwijl de bezoekers na afloop de lunch gebruikten in

Gereformeerde kerk Doornspijk, 1923.

het schuin tegenover de kerk gelegen vereenigingsgebouw "de Aker". In "de Aker" komt het hoofdbestuur van de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer sinds een paar jaar regelmatig bijeen.

Bestuur en beheer

In het kort geding dat de hervormde gemeente van Gameren had aangespannen tegen de Nederlandse Hervormde Kerk heeft de rechter in juni 1997 bepaald dat de landelijke kerk alsnog de vereiste solvabiliteitsverklaring moet afgeven. Sinds de kerkordewijziging in 1991 is de regeling van het beheer veranderd, die in 1996 verbindend is geworden voor alle hervormde gemeenten. Ook voor de gemeenten die hun plaatselijk reglement nog niet aan de bepalingen van de kerkorde hebben aangepast, zoals met Gameren het geval is. Omdat Gameren zich niet heeft aangepast, kon op basis van de kerkorde geen solvabiliteitsverklaring worden afgegeven.

De rechter heeft nu de ontstane impasse doorbroken. Hij is van oordeel dat het voor langere tijd verstoken blijven van een predikant een in de gegeven omstandigheden te zware last is voor de kerkelijke gemeente Gameren. De Nederlandse Hervormde Kerk zal op grond van de uitspraak van de rechter de solvabiliteitsverklaring afgeven.

SBKG Gelderland gaat werkzaamheden professionaliseren

In het najaar van 1997 besloot het bestuur van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen (SBKG) van Gelderland voor tenminste drie jaar een samenwerkingsovereenkomst aan te gaan met de SBKG van Overijssel-Flevoland. Door deze bundeling is men nu in staat gebleken te komen tot de vorming van een professioneel bureau met een eigen beroepskracht om daarmee de eigenaren en beheerders van kerkelijke gebouwen zo optimaal mogelijk van dienst te zijn. Deze

Kerkgebouw protestantse gemeente Rheden, 1505.

beroepskracht krijgt tot taak de door beide stichtingen beoogde begeleidingswerkzaamheden bij kerkelijke gemeenten uit te voeren.
Per 1 januari 1998 heeft men als bouwkundig/administratief medewerker in dienst genomen ing. H. Bron. De heer Bron was gedurende 12 jaar werkzaam bij de SBKG van Friesland. Voor wat betreft de dienstverlening wordt gemeld dat beide stichtingen er met de inzet van de benoemde functionaris naar streven om voor alle bouwkundige werkzaamheden aan kerkelijke gebouwen ondersteuning te geven.

Informatie over orgelbouw
Tijdens de jaarvergadering van de afdeling die op 31 mei 1998 in Velp werd gehouden, werd door een medewerker van de firma Pels & Van Leeuwen aandacht besteed aan de orgelbouw. Er werden dia's vertoond over orgels uit Mexico. Deze dia's maakten duidelijk welke desastreuze gevolgen het niet plegen van onderhoud voor orgels heeft. In Nederland komen dergelijke situaties gelukkig niet voor, maar het maakt wel duidelijk dat onderhoud op zijn tijd beslist noodzakelijk is. Tijdens de discussie die daarna volgt, werd de nuttige en noodzakelijke taak duidelijk die de Orgelcommissie van de Nederlandse Hervormde Kerk bij de restauratie van orgels vervult.

Kerken vormen geloofsgemeenschap met uniek samenwerkingsverband
Op zaterdag 23 februari 2002 hield de afdeling Gelderland haar jaarvergadering in De Goede Herderkerk van de hervormde gemeente Oosterbeek-Wolfheze. Na een wijdingsdienst die werd geleid door ds. J.J. Valk, stond de voorzitter van de afdeling, ing. D.A.J. Bruil, in zijn openingswoord stil bij de belangrijke taak van ouderling-kerkvoogd.

Voorzitter van de afdeling Gelderland, de heer H. Pierik.

Hierna werd de heer Bruil, die 33 jaar bestuurslid van de afdeling is, toegesproken door de secretaris, de heer H. Pierik. De heer Bruil was vele jaren secretaris-penningmeester van de afdeling Gelderland en hij vertegenwoordigt de afdeling in het hoofdbestuur van de Vereniging van Kerkvoogdijen. Sinds 1999 is de heer Bruil voorzitter van de afdeling. De heer Pierik overhandigde de heer Bruil een karaf met inscriptie en voor mevr. Bruil was er een boeket bloemen.
Vervolgens kreeg de voorzitter van het hoofdbestuur van de VVK, drs. G. van Soest, de gelegenheid, een inleiding te houden over het onderwerp "De Vereniging van Kerkvoogdijen in een veranderende omgeving". De heer Van Soest noemt de bijzondere positie van de VVK, die geen deel uitmaakt van de Nederlandse Hervormde Kerk, maar wel aan de flanken van deze Kerk werkzaam is. Ook al is zij vaak kritisch tegenover het bestuur van de Kerk, zij zal nooit in polariserende zin in de Kerk optreden.

Hij wijst erop dat van een gelijkwaardige positie tussen beheer en beleid ook 80 jaar na de oprichting van de VVK nog geen sprake is. Het valt op dat het bestuur van de Kerk moeite heeft te erkennen dat het voor het voeren van een verantwoord beleid vaak noodzakelijk is gebruik te maken van deskundigheden die buiten het eigen bestuur gezocht moeten worden. Ondanks het feit dat die in ruime mate aanwezig is, wordt hiervan geen of onvoldoende gebruik gemaakt. Verder wil de VVK een service-instituut zijn voor de Kerk en haar gemeenten op beheersgebied en tenslotte wil zij in een platform participeren tegenover de overheid.
Verder noemt de heer Van Soest de relatie met de overheid die de Kerken niet meer ziet staan. "Van oorsprong hebben Kerken een eigen status. Kerken zijn geen bedrijven of verenigingen. Zij vormen een geloofsgemeenschap met een uniek samenwerkingsverband in Nederland. Kerken willen niet van de overheid profiteren, maar zij verlangen van de overheid wel een behandeling die recht doet aan de betekenis van de Kerken voor de gehele Nederlandse samenleving. Kerken willen zich uiteraard onderwerpen aan het gezag van de Nederlandse wetgeving, mits deze wetgever en de uitvoerende macht, zich voldoende realiseren wat de Kerken precies voor de Nederlandse samenleving te bieden hebben. De Kerken beschikken over het grootste cultuurbezit, dat beeldbepalend is voor onze dorpen en steden. Maar de overheid heeft enkele jaren geleden de onderhouds- en restauratiesubsidie voor kerkgebouwen verlaagd. De herziene regelgeving leidt tot een aanzienlijke lastenverzwaring van de Kerken van enkele tientallen miljoenen guldens", zo stelt de heer Van Soest.

"Als gevolg van secularisatie, deregulering, desymbolisering en ontkerkelijking heeft de overheid de kerken als instituut naar de marge van de samenleving verdrongen. Maar ondanks degradatie van de overheid zal de Kerk moeten blijven spreken van

Kerkgebouw hervormde gemeente Beekbergen, 15e eeuw.

haar Boodschap van het heil en de zorg voor medemensen, die zich kenmerkt in de zorg voor de samenleving als geheel. De Kerk moet weer het zout der aarde worden, waarvoor de beheerders de randvoorwaarden mogen creëren.

Om als gelovigen die kwaliteit in te zetten, niet om een machtspositie zoals wel eens ten onrechte wordt verondersteld, maar alleen om dienend voor de Kerk bezig te zijn. De Kerk mag trots zijn op datgene wat zij ook nu nog aan de samenleving te bieden heeft, zo besluit de heer Van Soest.

Feestelijke bijeenkomst bij 75 jaar afdeling Gelderland VVK
Op vrijdagmiddag 19 november 2004 werd er in de Dorpskerk van de hervormde gemeente te Beekbergen een feestelijke bijeenkomst gehouden ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de afdeling Gelderland. In de kerk werd een wijdingsdienst gehouden door de plaatselijke predikant, dr. G.W. Marchal.

Waarom een provinciale afdeling?
De voorzitter van de afdeling, de heer H. Pierik, wees op de armoede die in die begintijd (1929) in veel gezinnen aanwezig was. In die tijd droegen gemeenteleden nauwelijks bij in de kosten van het plaatselijk kerkenwerk. Ook de spanning tussen bestuur en beheer was erg merkbaar, want dat speelde mee in de verplichte regeling en omslag van de traktementen.

Grote of St. Andreaskerk Hattem, 15e eeuw.

In die tijd werd de Vereniging van Kerkvoogdijen (VVK) opgericht. Meteen werd stelling genomen tegen de opvatting dat de synode dwingend regelingen kon opleggen.

Tegelijkertijd riep het hoofdbestuur de kerkvoogdijen op de hogere traktementsbedragen te betalen en de aanslagen aan de landelijke Centrale Kas te voldoen, waarbij niet vergeten werd de kerkvoogden aan te sporen de gemeenteleden te wijzen op hun medeverantwoordelijkheid in de vorm van de kerkelijke bijdragen.

Vanaf het moment dat de provinciale afdelingen werden opgericht, kwam er veel van de grond. Zo werd(en) voor 1940:
- met succes geageerd tegen de dodehandsbelasting;
- voor de afdeling Gelderland in Arnhem een advocaat aangewezen voor de inning van de hoofdelijke omslag;
- de afdelingen voorzien van provinciale orgeladviseurs en later bouwkundige adviseurs;
- een poster ontworpen om het kerkbezoek aan te moedigen.

Dienstbaar aan gemeenten
In de afgelopen 75 jaar is er veel aan de orde geweest. De heer Pierik noemt daarbij o.a.:
- de plaats van de kerkvoogdijen met vrij beheer en oud toezicht;
- de verhouding tussen bestuur en beheer;
- de kerkbouw van na de oorlog en later het afstoten van kerkgebouwen;
- de steeds hogere onderhoudskosten van kerkelijke gebouwen
- de kerkorde van 1951;
- de oprichting van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen in Gelderland en de waardering van dit werk door de leden;
- de secularisatie;
- de geldwerving, de ledenadministratie, de boekhouding en de diensten van de SMRA;
- beleidsplannen en begrotingen;
- SOW-gemeenten en de kerkordelijke zaken van de Protestantse Kerk in Nederland;

- de inbreng in het provinciale werk en in het landelijke werk van o.m. de arbeidsvoorwaarden, omvang van het kerkelijk apparaat, quotum e.d.; en
- de eigen dienstverlening aan de leden.

Dit alles vanuit de doelstelling: dienstbaar zijn aan de kerk, aan onze leden, namelijk de plaatselijke colleges van kerkrentmeesters.

Gelderland overstijgt provinciegrenzen
Op onderscheiden terreinen nemen wij als vertegenwoordigers van onze leden uit Gelderland onze plaatsen in. Steeds weer zijn we paraat, zowel in de provincie als in het land. De Vereniging van Kerkvoogdijen (VVK) is zelfs kerkordelijk erkend om bestuurders te leveren in diverse kerkelijke gremia. Dat kunnen we doen doordat de leden ons steunen, maar bovenal omdat God ons daartoe de mogelijkheden geeft en ons op dit werk Zijn zegen wil schenken.

Wij zijn de diverse bestuurders dankbaar die in de afgelopen 75 jaar hun talenten en hun tijd beschikbaar stelden voor het werk voor onze gemeenten.
Gelderland mocht in die 75 jaar de provinciegrenzen overstijgen. De eerste voorzitter van de VVK was de heer G.W. Mortier uit Wageningen. Maar het was ook een Gelderse voorzitter, de heer drs. G. van Soest uit Ede, die vorige week (13 november 2004) het landelijke VVK-werk breed de VKB (Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer) en daarmee de kerk indroeg. Daartussen waren vele Gelderse afdelingsbesturen landelijk actief. Wij danken onze leden voor het gegeven vertrouwen en voor de ondervonden steun. Wij danken bovenal de Heer onze God voor alles wat wij mochten doen ten dienste van de kerk. Met Zijn hulp willen we ook verder gaan. Uw bestuur is enthousiast. Na 75 jaar zijn we nog zo jong dat we per 1 januari 2005 een nieuwe start gaan maken met de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer. Uw motivatie zal ons daarbij tot steun zijn, zo besloot de voorzitter van de afdeling Gelderland, de heer Pierik, zijn jubileumtoespraak.

Mr. Peter A. de Lange.

Accenten van de VKB
Vervolgens kreeg de heer mr. P.A. de Lange het woord. De heer De Lange zal vanaf 1 januari 2005 leiding geven aan de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer (VKB). De beoogd voorzitter van de VKB verplaatste zich in een aantal denkbewegingen, waarbij hij bij stil stond bij de volgende zaken:

- *Historisch*

Taak, missie en visie van de VKB zijn intens doordacht en eigentijds verwoord in het fusieproces van onze Vereniging met het LVCB. De structuren en wortels zijn daarin helder en expliciet kenbaar gemaakt. Als nieuwe voorzitter sta ik graag op die stevige funderingen van twee verenigingen in een leeftijd die opgeteld in jaren bij elkaar, gedeeld

door drie, nog zo'n beetje boven mijn leeftijd uitkomt. Ik bevind mij vast en zeker in het goede gezelschap van al die kerkvoogden en al die beheerders die mij in landelijk verenigingsverband zijn voorgegaan en net als u jarenlang daaraan hun beste krachten gaven.
Met elkaar dienen in het geheel van de kerk, plaatselijk, regionaal/provinciaal en landelijk, al tientallen jaren lang. Het gewone werk is daarmee al geheel bijzonder. Dat is de kerkrentmeesterlijke arbeid immers vanzelf, uit haar eigen aard. Onder het kruisverband van Geest en stof arbeidt de kerkrentmeester en richt deze in zijn of haar dienen zichtbare gave tekenen van samenkomst en hoge hoop op. We houden niet alleen de verwarming en de kaarsen brandende. Dat is de roeping en het voorrecht tegelijk. Daarmee is het kerkrentmeesterschap misschien wel het mooiste ambt van Nederland.

- *Juridisch*

De VKB ligt als het ware nog in de couveuse. Zij is weliswaar al voldragen geboren, maar juridisch nog volkomen afhankelijk van het daadwerkelijk notarieel verlijden van de fusieakte eind december van dit jaar. Het is niet chique om voor de geboorte uit al te roepen wat je van plan bent. Iemand die er nog niet is, kan immers in de kern beschouwd helemaal niet roepen.

- *Organisatorisch*

Het zijn de leden van het hoofdbestuur, de vertegenwoordigers uit uw eigen afdeling, die gevraagd en ongevraagd de agenda's mee zullen bepalen over datgene wat moet gebeuren. Ook in die zin ben ik afhankelijk en is het afwachten. In die zin bepaalt u veeleer dan ik mijn agenda als voorzitter. De VKB wil u betrekken en horen. Ik maak daar geen uitzondering op.

- *Sociaal-maatschappelijk*

Een ander accent dat ik wil leggen is dat de kerkrentmeester niet alleen staat, maar uitsluitend collegiaal in het midden van de gemeente, de gemeenschap, het buurtschap, het dorp, de stad, de regio en het land opereert. In gemeenschap en als gemeenschap. Dat welbevinden binnen de schutse van eeuwenoude kerkmuren, de gewijde muziek, het verkondigen van het vrije Woord en de vrijplaatsen die wij als kerkrentmeesters mogen onderhouden in tijden van een zekere verdwazing, is een koninklijk voorrecht voor allen die rust zoeken en vinden. Ik wil daar geen uitzondering op zijn.

- *Persoonlijk*

"Toen begon de bemoeicultuur. De tuinders bemoeiden zich met alles. Met de maat waarop de psalmen werden gezongen, met de lengte van de preek, met de schriftlezing die hoofdzakelijk oudtestamentisch moest zijn, met de kleding die de broeders en zusters tijdens de eredienst behoorden te dragen. Iedere avond stonden er weer tuinders bij ons op de stoep, in hun lange leren bromfietsjassen, om een hartig woordje met dominee te spreken. Dominee preekte te kort, dominee hamerde onnadrukkelijk op de tien geboden, dominee stelde de uitverkiezing en de wedergeboorte niet centraal, dominee beleed het geloof op grote wielen". Aldus een citaat van het zojuist verschenen boek van domineeszoon Jan Brokken "Mijn kleine

Toren (tweede helft van de 15e eeuw) en kerk (1844) van de hervormde gemeente Acquoy.

waanzin", over zijn herinneringen aan mijn geboortedorp Rhoon op het eiland IJsselmonde.

U bent gewaarschuwd. Ik ben een tuinderszoon. Ik zie mij zitten in die prachtige monumentale oude Dorpskerk met het "Kasteel van Rhoon", met schitterend orgelspel op een oud instrument, met fraaie rouwborden van het geslacht 'De Bentincks' die getuigen van een rijk en ver verleden, met ambachtswerk en eeuwenoude archiefstukken.

Deze kerken en plaatsen vormen burchten van rust en steun in moeilijke tijden, van gebed en belijden, van zang, taal, kunst en cultuur van eeuwen her, telkens maar door en van geslacht tot geslacht.

De kerkrentmeester houdt dat dienen in stand. In en om kerken gebeurt wat elders niet gebeurt. Dat is bijzonder, zeker omdat dat meestal op volstrekt vrijwillige basis en gratis gebeurt. En als al die mensen en al die plaatsen en al dat werk daarin betrokken wordt, dan is de gemeenschap rondom kerk en plaats de vesting van onze beschaving, cultuur, welvaart en welzijn in optima forma. Dat geldt ook voor behoud en instandhouding van oud ambacht, van grote delen van werkgelegenheid, van verantwoorde omgang met kerken en andere gebouwen, van kerkwaardig en normvast en uiterst waardevol handelen.

Het Slegel-orgel in de hervormde kerk van Hattem, 1677.

Breed maatschappelijk debat
Wat mij betreft is het hoog tijd links en rechts uit te leggen wat die bewuste bijdragen zijn van dat dienstbaar handelen van de kerkrentmeesters aan politiek, maatschappij en samenleving. Daarbij kunnen en mogen wij anderen aanspreken op hun verantwoordelijkheden jegens diezelfde kerk. Wij mogen en kunnen ons rustig nodigend mengen in het brede maatschappelijke debat. Wij verkondigen immers de sjalom en houden schuilplaatsen in stand. Gratis en voor niets.

Er rusten op u zware taken en grote verantwoordelijkheden. Samen kunnen we die van stem voorzien, oplossen en richting geven. Alle beheerszaken die niet kerkordelijk dwingend zijn voorgeschreven aan de kerk kunnen deskundig en effectief met u als kerkrentmeesters en via uw eigen vereniging tot afwikkeling worden gebracht.
Dat is de kracht van de VKB. Voorzienbaar gevolg daarvan is een sterkere inbreng in het gehele kerkenwerk, het afnemen van quotumdruk en meer mogelijkheden voor dienstverlening. Gelet op het geheel van de kerk, waar financieel grote stormen woeden en grote discussies over traktementen en andere geldelijke noden is het van belang onze expertise waar mogelijk met elkaar te delen.

Oude Kerk van de hervormde gemeente te Ede, 15e eeuw.

Ik roep u op met alle vragen en problemen die u ter plaatse of in de regio of afdeling ontmoet, de afdeling of het Centraal Bureau in Dordrecht via website, "Kerkbeheer", telefoon of voorlichtingsmateriaal te bevragen naar instrumenten voor het ondersteunen en het aangeven van oplossingen. Daarnaast roep ik u op samen te werken met de Gereformeerde broeders en zusters. U loopt binnen de Protestantse Kerk in Nederland tegen dezelfde structuren aan. Wij kunnen veel van elkaar leren en veel voor elkaar doen. Dat alles ten dienste van de kerk.
Ik spreek de hoop en de verwachting uit dat u de VVK ook in de veranderingen naar de VKB zult dragen en dat u als afdeling actief wilt meedoen om 75 jaar VKB mogelijk te maken, zo besluit de heer De Lange zijn jubileumtoespraak voor de afdeling Gelderland.

Na afloop begaven de aanwezigen zich naar het 'Het Hoogepad', het verenigingsgebouw van de Hervormde gemeente te Beekbergen, waar een hapje en een drankje werden aangeboden.

Bouwen, beheren en bewaren
Op 18 maart 2005 vond met als thema "Bouwen, beheren en bewaren" in de Sint-Maartenskerk in Zaltbommel een studiemiddag plaats die georganiseerd was door de landelijke Werkgroep Kerkbouw. De kernvraag daarbij was het samenspel van

regionale en landelijke organen bij bouw, herinrichting en restauratie van kerkgebouwen.

Aan de hand van de informatie, die beschikbaar kwam tijdens een inventarisatie van vragen en wensen onder de regionale dienstencentra, werd de problematiek ingeleid door de heer C.H. Doevendans, hoofddocent stedenbouw en lid van de Werkgroep Kerkbouw. Hij stelde o.m. dat de Werkgroep lange tijd niet in het vizier is gekomen. Nu is dat wel het geval en in het kader van het vormen van een netwerk is het van belang om samen met de regio's te komen tot een taakafbakening.
Vervolgens ging de heer Doevendans in op de uitkomsten van een inventarisatie via de regionale dienstencentra. Samengevat kan gesteld worden dat op regionaal niveau in het algemeen wel de financiële deskundigheid aanwezig is, maar op bouwkundig niveau is er geen noemenswaardige kennis aanwezig. Hij pleitte dan ook voor deskundigheidsbevordering op dit terrein. Op regionaal niveau zou er intensiever contact moeten komen met de landelijke Werkgroep Kerkbouw.

Het samenspel, zoals dat door de heer Doevendans gezien werd, betreft hier een nauwere samenwerking tussen de landelijke Werkgroep Kerkbouw met de Regionale Commissies voor de Behandeling van Beheerszaken (RCBB's) of anders gezegd: de regionale protestantse dienstencentra, de Vereniging voor Kerkrentmeesterlijk Beheer en de Stichtingen Behoud Kerkelijke Gebouwen.

Samenwerking VKB en RCBB in belang van gemeenten
Op zaterdag 10 maart 2007 hield de afdeling Gelderland van de VKB haar jaarvergadering. Deze vond plaats in het gebouw "Rehoboth" te Heelsum. Zoals gebruikelijk werd voor deze bijeenkomst een bezinningsdienst gehouden in de tegenover "Rehoboth" gelegen hervormde kerk. Tijdens deze dienst ging voor ds. H.O. Molenaar die aan de hervormde gemeente Heelsum-Kievitsdel verbonden is.

Toekomstig kerkbeheer in Gelderland
Vervolgens daalde het gezelschap de heuvel af voor de jaarvergadering. In verband met ziekte van de voorzitter van de afdeling, de heer H. Pierik, werd de vergadering geleid door de vice-voorzitter, de heer J.C. Riemersma.
Na afdoening van een aantal huishoudelijke zaken gaf de voorzitter het woord aan de heer A. Wolswinkel, werkzaam als gemeenteadviseur bij het Provinciaal Dienstencentrum te Arnhem. De heer Wolswinkel gaf een overzicht van de oude situatie (1951-2001), de vorming van de regionale dienstencentra en de plannen voor de toekomst wanneer per 1 januari 2008 alle regionale dienstencentra dicht gaan en het werk vanuit een viertal steunpunten wordt verricht.

- *Periode 1951-2001*

De toenmalige provinciale bureaus van de Nederlandse Hervormde Kerk hadden, wat het beheer betreft, te maken met de provinciale kerkvoogdijcommissie en de provinciale diaconale commissie. Er werd gekeken naar begroting, rekening, en voor diverse zaken moesten de plaatselijke colleges tevoren toestemming vragen om bepaalde beheersdaden te verrichten.
De gereformeerde kerken kenden deze provinciale structuur niet. Dat was ook niet nodig, want de gereformeerde kerken waren geheel autonoom. Zij konden op

Kerkgebouw (1517) en begraafplaats van de hervormde gemeente te Heelsum.

Leusden (waar het toenmalige Dienstencentrum van de gereformeerde kerken gevestigd was) een beroep doen en bij bepaalde problemen wendde men zich tot de classis

- *Periode 2001-2007*

Vanaf 2001 zijn de regionale dienstencentra gevormd. In feite was dit de voortzetting van de hiervoor genoemde provinciale bureaus, waarbij op enkele bureaus extra personeel in dienst is gekomen. In Gelderland is dat niet het geval. In het kader van toen reeds aangekondigde bezuinigingen werden twee bestaande vacatures aangehouden. Er bleef een spanningsveld tussen werkzaamheden in het land of in de regio. Voor wat kerkbeheer betreft, werden er samen met de VKB cursussen vanuit Gelderland en Overijssel-Flevoland georganiseerd. Vier maal per jaar hebben alle functionarissen die met kerkbeheer belast zijn een gezamenlijk overleg, waarbij juridische zaken en een vertegenwoordiging van de kamer steunverlening betrokken is. De afgelopen jaren zijn er vanuit het Regionale College voor de Behandeling van Beheerszaken (RCBB) veel contacten geweest met gereformeerde kerken en gemeenten die voorbereidingen treffen voor fusie.

- *Toekomstige situatie*

De heer Wolswinkel deelde mee dat eind maart a.s. officieel bekend zal zijn hoe groot de formatie van de nieuwe organisatie wordt en hoeveel formatieplaatsen er voor kerkbeheer beschikbaar komen. Per 1 januari 2008 gaan alle provinciale dienstencentra dicht en komen er vier steunpunten voor in de plaats. De synode heeft bepaald dat elk steunpunt een minimum bezetting zal hebben voor kerkbeheer. Zoals nu al sinds vele jaren gebeurt, zullen in de nabije toekomst diverse uitvoerende taken door vrijwilligers verricht worden.

Spanningsveld met de kerk

Op verzoek van de heer Riemersma deed de voorzitter van het hoofdbestuur van de VKB, de heer mr. P.A. de Lange, mededelingen over een aantal ontwikkelingen

Oude of Alexanderkerk van de hervormde gemeente te Bennekom, omstreeks 1500.

waarmee de VKB in dit verband bezig is. De heer De Lange was zeer ingenomen met de inspirerende woorden van de voorzitter van het college van kerkrentmeesters van Heelsum en het thema "Tot uw dienst", dat ds. Molenaar in zijn overdenking behandelde. Ook was hij blij met hetgeen de heer Wolswinkel had opgemerkt.
Hetgeen nu in het kader van reorganisatie en bezuinigingen in de Protestantse Kerk in Nederland aan de orde is, vloeit direct voort uit de aanpak die de VKB in het

Hervormde kerk te Scherpenzeel, 14e eeuw.

najaar van 2005 voor ogen stond. Wanneer de Kerk haar beleid niet zou wijzigen, zou zij rechtstreeks afstevenen op een faillissement. Het hoofdbestuur van de VKB heeft hierover helder naar haar leden gecommuniceerd. Met het Bestuur van de Dienstenorganisatie is een dialoog tot stand gekomen, waardoor de VKB zich verder zal inzetten voor een verbetering van de communicatie tussen de Kerk, de Dienstenorganisatie en de plaatselijke gemeenten.

Versterking positie provinciale afdelingen
Het hoofdbestuur heeft onlangs in een gesprek met de provinciale afdelingen de vraag gesteld wat het in feite betekent voor de plaatselijke gemeenten wanneer de regionale dienstencentra verdwenen zijn en hiervoor in de plaats een viertal steunpunten zijn gekomen. Op dit moment is daarvan nog weinig te zeggen.
Verder is er een inventarisatie van de activiteiten van de afdelingen gemaakt, waardoor een helder beeld is verkregen van wat iedere afdeling doet. Er zijn als gevolg van de eigen cultuur die opgebouwd is, soms grote verschillen waar te nemen. Zo zijn er afdelingen die al vele jaren met de kerk (RCBB's) samenwerken.

Jacobskerk van de protestantse gemeente Winterswijk, 14e eeuw.

Dat blijkt o.m. bij het geven van cursussen voor de ouderling-kerkrentmeester, informatie over het gebruik van het kerkgebouw e.d.
In zijn vergadering van 3 maart 2007 besloot het hoofdbestuur een beleid te ontwikkelen voor de aanwezigheid en de versterking van de positie van de afdelingen in het belang van de plaatselijke gemeenten. De VKB zal vraag gestuurd blijven werken. Zodra er zich ontwikkelingen voordoen die aanleiding geven tot bijstelling of herziening van haar beleid, dan zal de VKB hierop direct reageren.

Kerkgebouw centraal
Verder vroeg de heer De Lange aandacht voor het kerkgebouw dat de laatste jaren in toenemende mate in de belangstelling komt te staan. Tijdens de komende algemene vergadering zullen in een viertal workshops diverse aspecten rondom het kerkgebouw aan de orde komen. De vereniging wil de komende tijd extra aandacht blijven geven aan het kerkgebouw en alles wat daar om heen speelt. Zij heeft dit tot haar jaarthema 2007/2008 gemaakt.
Een reactivering van Kerkenpad is een belangrijke stimulans om de aandacht voor de kerk in de volle breedte van de samenleving te versterken. Het kerkgebouw kan,

naast de functie waarvoor het gebouwd is ook voor de plaatselijke samenleving van grote betekenis zijn. De provinciale afdelingen zouden bij een dergelijke aanpak een grote bijdrage kunnen verlenen. We moeten delen van datgene wat ons is toevertrouwd, aldus de heer De Lange.

Toekomstgericht werken
De VKB zal zich goed moeten richten op wat er in haar omgeving gebeurt. Er zijn diverse ontwikkelingen gaande die van grote betekenis zijn voor het kerk zijn in de komende jaren. Vorig jaar zijn door middel van een grote voorlichtingscampagne de resultaten bekend gemaakt van een nieuwe communicatiestrategie voor de actie Kerkbalans, waarvoor een commercieel bureau in opdracht van de Interkerkelijke Commissie Geldwerving, onderzoek heeft gedaan. Deze avonden werden door honderden kerkrentmeesters bezocht. Die gemeenten die in de afgelopen tijd "Verbreden en verdiepen" hebben toegepast, boekten opmerkelijke resultaten.
De VKB wil service verlenen en samenwerken met anderen. Zij beschikt sinds kort over een modern kantoor. Onlangs is de integratie van diverse databasesysteem gerealiseerd, waardoor er nog effectiever gewerkt kan worden. De huidige website van de VKB, die er best aardig uitziet, moet interactief worden, zodat kerkrentmeesters op de momenten waarop het hen uitkomt kunnen beschikken over informatie op het gebied van geldwerving, gebouwen en monumenten, begraafplaatsen en andere beheerszaken. De VKB is de grootste monumentenbeheerder van Nederland en dat vereist een professionele aanpak, zo besloot de heer De Lange zijn toelichting op de diverse beleidsterreinen waarmee het hoofdbestuur van de VKB bezig is.

Veel aandacht voor kerkrentmeesterlijk beleid
Op 17 maart 2012 hield de afdeling haar jaarvergadering in het gebouw "Kerkheem" dat naast de Oude of Sint Alexanderkerk van de hervormde gemeente Bennekom is gelegen en met deze kerk is verbonden.

J.C. Riemersma, voorzitter van de afdeling Gelderland.

Na een bezinningsdienst in de kerk die geleid wordt door ds. J.C. Minnema, sprak de secretaris van het college van kerkrentmeesters, mevr. M.C.A. Geerlings-Van Voorthuysen, een welkomstwoord. Verder geeft zij een toelichting over het reilen en zeilen van de hervormde gemeente van Bennekom.

Hierna begeeft het gezelschap zich naar het kerkelijk centrum waar het wordt welkom geheten door de voorzitter van de afdeling, de heer J.C. Riemersma.
Na afdoening van enkele huishoudelijke zaken vertelt de heer A. Wolswinkel, ge-

meenteadviseur kerkbeheer, over nut en noodzaak van een meerjarenbegroting. Het RCBB (Regionale College voor de Behandeling van Beheerszaken) is verontrust over de situatie in veel gemeenten omdat men vaak op een te laat moment tot de ontdekking komt dat er financiële tekorten dreigen. Belangrijk is om de ontwikkelingen in het verloop van inkomsten en uitgaven nauwlettend te volgen waardoor tijdig signalen worden gegeven wanneer inkomsten en uitgaven niet meer in balans zijn.
De heer Wolswinkel roept de kerkrentmeesters op om realistisch te begroten. Spiegel de zaak niet mooier dan die is, want dat leidt alleen maar tot financiële problemen, aldus de heer Wolswinkel.

Gebouwen, monumenten en andere wetenswaardigheden in Gelderland

Onderstaande informatie is overgenomen uit publicaties in het orgaan van de Vereniging, namelijk: *Het Orgaan, Het Maandblad, De Kerkvoogdij* en *Kerkbeheer.*

Het kerkje te Epse
In februari 1930 wordt in de "Deventer kerkbode" gemeld dat de kerkvoogden van de hervormde gemeente te Gorssel-Epse besloten hebben een lening te sluiten voor de bouw van een kerkje in Epse. De heer ir. Postma werd als architect aangesteld. Een gemeentelid had een toezegging gedaan voor de aankoop van zilveren avondmaalsbekers, terwijl een voormalig gemeentelid in Delden toezegde een orgel voor dit kerkje te willen schenken, waarbij hij tevens de kosten van de elektriciteit zou betalen.

75 Jaar kerk te Wichmond
Op 1 juni 1930 werd herdacht dat de hervormde gemeente te Wichmond 75 jaar geleden haar kerkgebouw stichtte. Ter gelegenheid daarvan was besloten om gelden bijeen te brengen voor een nieuwe kerktoren. Met het aanbrengen van verbeteringen in het interieur van het kerkgebouw was een bedrag van *f* 4.000 gemoeid, welk bedrag vrijwel geheel door de uit 140 gezinnen bestaande hervormde gemeente werd bijeen gebracht.
Toen men met de plannen bezig was, schonk een gemeentelid het verschil tussen de kosten van een houten en een stenen toren, namelijk zo'n *f* 1.000.

De kerk van Barneveld
Deze kerk, die uit het einde van de 12e eeuw dateert, moest als gevolg van de groeiende bevolking van Barneveld worden uitgebreid. In het voorjaar van 1929 werd met de werkzaamheden begonnen. Een tweetal pilaren die voor de kansel

Oude kerk van Barneveld, eind 12e eeuw.

Oude Matheuskerk van Eibergen, 1500.

stonden, werd verwijderd. Tegelijkertijd werden de gewelven vernieuwd en werden in de nieuwe aanbouwen galerijen aangebracht. De gehele betimmering werd in eikenhout uitgevoerd. De preekstoel, die uit 1654 dateert, bleef in oude staat.

Het orgel, dat in 1756 werd gebouwd en van een fraai front is voorzien, bestaat uit een groot positief en een rugpositief.
Deze restauratie was tevens van belang voor een verbetering van het aanzien van het dorp. De kosten van deze restauratie die eind 1930 werd voltooid bedroegen *ƒ* 90.000. Dit bedrag werd zonder enige vorm van subsidie door de eigen gemeente bijeen gebracht. De kerk was met circa 420 zitplaatsen uitgebreid, waardoor het totaal aantal zitplaatsen op ruim 1400 is gekomen.

De werkzaamheden werden uitgevoerd onder leiding van architect G. van Hoogevest BNA te Amersfoort.

De kerk te Eibergen
Op 17 december 1930 werd de gerestaureerde kerk, die in Gotische stijl is opgetrokken, weer in gebruik genomen. Ook het orgel is gerestaureerd en werd het uitgebreid met een tweede klavier met vier registers, waarvan het pijpwerk in een crescendokast werd geplaatst. De orgelrestauratie werd uitgevoerd door de firma Van Leeuwen uit Leiderdorp.

Nieuwe kerk in Slangenberg
In 1931 kwam de bouw gereed van een kerkje in Slangenberg, dat onderdeel is van de hervormde gemeente te Doetinchem. Het kerkje heeft 152 zitplaatsen, terwijl de aangebouwde catechisatiekamer, die aan de kerkruimte kan worden toegevoegd, plaats biedt voor 50 stoelen. De totale kosten bedroegen *ƒ* 11.500. De kerkvoogdij die het kerkje onder haar beheer kreeg, had in verband met de stichting van dit gebouw, een derde predikantsplaats gesticht.

Nieuwe kerk hervormde gemeente Ede, 1938.

Paasbergkerk Arnhem in gebruik
Op 14 december 1932 vond de overdracht plaats van de Paasbergkerk aan de kerkenraad. Het gehele complex bestaat uit twee delen: de eigenlijke kerk en het daarachter gelegen dienstgebouw. De totale kosten van deze kerk, die totaal over 900 zitplaatsen beschikt, bedroegen ruim ƒ 100.000.

Restauratie kerk Herwen en Aerdt
De kerkvoogdij van Herwen en Aerdt overweegt de kerk te restaureren. Deze kerk bestaat uit een hoog koor, een laag middenschip en een opgaande toren. De totale kosten zijn begroot op ƒ 25.000. Rijk en provincie stellen ƒ 15.000 in het vooruitzicht. "Hoewel onze kerkvoogdij arm is en de tijden ongunstig zijn, hebben wij het waagstuk aangedurfd om die ƒ10.000 van een bevriende relatie tegen een billijke rente te lenen", aldus een publicatie in "Het Maandblad" van februari 1934.

Verwarming Grote kerk Arnhem
In "Het Maandblad" van maart 1935 is een artikel opgenomen over de verwarming van de Grote of Eusebiuskerk te Arnhem die een inhoud heeft van 44.000 m3. De Eusebiuskerk was één van de eerste protestantse kerken waarin kerkverwarming werd toegepast, namelijk in 1885. Omdat de bestaande installatie vervangen moest worden, werd er onder leiding van verwarmingsadviseur ir. Weststrate te Amsterdam een nieuwe installatie aangelegd. Speciale aandacht kreeg daarbij de zorg voor het kerkorgel. Uit diverse proefnemingen was gebleken dat een vochtigheidsgehalte van de lucht van tenminste 75 pct. voldoende zou zijn, zodat de nu in gebruik genomen verwarmingsinstallatie geen enkele schade aan het orgel kon toebrengen. De totale kosten bedroegen ƒ 17.000.

Tweede hervormde kerk Ede
Onder architectuur van de heer T.G. Slijkhuis te Apeldoorn is de tweede hervormde kerk te Ede tot stand gekomen. De kerk heeft de vorm van een kruis en is 30 x 30 meter. Zij heeft met inbegrip van de gaanderij 800 zitplaatsen. Het klankbord van de preekstoel heeft het model van een omgekeerde kelk: de symboliek ervan is dat het

Kerkgebouw hervormde gemeente Ochten, 1952.

Woord naar alle kanten wordt uitgedragen. Achter de kerk is een consistorie en een predikantskamer gebouwd. De kosten bedragen ƒ 60.000, aldus een bericht in "Het Maandblad" van december 1938.

Uitbreiding aantal wijken in Arnhem

Een reorganisatiecommissie van de hervormde gemeente te Arnhem bracht eind 1942 een rapport uit waarin werd geadviseerd het aantal wijken van 6, uit te breiden tot 8. Er zijn nu 6 predikanten die door 3 godsdienstonderwijzers worden bijgestaan, maar het werd wenselijk geacht een 7e predikant aan te stellen met twee hulppredikers voor de achtste wijk van de hervormde gemeente.
De kerkenraad besloot een achttal extra collecten voor de kerkvoogdij in te stellen en gelet op de uitstekende samenwerking tussen Bestuur en Beheer in Arnhem, lijkt het mogelijk om de financiële eindjes aan elkaar te knopen.

De kerk van Doetinchem

Op 21 en 23 maart 1945 werd de hervormde kerk van Doetinchem grotendeels vernield door bombardementen. De St. Catharinakerk wordt reeds in 838 genoemd, maar in de dertiende eeuw wordt zij vervangen. In 1527 brandde zij af. In 1549 zijn de gewelven beschilderd en na de reformatie werden de muurschilderingen over gewit. Op Hervormingsdag 31 oktober 1950 werd de kerk weer in gebruik genomen.

St. Maartenskerk Zaltbommel

De monumentale St. Maartenskerk in Zaltbommel is de laatste maanden van de oorlog flink beschadigd, maar voor algehele verwoesting is zij gespaard gebleven. Zware schade was toegebracht aan het pas gerestaureerde kerkdak, aan pinakels en waterspuwers, terwijl ongeveer 2000 in lood gevatte ruitjes zijn vernield.
Tijdens het granaatvuur van de Engelsen, waaraan de stad herhaaldelijk was blootgesteld, viel in oktober 1944 een granaat in het dak van het middenschip en later viel er een granaat in het dak van het koor.

Het kerkplein en het hek werden zeer beschadigd door de Duitsers, die voor hun gecamoufleerde auto's vlak tegen de muren van de kerk een schuilplaats zochten.

In de laatste weken van december 1944 werd besloten het orgel in zijn geheel uit de kerk te verwijderen en in onderdelen in omliggende huizen en pakhuizen onder te

brengen. Maar tijdens het vervoer werd aan deze onderdelen veel schade toegebracht. Ook de beroemde koorbanken werden uit elkaar genomen samen met de kansel. Ook de archieven, het avondmaalszilver en de lezenaars van de kansel werden in veiligheid gebracht. Alleen het avondmaalslinnen bleek gestolen te zijn.

Maar op 6 mei 1945 kon, ondanks het feit dat er veel interieurmeubilair nog niet aanwezig was, een dankdienst in de St. Maartenskerk worden gehouden. Een geluk dat de kerk, in tegenstelling tot veel kerken in de omgeving, gespaard kon blijven voor vernielingen door de Duitsers.

Opbouw van de verwoeste te kerk te Ochten

De dorpskerk van de hervormde gemeente te Ochten werd in 1883 gebouwd. De toren, die eigendom is van de burgerlijke gemeente, dateert echter uit de middeleeuwen. Ongeveer zeven maanden is Ochten gevechtsgebied geweest, met als gevolg dat de kerk zwaar werd beschadigd. Sinds 4 november 1945 werden de kerkdienst gehouden in een van de Zwitserse kerk in bruikleen ontvangen noodkerk. De totale schade van kerk en het interieur werd op *f* 160.000 begroot. Als architect die de opbouw van de kerk van Ochten ter hand ging nemen, werd de heer A. Eibink te Amsterdam aangewezen.

Monumentale kerk Scherpenzeel verwoest

Op zondag 22 april 1945 werd de monumentale kerk uit 1615 van de hervormde gemeente te Scherpenzeel omstreeks 18.15 uur door de Duitsers verwoest. De kerk was in 1939 nog gerestaureerd en van een geheel nieuw interieur voorzien, er werd centrale verwarming aangelegd, terwijl ook het angelustorentje op de kerk werd geplaatst. De totale kosten bedroegen *f* 49.000.

De schade als gevolg van de oorlogshandelingen werd op *f* 111.000 begroot.

Maar met man en macht is er gewerkt en ondanks het gebrek aan materialen is de restauratie zo ver gevorderd dat hetgeen van de kerk is overgebleven glasdicht is, zodat er weer kerkdiensten in de kerk konden worden gehouden in plaats van in de gemeentelijke eierhal.

Kerk te Ressen

Op 17 september 1944 werd het kerkgebouw van de hervormde gemeente te Ressen (en Doornik) door bommen zwaar beschadigd. Een tweetal voltreffers deed de vijf muren van deze kerk tot op de grond scheuren, het gehele kruisribbengewelf stortte ineen, waardoor de preekstoel vernield werd, terwijl ook de zoldering in het schip neerstortte.

Kerkgebouw Ressen, 12e eeuw.

Grote of Martinikerk Doesburg, 14e eeuw.

Direct na de oorlog besloot de kerkvoogdij tot restauratie over te gaan. De totale herstelkosten werden begroot op ƒ 96.000, waarvan de hervormde gemeente Ressen, die uit 43 gezinnen bestond, ƒ 5.000 bijeen bracht. Een belangrijke bijdrage werd voorts gegeven door de hervormde gemeente te Lisse die Ressen geadopteerd had.

Martinikerk Doesburg zwaar gehavend

De Canadezen waren op 14 april 1945 rond 12.00 uur de stad Doesburg genaderd, waarna een elektrische vonk de explosieve lading ontstak die door de Duitsers was aangebracht. Een vijfde deel van deze kerk werd 17 uur voor de bevrijding door verbitterde Duitsers vernield.

In het oostelijk deel is een noodkerk herrezen, die aan slechts 400 personen een zitplaats biedt. De kosten van deze noodkerk bedroegen ƒ 35.000. Maar de Martinikerk, de kerk waarmee iedere inwoner van het oude stadje zich rijk voelt, moet worden gerestaureerd, een restauratie die tonnen guldens gaat kosten. De adopterende gemeente voor Doesburg was Leeuwarden.

Vrije zitplaatsen en vrijwillige bijdrage in Hattem

De kerkvoogdij van Hattem had besloten als proef de zitplaatsen voor 1947 vrij te geven. Er werden drie collectes in 1947 gehouden, waarvan de opbrengst van dien aard was dat er niet meer aan gedacht was de zitplaatsenverhuur weer in te stellen. Er waren verschillende gemeenteleden die de zitplaatsen, die men in eigendom had, weer aan de kerkvoogdij schonken.

Na het vrijgeven van de zitplaatsen, steeg de opbrengst van de collecten. Vervolgens ging de kerkvoogdij ertoe over om in plaats van hoofdelijke omslag

Voormalige protestants kerkgebouw Hurwenen, 1949, dat nu als cultureel centrum functioneert.

(kerkelijke belasting) een vrijwillige bijdrage van de belijdende leden en doopleden vanaf 18 jaar te gaan vragen. De kerkvoogdij van Hattem gaf het volgende advies aan overige kerkvoogdijen: zorg er voor dat kerkvoogden en notabelen een goede samenwerking hebben met de kerkenraad en publiceer regelmatig in uw kerkblad over de financiële situatie in uw gemeente, zodat de gemeenteleden zich meer betrokken voelen bij het kerkelijk bedrijf.

Toren van St. Walburgskerk Zutphen verbrand
Op 30 maart 1948 werd de hervormde gemeente van Zutphen getroffen door de torenbrand van de St. Walburgskerk. Vermoedelijk is de brand ontstaan door onvoorzichtigheid van de loodgieters die met herstelwerkzaamheden als gevolg van de oorlogsschade bezig waren.

Kerkgebouw te Gorssel herbouwd
Het kerkgebouw te Gorssel werd op 18 maart 1945 door een bombardement bijna geheel vernield. De kerk die pas in 1928 gebouwd was, had uiterlijk gezien geen bijzonder aanzien, maar was erg functioneel. Het gebouw bevatte zo'n 500 zitplaatsen.
Op 19 augustus 1948 werd de eerste steen gelegd voor de bouw van een nieuwe kerk. De totale kosten voor deze nieuwbouw bedroegen *f* 186.850, waarvan het Rijk 75 pct. bijdroeg, terwijl de bouw van de pastorie een investering van *f* 53.500 vergde. De oude kerk was geheel afgebroken en werd voor een groot deel op de oude fundering gebouwd. De toren, die eigendom van de burgerlijke gemeente is, behoefde niet te worden afgebroken, maar werd hersteld.

Oude kerk Oosterbeek, 10e eeuw.

Bij de eerstesteenlegging was ook een vertegenwoordiging van de hervormde gemeente te Ouderkerk aan de Amstel die namens de adopterende gemeenten uit de ring Weesp sprak en toezegde dat Gorssel mag rekenen op ruime financiële steun.

Ingebruikname nieuwe kerk Hurwenen

Hurwenen, een dorp achter de rivier de Waal en 6 km van Zaltbommel, werd op 23 april 1945 om circa 05.00 uur opgeschrikt door een hevige explosie. De door de Duitsers aangebrachte springstoffen hadden hun werk gedaan. Het uit 1648 daterende oude kerkje werd met de grond gelijk gemaakt.

Direct na de bevrijding werd een commissie opgericht om gelden bijeen te brengen. Een collecte die huis-aan-huis werd gehouden, bracht *f* 13.000 op.
In 1948 kon worden begonnen met de bouw van een nieuwe kerk onder leiding van het architectenbureau H.A. en ir. G. Pothoven uit Amersfoort. De bouw werd gedaan door het bedrijf van de heer G. van Drunen te Hurwenen die de laagste inschrijver was.

De ingebruikname vond plaats op 2 november 1949 tijdens een bijzondere kerkdienst. Hierbij werden onder meer woorden van dank gesproken tot de adopterende

kerkvoogdij van de hervormde gemeente te Baarn die de hervormde gemeente van Hurwenen een bedrag van ƒ 10.000 schonk.

Ingebruikneming van gerestaureerde Oude kerk te Oosterbeek
Toen in de late namiddag van zondag 17 september 1944 de eerste Engelse troepen, behorende tot de Airborne Divisie, langs de Benedendorpseweg in de richting Arnhem voorbij de Oude kerk marcheerden, hebben de verheugde Oosterbekers, die de vaderlandse driekleur met de oranjewimpel op de toren hesen, zeker niet gedacht dat zij hun Godshuis in zijn toenmalige vorm nooit meer zouden betreden. In de daarop volgende dagen vonden er hevige gevechten plaats, waardoor het kerkgebouw een ruïne werd en waardoor Oosterbeek geëvacueerd moest worden. Toen de eerste dorpelingen in mei 1945 terugkeerden, vonden zij slechts puinhopen op de plaats waar eens hun geliefde oude kerk, de oudste kerk van Nederland, had gestaan.

Direct werden er plannen gemaakt tot wederopbouw. De verwoeste kerk bood plaats aan 700 personen. De herstelde kerk, die op 17 december 1949 in gebruik werd genomen, had slechts 180 banken, omdat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg alleen het uit de 19e eeuw daterende pre-Romaanse schip wilde restaureren, alsmede het 12e eeuwse Romaanse koor, waardoor het in de 15e eeuw gebouwde Gotische koor en de medio 19e eeuw aangebrachte zijbeuken, kwamen te vervallen. Met behulp van stoelen en uitschuifbare bankjes kan het aantal zitplaatsen tot ongeveer 300 worden opgevoerd. De kerk van Boston (Engeland), waar veel Airborners hun garnizoen hadden, schonk de hervormde gemeente van Oosterbeek een preekstoel.

Op zondag 18 december 1949 werd het gebouw tijdens drie diensten ('s morgens, 's middags en 's avonds) weer in gebruik genomen.

Kerkgebouw hervormde gemeente Renkum, 1950.

Nieuwe kerk Renkum
Op 18 januari 1950 werd de nieuwe kerk van de hervormde gemeente te Renkum in gebruik genomen. De kerk heeft een strakke vorm, gemetseld in de genuanceerde handvormstenen en met de drie royale ingangen aan de voorzijde. Tijdens de ingebruikname werd dank gebracht voor de financiële hulp van de adopterende gemeenten en aan de gereformeerde kerk van Renkum-Heelsum die de hervormde gemeente gedurende vijf jaar onderdak had geboden.

Gerestaureerde kerk Beek in gebruik
Op 4 april 1950 werd de op 22 februari 1944 door het oorlogsgeweld verwoeste kerk van de hervormde gemeente te Beek (bij Nijmegen) na een grondige restauratie weer in gebruik genomen.
De kerk die uit 1286 dateert, heeft niets van haar vroegmiddeleeuws karakter ingeboet.

Opstandingskerk in Nijmegen
Eveneens werd op 4 april 1950 de Opstandingskerk aan de kerkenraad van Nijmegen overgedragen. Deze kerk was bedoeld als begin van de vorming van een Hervormd Centrum in het oostelijk deel van Nijmegen en is ontstaan door samenvoeging van de naast elkaar gelegen gemeenten Nijmegen en Beek-Ubbergen. Deze kerk werd mede mogelijk gemaakt dankzij hulp die zij kreeg van de hervormde gemeenten Haarlem, Bloemendaal, Heemstede, Schoten en Bennebroek.

Herbouwde kerk Hees ingewijd
In de nacht van 21 op 22 juli 1942 weerklonk plotseling het geluid van zware explosies. Bommen waren gevallen in de dorpskom van Hees. De eeuwenoude hervormde kerk werd zwaar gehavend. Maar op zaterdag 1 april 1950, toen de kerk

Martinuskerk hervormde gemeente Brakel, 15e eeuw.

geheel gerestaureerd was, werd het kerkgebouw door de kerkvoogdij aan de kerkenraad van de hervormde gemeente te Hees-Neerbosch c.a. overgedragen. De totale kosten bedroegen *f* 200.000 voor de kerk en *f* 140.000 voor de bijgebouwen. Naast bijdragen van rijk, provincie en gemeente, ontving de hervormde gemeente van Hees-Neerbosch bijdragen van de zustergemeenten Groningen (*f* 45.000) en Pijnacker (*f* 5.000). De hervormde gemeente bracht zelf ook veel bijeen dankzij extra collecten, een bazaar, enz.

Brakel
Het terugtrekkende Duitse leger blies o.a. in de Bommelerwaard alle hoge gebouwen op omdat het leger dit beschouwde als goede uitkijkposten voor de vijand. In het voorjaar van 1945 werden de toren en een deel van de kerk van de hervormde gemeente Brakel verwoest. Direct na de ramp werd met de herbouwplannen van kerk en toren begonnen. Op 31 januari 1951 werd de kerk weer in gebruik genomen.

Oude Jan te Velp herleeft
Het had erg lang gestaan, al meer dan 750 jaar, aan de zuidrand van het dorp, het oude kerkje, dat "Oude Jan" werd genoemd. Oorspronkelijk gebouwd in Romaanse stijl. Het dorp Velp was gegroeid en de kern had zich noordwaarts verplaatst, waardoor in 1841 een nieuwe kerk werd gebouwd. Hiermee werd een tijdperk van verval en verwaarlozing van de "Oude Jan" ingeluid. Maar dankzij de inspanningen van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, werd de kerk gerestaureerd en werd zij op 23 december 1950 weer in gebruik ge-nomen.

Oude Jan te Velp, 12e eeuw.

Gerestaureerde kerk Zelhem in gebruik
Op zaterdag 16 en zondag 17 december 1950 werd de gerestaureerde kerk te Zelhem weer in gebruik genomen. Tijdens een bombardement dat op 24 maart 1945 plaats vond, werd o.m. de kerk van de hervormde gemeente Zelhem zwaar getroffen.

Onder leiding van architect de heer W. Huistra uit Hengelo OV werd op 2 november 1948 met de herstelwerkzaamheden begonnen. Dankzij financiële steun van het Rijk, adopterende her-

Lambertuskerk protestantse gemeente Zelhem, 13e eeuw.

vormde gemeenten en het verstrekte materiaal en geleverde arbeid van vele vrijwilligers, behoefde de kerkvoogdij slechts een lening af te sluiten van circa ƒ 25.000 om de totale financiering rond te krijgen.

Kerk Dinxperlo weer in gebruik
Op zaterdag 24 februari 1951 werd het kerkgebouw van de hervormde gemeente Dinxperlo weer in gebruik genomen.

De restauratie, hoofdzakelijk bestaande uit het herstel van de oorlogsschade, had niet zo'n vlot verloop als aanvankelijk werd verwacht.

Op zondag 25 februari werden twee kerkdiensten gehouden, die door ruim 1.300 gemeenteleden werden bezocht.

Ingebruikname gerestaureerde kerk Winssen
Voor de hervormde gemeente te Winssen was het op 7 januari 1951 een bijzondere dag, want toen werd haar gerestaureerde kerkje weer in gebruik genomen. Deze uit nog geen 20 gezinnen bestaande gemeente, bracht gemiddeld ƒ 100 per gezin op om de restauratie mogelijk te maken. Het kerkje biedt plaats aan 80 personen.

Nieuwe kerk te Huissen
Op 14 mei 1951 werd de nieuwe kerk van de hervormde gemeente te Huissen in gebruik genomen. Deze kerk vervangt de in oktober 1944 door oorlogsgeweld verwoeste kerk. De kosten van deze kerk, die plaats biedt aan ongeveer 150 personen, bedroegen ƒ 90.000.

Calixtuskerk te Groenlo
Op zondag 15 juli 1951 werd de gerestaureerde kerk van de hervormde gemeente te Groenlo weer in gebruik genomen. Het interieur is weer in de oorspronkelijke staat gebracht.
De vloer is uitgevoerd in Maulbronner zandsteen, terwijl voor de bogen in hoofdzaak Etteringer kerktufsteen is verwerkt. De preekstoel en de opbouw van de orgelkast zijn uitgevoerd in oud eikenhout. Het orgel werd, onder toezicht van de heer Joh. Légêne te Lochem, uitgevoerd door de firma Flentrop te Zaandam.

Oude Sint Calixtuskerk te Groenlo. De start van de bouw begon rond 1275 en is uiteindelijk in zijn huidige vorm voltooid rond 1520.

Ingebruikneming gerestaureerde kerk Opheusden
Op 17 januari 1952 werd de gerestaureerde kerk van de hervormde gemeente te Opheusden weer in gebruik genomen. Ondanks de felle sneeuwstorm die woedde, waren honderden mensen bijeen gekomen om dit kerkgebouw, daterende uit 16^{e} en de toren uit de 15^{e} eeuw in gebruik te nemen. Door de beschieting in 1940 werd de toren geheel en het kerkgebouw grotendeels verwoest.

Ook de toren is herbouwd. De kerk is in baksteen met lage tufsteen opgetrokken en bestaat uit een middenschip met twee zijbeuken en een dwarspand. De kerk biedt plaats aan 546 personen.

Nieuwe kerk Kesteren
Op 10 januari 1952 werd in Kesteren de nieuwe hervormde kerk in gebruik genomen. De oude kerk, die tijdens de tweede wereldoorlog verwoest was, bestond uit een schip en een hoog koor dat 6 meter boven het schip uitstak. Het schip had drie beuken en werd gebouwd aan het einde van de 15^{e} en begin 16^{e} eeuw.

Bij de ontgravingen bleek dat er nog een oudere kerk was geweest, namelijk een kleine Romaanse tufstenen kerk die in de 13^{e} eeuw moet zijn gebouwd.

Kerkgebouw protestantse gemeente Halle, 1952.

Begin 1948 werden verschillende plannen en begrotingen besproken. De keuze viel op een plan waarbij een losstaande centraal bouwvormige kerk met 600 zitplaatsen zou worden ontworpen, waarbij het oude schip zal worden gerestaureerd. Maar als gevolg van bezuinigingen bij het Rijk werd begin 1949 de sloopvergunning voor de oude kerk verleend.

Het nieuwe plan voor de herbouw van de kerk werd in 1950 door de kerkenraad goedgekeurd. De totale bouwkosten, inclusief die van het interieur en de aankoop van een nieuw orgel, bedroegen *ƒ* 203.000.

Dankzij steun van het Rijk en de adopterende gemeenten bedroeg het tekort nog *ƒ* 60.000, waarvan *ƒ* 55.000 als obligatielening onder de gemeenteleden werd geplaatst.

Nieuwe kerk Halle in gebruik
Ruim 6,5 jaar na de verwoesting van haar kerkgebouw, mocht de hervormde gemeente van Halle haar nieuwe kerk in gebruik nemen. In maart 1945 waren meerdere kerkgebouwen in de Achterhoek het slachtoffer van oorlogshandelingen geworden. De opdracht om een ontwerp voor een nieuwe kerk te maken, werd gegeven aan architect K.L. Sijmons Dzn.

Nieuwe kerk in Angeren
Op 20 februari 1952 werd door de hervormde gemeente te Angeren de in 1944 door oorlogshandelingen verwoeste kerk, weer in gebruik genomen. Ondanks het vele leed en de verwoesting in het dorp, was de geest niet gebroken en werd de hand aan de ploeg geslagen.

Dankzij de activiteiten van kerkenraad en kerkvoogdij en niet te vergeten de financiële steun van de adopterende gemeente Bolsward, kon in mei 1951 met de herbouw worden begonnen. De hoofdingang is met een boog afgesloten, terwijl bij het begin van de boog links een steen werd ingemetseld met het opschrift: "Verwoest in 1944" en rechts een steen met het opschrift "Herbouwd in 1951".

Kerkorgel in Lobith in gebruik
In mei 1952 werd het kabinetorgel, dat uit de 18e eeuw dateert, van de hervormde gemeente te Lobith weer in gebruik genomen. Door zijn zeer gecomprimeerde bouw (het orgel bevat 708 pijpen waarvan sommige in liggende stand zijn aangebracht om alle beschikbare ruimte te benutten en waarvan sommige dunner zijn dan een potlood) mag het zeker een wonder van orgelbouw en techniek worden genoemd.
Het orgel heeft niet minder dan 13 stemmen en een zogenaamd tongwerk. De werkzaamheden werden uitgevoerd door de firma Gebr. Van Vulpen uit Utrecht.

Ingebruikname hervormde kerk Doorwerth-Heelsum
In april 1952 vond de ingebruikname plaats van het "kerkje op de heuvel", namelijk de hervormde kerk te Heelsum die als gevolg van oorlogshandelingen schade had opgelopen. De adopterende gemeenten, die de hervormde gemeente financieel ondersteunden, waren Loosduinen en Oldenzaal. De restauratie werd uitgevoerd door het architectenbureau Cramer en Gerritsen te Arnhem.

Lebuïnuskerk in Wilp in gebruik
Toen in 1945 de Canadezen vanuit het oosten over de IJssel trokken, even boven Deventer, werd het kerkgebouw van de hervormde gemeente Wilp door een voltreffer behoorlijk gehavend. Zowel uit historisch als uit architectonisch oogpunt is deze kerk erg belangrijk.
Onder leiding van architectenbureau Postel en Sevenhuyzen te Delft werd deze kerk weer hersteld. Tijdens een bijzondere wijdingsdienst werd de herbouwde kerk op 5 mei 1952 weer in gebruik genomen.

Goede Herderkerk Oosterbeek, 1953, waar de afdeling Gelderland regelmatig haar jaarvergaderingen hield.

Goede Herderkerk Oosterbeek
Op 20 maart 1953 werd de Goede Herderkerk van de hervormde gemeente te Oosterbeek in gebruik genomen. Het gebouw is ontworpen door prof. F.A. Eschauzier uit Bussum. Het doopvont dat door de familie Heldring was geschonken, is ontworpen door hun dochter, de beeldhouwster M. Engelchor-Heldring uit Amsterdam.
De totale kosten bedroegen ongeveer *f* 350.000, waarvan de adopterende gemeenten Pernis, Rhoon, Delfshaven, Poortugaal, Hoogvliet en (Rotterdam)-Feijenoord *f* 30.000 bijeenbrachten, terwijl het Rijk *f* 175.000 bijdroeg als compensatie voor de verloren plaatsruimte in de gerestaureerde Romaanse kerk in Oosterbeek aan de Rijn.

Kerk in Ophemert weer in gebruik
Op 24 juni 1953 vond de overdracht plaats van de kerk van de hervormde gemeente te Ophemert en Zennewijnen. De overdracht gebeurde door de opperkerkmeester M. Mackay, baron van Ophemert en Zennewijnen, die speciaal voor deze gelegenheid uit Schotland was gekomen.

De ouderdom van de kerk is niet met zekerheid te noemen, maar zeker is dat de kerk in haar eerste vorm reeds in 1028 bestond. In een oorkonde van 3 februari 1028 is vermeld dat Keizer Koenraad II verschillende goederen aan het klooster Hohorst in eigendom heeft gegeven, w.o. ook de kerk van Hamerthe (het tegenwoordige Ophemert). Na de hervorming diende de kerk voor de gelovigen van Ophemert en Varik.
In 1858 vond een grote verbouwing plaats. Om het koor werd een nieuwe muur getrokken en het schip van de kerk werd eveneens verbouwd. Twee dwarsbeuken kwamen erbij waardoor er ruimte kwam voor twee gaanderijen.
De kansel dateert uit 1662. Ook het oude orgel dat tijdens de beschietingen gered werd, zal na de restauratie weer geplaatst worden.

Hervormde kerk Ophemert, 1858.

Nieuwe kerk Putten
In juni 1953 werd de Nieuwe kerk van de hervormde gemeente te Putten in gebruik genomen. Het gebouw biedt plaats aan 700 personen, maar kan worden uitgebeid tot 850. De totale kosten bedroegen *f* 187.852. Het ontwerp en uitvoering van de plannen berustte bij het architectenbureau H. Bakker te Putten en Zwijndrecht.

Kerkgebouw protestantse gemeente Bemmel, 15e eeuw.

Nieuwe kerk in Kerkdriel in gebruik
Op 12 september 1953 nam de hervormde gemeente van Kerkdriel haar nieuwe kerk in gebruik. De oude monumentale Martinuskerk, die in gotische stijl was gebouwd, werd in 1945 door de Duitsers verwoest.
Aanvankelijk was het de bedoeling dat de kerk in haar oorspronkelijke luister zou worden hersteld waarvoor de overheid een subsidie van *f* 600.000 beschikbaar had gesteld, maar als gevolg van gebrek aan overheidsmiddelen, besloot de overheid deze subsidie te schrappen. Daarna werden de restanten van de oude kerk gesloopt, waarna besloten werd tot nieuwbouw. De nieuwe kerk is een ontwerp van de architecten H.A. en ir. C. Pothoven uit Amersfoort.

Gerestaureerde Bemmelse kerk
Op 26 november 1953 droeg het college van kerkvoogden het eeuwenoude kerkgebouw te Bemmel dat gerestaureerd was, weer aan de kerkenraad over. De kerk was getroffen door oorlogshandelingen die in 1944 plaatsvonden. Deze restauratie was, zelfs bij de grote financiële steun van de overheid niet mogelijk geweest, als de ringen Heerenveen en Harlingen met Gramsbergen e.a. niet daadwerkelijk hadden geholpen. Tijdens de restauratie kwam in het transept een grote muurschildering uit 1559 aan het licht van ongeveer 6 x 4 meter. Ook het koor was geheel beschilderd.

Overdracht kerk te Didam aan parochie
Begin 1954 werd de monumentale kerk van de hervormde gemeente te Didam overgedragen aan de parochie van de Heilige Martinus te Didam. Na de restauratie zal de kerk in gebruik worden genomen als parochiekerk voor de nieuw op te richten parochie in de gemeente Didam.
In verband met uitbreiding van de parochie Didam werd met goedvinden van Joh. Kardinaal De Jong, aan de kerkvoogdij van Didam het verzoek gericht om het

Kerkgebouw van de hervormde gemeente Randwijk, 1953.

kerkgebouw te kopen. Dankzij de medewerking van de kerkvoogdij kon deze koop doorgaan. De hervormde gemeente, die veel kleiner van omvang is, bouwde vervolgens een nieuwe kerk die in op 12 maart 1955 in gebruik werd genomen.

Gerestaureerde kerk Randwijk in gebruik genomen
Op 20 januari 1954 nam de hervormde gemeente van Randwijk haar gerestaureerde kerk in gebruik. In mei 1945 was vrijwel de gehele kom van het dorp als gevolg van oorlogshandelingen verwoest, waarbij ook de kerk en pastorie niet gespaard bleven. Op 20 mei 1952 werd met de herbouw begonnen. Voor de herbouw van de pastorie werd door de ring IJsselstein een bedrag van *f* 15.000 geschonken. De herbouw van de kerk werd mogelijk gemaakt door overheidssubsidie, de ring IJsselstein die *f* 7.000 verstrekte en de hervormde gemeenten Ouddorp en Bunschoten die samen *f* 8.000 schonken.

Hervormde kerk Wageningen weer in gebruik
Op 4 juni 1954 was voor het voor de hervormde gemeente Wageningen een bijzondere dag, want toen werd de gerestaureerde kerk weer aan de kerkenraad overgedragen. Als gevolg van oorlogshandelingen werden in de meidagen van 1940 kerk en toren voor een groot deel gelijktijdig met het omliggende stadsgedeelte verwoest. Spoedig werd met de herbouw begonnen, zodat in december 1943 de kerk geheel gerestaureerd was en in gebruik werd genomen.
Maar in het voorjaar van 1945, kort voor de bevrijding, werd weer een gedeelte van de kerk door oorlogsgeweld in de puin gelegd. De kerkvoogdij deed al het mogelijke om zo snel mogelijk tot restauratie over te gaan, maar eerst in 1953 kon met het herstel worden begonnen.
Het kerkgebouw op de Markt te Wageningen is niet de eerste kerk in deze plaats. De oudste kerk stond op de Wageningse berg. Vermoedelijk was dit kerkje gebouwd op de plaats waar voordien de oude Germanen een offerplaats hadden. In de 13e

Grote kerk protestantse gemeente Wageningen, 12e eeuw.

eeuw werd een kerkgebouw op de Markt gesticht, die gewijd was aan Johannes de Doper. Vermoedelijk was aan het begin van de 16e eeuw de kerk te klein geworden, zodat in 1517 de kerk werd uitgebreid in de vorm van een kruiskerk die deze ook nu nog heeft. In juli 1955, werd het nieuwe kerkorgel, dat door de firma Flentrop te Zaandam gebouwd was, in gebruik genomen. Dankzij financiële steun van de kerkenraad van de hervormde gemeente Utrecht en bijdragen van de inwoners uit Wageningen, kon de opdracht voor de bouw van een nieuw orgel worden gegeven.

Nieuwe kerk in Eefde

In juni 1954 nam de hervormde gemeente haar nieuwe kerkgebouw in gebruik. De bouw- en inrichtingskosten bedragen *f* 135.000. De kerk telt ongeveer 450 zitplaatsen. Later komt er nog een twee klaviersorgel. De gemeente zelf bracht een bedrag van *f* 90.000 bijeen.

Gerestaureerde en uitgebreide kerk van Groesbeek

Op 27 november 1954 vond de overdracht plaats van de gerestaureerde en tot 300 zitplaatsen uitgebreide kerk van de hervormde gemeente Groesbeek. In het liturgisch centrum bevindt zich naast de preekstoel een avondmaalstafel en een lezenaar.

Kerkgebouw hervormde gemeente Loenen Gld., 1861.

Kerk Wekerom in gebruik
Onder grote belangstelling werd op 15 december 1954 de nieuwe hervormde kerk van Wekerom in gebruik genomen. De kerk heeft ongeveer 500 zitplaatsen. Verder zijn er twee kleine zalen voor catechisaties en kerkenraadsvergaderingen.

Kerk Loenen weer in gebruik
Het gerestaureerde kerkje van de hervormde gemeente Loenen, dat uit 1557 dateert, is in de zomer van 1955 weer in gebruik genomen. De restauratie kostte *f* 17.000. In het kerkje dat 240 zitplaatsen telt, is het oude meubilair verwijderd en daarvoor zijn eikenhouten banken in de plaats gekomen. Ook de preekstoel is vernieuwd, terwijl het plafond grondig gerestaureerd is.

Kerk in Uddel
Op 15 juni 1955 kregen de hervormde inwoners van Uddel een eigen kerkgebouw. Het gebouw is ontworpen door architect A. van der Linden uit Elspeet en biedt plaats aan 500 personen.

De gerestaureerde kerk van Vorden
Op 18 november 1955 werd de gerestaureerde kerk van de hervormde gemeente Vorden in gebruik genomen. De totale restauratiekosten van dit uit 1200 daterende kerkgebouw bedragen *f* 120.000, waarvan door rijk, provincie en gemeente *f* 76.000 is bijgedragen. Het restant van *f* 44.000 komt voor rekening van de

Dorpskerk van de protestantse gemeente Vorden, 13 eeuw.

hervormde gemeente. Door twee bijzondere collecten kwam een bedrag van ƒ 24.000 bijeen.
Het college van kerkvoogden had een voorziening van ƒ 10.000 getroffen op het moment dat het besluit tot restauratie werd genomen.
Ook het orgel is gerestaureerd waarmee een bedrag van ƒ 20.000 gemoeid is. De werkzaamheden hiervan werden onder leiding van de Orgelcommissie uitgevoerd door Gebr. Van Vulpen.

Kerk Wadenoijen gerestaureerd
Onder grote belangstelling vond op 22 maart 1956 de ingebruikname plaats van de gerestaureerde kerk van de hervormde gemeente Wadenoijen. Dankzij medewerking van rijk, provincie en gemeente kon aan architect Sijmons te Amsterdam opdracht worden gegeven tot restauratie over te gaan.

Kerkgebouw protestantse gemeente Wadenoyen, 13e eeuw.

Kerk Kerkwijk gerestaureerd
Op 17 mei 1956 werd de gerestaureerde kerk van de hervormde gemeente Kerkwijk weer in gebruik genomen. De kerk dateert uit de 11e eeuw en heeft een romaans schip met een laat-romaanse toren en gotisch koor uit de 15e eeuw. In de 17e eeuw is deze kerk verbouwd. Van bijzonder belang is het houten gewelf met schilderingen uit de 15e eeuw. Begin 1954 is onder leiding van de architecten Alb. Van Essen uit Voorburg en Verheurs van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg begonnen met het herstel van het oudste kerkgebouw van de Bommelerwaard.

Gerestaureerde kerk Etten weer in gebruik genomen
Op 19 mei 1956 werd het gerestaureerde kerkje van Etten, dat uit 1010 dateert, weer in gebruik genomen. Het betreft een van de oudste kerkjes uit de Achterhoek. Het schip dateert van omstreeks 1450, terwijl de preekstoel uit 1618 stamt.

De kerktoren van Putten
Begin januari 1957 ontdekte de gemeenteraad van Putten dat de gemeente Putten sinds 1798 de toren van de hervormde gemeente te Putten onderhoudt, terwijl die toren al die jaren in het bezit is van de hervormde gemeente. Uit een nader onderzoek is gebleken dat krachtens een besluit van Napoleon in 1798 alle kerktorens in eigendom aan de gemeente overgingen, maar dat men bij het kadaster in 1930 vergeten heeft de grond waarop de kerktoren is gebouwd, te beschrijven als gemeentelijk bezit. Het College van burgemeester en wethouders maakt uit artikel 626 van het Burgerlijk Wetboek op dat de toren eigendom is van de hervormde gemeente. Voorgesteld is nu de grond voor de symbolische prijs van *f* 1 van de kerkelijke gemeente te kopen, aangezien herstel van deze kadastrale fout minder eenvoudig is.

Nieuwe kerk te Kootwijkerbroek
Op 3 april 1957 vond de ingebruikneming plaats van de nieuwe kerk van de hervormde gemeente van Kootwijkerbroek. De kerk vervangt het oude kerkje dat 300 zitplaatsen bevatte en te klein was geworden, terwijl uitbreiding in verband met ruimtegebrek niet tot de mogelijkheden behoorde. De nieuwe kerk heeft beneden 592 zitplaatsen en de orgelgalerij biedt nog plaats aan 60 zitplaatsen.
De financiering kon gerealiseerd worden dankzij het aanwezige bouwfonds en de bijdragen van de gemeenteleden van *f* 70.000. Voor het ontbrekende bedrag van *f* 85.000 is een hypotheek afgesloten

Hervormde kerk Wamel gerestaureerd
In het voorjaar van 1957 werd de in 1944 verwoeste kerk na een zeer ingrijpende restauratie weer in gebruik genomen. De kerk, die uit de vijftiende eeuw dateert, bestaat uit een 5/8 gesloten koor en het dwarsschip. Tegen de zuidzijde van het koor is een vierkante traptoren en tegen de oostzijde van het dwarsschip is aan iedere zijde van het koor een veelhoekige neven-absis aangebracht. Het koor en dwarsschip worden overkluisd door kruisribgewelven, die bij de restauratie opnieuw zijn aangebracht. De kerk bezit een eikenhouten preekstoel, uit 1687 met koperen lezenaar en zandloperhouder, een marmeren doopvont met bronzen deksel uit 1857.

Kerkgebouw hervormde gemeente Herwijnen, 16e eeuw.

Interieur hervormde kerk Herwijnen gerestaureerd
Op 8 februari 1957 werd de van binnen geheel gerestaureerde kerk van de hervormde gemeente Herwijnen weer in gebruik genomen.
Naast het aanbrengen van vloerverwarming werd het gehele interieur vernieuwd. De totale kosten hiervan bedragen *f* 50.000. Een inzamelingsactie onder de gemeenteleden bracht *f* 17.000 op. Het aantal zitplaatsen is van 400 tot 325 teruggebracht.

Nieuwe kerk in Zwartebroek
Op 11 september 1957 nam de hervormde gemeente Zwartebroek haar nieuwe kerk in gebruik. De kerk bevat 480 zitplaatsen welk aantal met 28 kan worden uitgebreid. Er is een ruime consistoriekamer en een predikantenkamer, een archiefruimte en een orgelgalerij.

Gerestaureerde kerk Westervoort weer in gebruik
Op 9 november 1957 vond de ingebruikneming plaats van de gerestaureerde hervormde kerk te Westervoort. De kerk is een gotisch bouwwerk met 5/8 gesloten koor dat dateert uit de 13e eeuw. Schip, koor en beuken hebben kruisrib gewelven. De kerk is gedeeltelijk uit tufsteen en baksteen opgetrokken. In 1955 was reeds door het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen toestemming verleend tot subsidie van 90 procent in de oorlogsschade en restauratiekosten. De totale kosten bedragen bijna *f* 262.000, waarvan 10 procent voor rekening van de hervormde gemeente komt.

Nieuwe Kruiskerk Arnhem in gebruik
Op 21 december 1957 werd de nieuwe kruiskerk in de wijkgemeente Zuid van Arnhem in gebruik genomen. Het kerkgebouw staat in het hart van de nieuwe sterk groeiende wijk aan het einde van een nog aan te leggen plantsoenstrook. Naast het gebouw bevindt zich een open binnenhof met vijvertje en fontein. De brede glaswand van de hoofdingang geeft hiermee van buitenaf contact.

Kerkgebouw protestantse gemeente Silvolde, 1240.

Via een lage zijbeuk, die tevens als avondmaalsruimte kan dienst doen, betreedt men de kerk. Het aantal zitplaatsen bedraagt 600.

Kerk Ugchelen in gebruik genomen
Op 20 augustus 1958 werd de gerestaureerde kerk van Ugchelen, die uit de jaren twintig van de 20ste eeuw dateert, weer in gebruik genomen. De totale kosten bedragen *f* 22.500. De werkzaamheden werden uitgevoerd door aannemersbedrijf G.B. Lekkerkerker & Zoon.

Sionkerk hervormde gemeente Ede in gebruik genomen
Op 1 oktober 1958 werd de vierde kerk van de hervormde gemeente Ede in gebruik genomen. Het gebouw bevat een kerkzaal, twee zalen, een kerkenraadskamer en boven een grote zaal. De twee zalen beneden zijn met harmonicadeuren met de kerkzaal verbonden. Het aantal zitplaatsen bedraagt 550. De bouwkosten bedragen *f* 200.000. De hervormde gemeente bracht uit een inzamelingsactie *f* 65.000 bijeen, terwijl voor het restant een lening is afgesloten.

Pniëlkerk Apeldoorn in gebruik
Op 17 oktober 1958 werd door de hervormde gemeente Apeldoorn en Het Loo de nieuwe Pniëlkerk in gebruik genomen. Het kerkgebouw is gelegen aan de Zwolseweg in het noordelijk gedeelte van Apeldoorn. Het gebouw biedt plaats aan 500 personen. De totale kosten van het gehele complex, inclusief de kosterswoning, bedragen *f* 350.000.

Nieuwe kerk Nijmegen in gebruik
Op 9 november 1958 werd in de Bethelwijk een nieuwe kerk in gebruik genomen. De kerk heeft een oppervlakte van 400 m2 en heeft 350 zitplaatsen, waarvan 65 op de galerij. De totale bouwkosten bedragen *f* 260.000. Onder leiding van de

Remigiuskerk van de protestantse gemeente Hengelo Gld., 15e eeuw.

Nijmeegse architecten R. Roukema en A. van der Kloot, werden de werkzaamheden uitgevoerd door aannemingsbedrijf v/h G. Tiemstra & Zoon, eveneens uit Nijmegen.

Nieuwe Kruiskerk Oosterbeek
Op 29 november 1958 werd in de wijk Wolfheze te Oosterbeek de nieuwe Kruiskerk in gebruik genomen.
Het aantal zitplaatsen bedraagt circa 250. De bouwkosten bedragen ƒ 100.000.

Gerestaureerde kerk van Hengelo Gld.
Op 10 december 1958 werd de gerestaureerde kerk van de hervormde gemeente Hengelo Gld. weer in gebruik genomen. De totale restauratiekosten bedragen ƒ 112.000. De werkzaamheden werden uitgevoerd door de firma Huurman te Delft.

Monumentale kerk Silvolde weer in gebruik
Op 15 maart 1959 werd de gerestaureerde kerk van de hervormde gemeente Silvolde weer in gebruik genomen. De restauratiekosten bedragen ƒ 33.000. Voor een bedrag van ƒ 11.000 werd een renteloze obligatielening geplaatst, terwijl de hervormde gemeente ƒ 16.000 aan collecten en giften bijeen bracht.

Voor het restant van ƒ 6.000 werd een lening à 4 procent rente afgesloten.

Kerkenraad en predikanten ingeschakeld om Hervormd Arnhem te redden
"Hervormd Arnhem" van 24 december 1959 vermeldt dat het afgelopen jaar zeer spannend was. President-kerkvoogd, de heer R.M. de Feijter, vertelt daarin dat de hervormde gemeente in 1958 de financiële ondergang nabij was. De tekorten waren tot onrustbarende hoogte gestegen, waardoor het eigen vermogen vrijwel nihil was. Het college van kerkvoogden deed een beroep op de kerkenraad en de predikanten om er aan mee te werken dat gemeenteleden hun vrijwillige bijdragen op een zodanig peil zouden brengen dat het structurele tekort wordt weggewerkt. Dit beroep is niet tevergeefs geweest. Er zijn bergen werk verzet en er zijn honderden huisbezoeken afgelegd. Iedereen was van de ernst van de zaak doordrongen. Dat had tot resultaat dat het dreigende tekort van *f* 71.000 werd teruggebracht tot *f* 11.000.
Wat in 1959 mogelijk bleek, moet ook voor 1960 haalbaar zijn. Vol vertrouwen gaan we het nieuwe jaar in, zo kondigt de heer De Feijter aan.

Jeugd Doesburg doet inzameling
Na de bevrijding heeft de kerkvoogdij de ramen van de Martinikerk van de hervormde gemeente Doesburg alle weer van ruiten voorzien. Maar de jeugd heeft die stuk gegooid. In 1960 werd de Doesburgse jeugd ingeschakeld voor een z.g. ruitenactie. Het resultaat is dat 60 jongeren wekelijks met een busje langs de huizen gaan om geld in te zamelen voor de ruiten in de Martinikerk. Aan het eind van deze actie zal in de kerk een glas-in-lood-raam worden aangebracht als een herinnering aan wat de jeugd heeft gedaan voor de herrijzenis van de Martinikerk.

Ingebruikneming nieuwe kerk Apeldoorn
Op 22 februari 1960 werd door de hervormde gemeente Apeldoorn en het Loo het nieuwe wijkcentrum "Licht en Leven" in Apeldoorn-Zuid in gebruik genomen. Het gebouw vervangt een pand dat in 1924 werd gebouwd. Exclusief de bouwgrond bedragen de kosten *f* 150.000. Prinses Wilhelmina verraste het college van kerkvoogden met een vorstelijke gift, terwijl ook via de wijkpredikant talrijke bijdragen werden ontvangen.

Nieuwe kerk Harderwijk
Op 16 maart 1960 nam de hervormde gemeente de Bethelkerk in gebruik. Het gebouw is ontworpen door architecten ir. A. Pothoven te Amersfoort en H.J. van Dijk te Harderwijk. De kerk biedt plaats aan 550 kerkgangers. De totale kosten bedragen *f* 425.000. De gemeenteleden brachten *f* 145.000 aan giften bijeen. Het restant is geleend van gemeenteleden en van de diaconie, terwijl de vaste lasten en rente en aflossing uit de verplichte kerkelijke bijdrage (hoofdelijke omslag) moet worden betaald.

Nieuw kerkelijk centrum Lunteren
Op 4 mei 1961, een historische datum, nam de hervormde gemeente Lunteren een tweede kerkelijk centrum, de Bethelkerk, aan de Postweg in gebruik. De totale kosten bedragen *f* 284.000. Binnenkort zal ook nog een nieuw orgel worden aangeschaft. De gemeente bracht voor dit nieuwe kerkelijk centrum zelf *f* 120.000 bijeen. Het restant kon de kerkvoogdij uit eigen middelen financieren.

Kerkgebouw protestantse gemeente Klarenbeek, 1862.

Grote kerk Arnhem opnieuw in gebruik genomen

In aanwezigheid van Hare Majesteit Koningin Juliana werd op 21 oktober 1961 de Grote of Eusebiuskerk van de hervormde gemeente Arnhem in gebruik genomen. De kerk, met de bouw waarvan in 1450 werd begonnen, bleef ondanks branden en vreemde mogendheden die de stad bezetten, tot september 1944 ongeschonden. Bij de Slag om Arnhem werd de kerk flink verwoest, want veel is verloren gegaan. Verloren is ook het prachtige orgel, een van de mooiste van ons land, dat in 1768 gebouwd werd door Gebr. Wagner uit Schmiedefeld.
Na de oorlog bleek herstel van de zwaar getroffen kerk mogelijk te zijn. De totale restauratie van deze kerk, exclusief die van de toren, want die kwam enkele jaren daarna gereed, bedragen ruim ƒ 4,5 miljoen.

Dorpskerk Epe weer in gebruik

Op 23 december 1962 is de uit de vijftiende eeuw daterende kerk, waarvan het interieur en exterieur grondig is gerestaureerd, weer in gebruik genomen. De restauratie was nodig door tijdens de oorlog aangerichte schade. De leibedekking van de torenspits is vernieuwd, vier gotische ramen zijn hersteld en binnen werden alle wanden en gewelven opnieuw gestukadoord. Hierbij werden zeer goed bewaard gebleven fresco's gevonden.
De werkzaamheden werden uitgevoerd onder leiding van architect ir. G. Pothoven uit Amersfoort.

Kerk Klarenbeek weer in gebruik

Op 27 november 1962 is de kerk in Klarenbeek, die 100 jaar oud is, na een grondige restauratie weer in gebruik genomen. De lekkage van het dak is verholpen, de verrotte gaten zijn hersteld, er zijn nieuwe ramen aangebracht, terwijl de buitenmuren met vochtwerende verf zijn behandeld. De kleine hervormde gemeente bracht voor de restauratie ƒ 4.700 bijeen.

Restauratie kerk van Driel

In de zomer van 1963 besloot het college van kerkvoogden om de kerk van Driel te restaureren. De oude ramen die dichtgemetseld zijn, zullen weer worden aangebracht. Verder zal de ontsierende betonnen rand die op een paar meter hoogte

Kerkgebouw protestantse gemeente Rhenoy, 1836.

om de gehele kerk loopt, verdwijnen, terwijl de moderne bakstenen worden vervangen door handvormstenen. De kosten worden geschat op *f* 180.000. Het rijk draagt 90 pct. hierin bij en provincie en gemeente ieder 2,5 pct.

Wijkcentrum Sion in Apeldoorn in gebruik

Op 29 november 1963 werd het nieuwe wijkcentrum Sion door de hervormde gemeente Apeldoorn en Het Loo in gebruik genomen.

De totale kosten belopen *f* 600.000, waarvan *f* 100.000 door de gemeente zelf bijeen is gebracht. Verder wordt *f* 100.000 verwacht uit het fonds dat door de landelijke kerkbouwactie in 1959 door de Nederlandse Hervormde Kerk is gevormd. Tenslotte wordt op grond van de Wet Premie Kerkenbouw *f* 100.000 verwacht. Deze wet is met ingang van 1961 van kracht geworden en in de periode 1962 tot 1975 is op grond van de Wet Premie Kerkenbouw met overheidssteun een groot aantal kerken gebouwd in nieuwbouwwijken. De gedachte hierachter was dat de aanwezigheid van kerkgebouwen een publieke verantwoordelijkheid was. Voor het ontbrekende bedrag zal een lening worden afgesloten.
Na de Tweede Wereldoorlog heeft de hervormde gemeente van Apeldoorn en Het Loo drie kerkgebouwen en twee wijkcentra in gebruik genomen.

Kapel Eltheto in gebruik

De hervormde gemeente De Steeg heeft op 13 maart 1964 de vernieuwde kapel "Eltheto" in gebruik genomen

Nieuwe kerk Arnhem

Op 7 april 1963 werd in de wijk Presikhaaf van de hervormde gemeente Arnhem de Bethelkerk in gebruik genomen. Het is niet alleen een gebouw dat op zondag wordt gebruikt, want er zijn diverse nevenruimten. Een ruime kerkenraadskamer, een kindercrèche, een zaal van 150 zitplaatsen, een bergruimte, hobbyruimte, goed geoutilleerde keuken, spreekkamer, ontmoetingshal, een garderobe met dubbele toiletten.

Kerkgebouw protestantse gemeente Lobith, 1660.

De kerkzaal biedt plaats aan 500 personen. De totale kosten bedragen *f* 550.000. Het college van kerkvoogden kon deze financiering realiseren door een bedrag uit eigen middelen, dankzij een subsidie uit de landelijke kerkbouwactie en het sluiten van een lening bij een bankinstelling.

Nieuw kerkelijk centrum Ermelo in gebruik
Op 29 juni 1963 werd het nieuwe kerkelijk centrum van de hervormde gemeente Ermelo in gebruik genomen. Het centrum bestaat uit een grote kerkzaal die plaats biedt aan circa 700 personen. Het eerste deel, dat bestaat uit vier verschillende vergaderzalen, werd reeds in 1960 in gebruik genomen. Het nieuwe deel bestaat, naast de kerkzaal, uit een voorhof met garderobe en toiletten met daarbij een opgang naar de galerij en naar de kerkenraadskamer.

Het gehele complex kost *f* 450.000. Het college van kerkvoogden heeft een lening van *f* 350.000 gesloten. Voor de rente en aflossing van circa *f* 25.000 is een actie gevoerd onder de gemeenteleden om hun jaarlijkse vrijwillige bijdrage met een half procent te verhogen.

Gerestaureerde kerk Lobith weer in gebruik
Op 25 april 1964 werd de uit 1661 daterende kerk die zeer ingrijpend was gerestaureerd, weer in gebruik genomen. Rijk, provincie en gemeente verstrekten een subsidie, maar 40 procent van de totale kosten, dus inclusief de niet-subsidiabele kosten, kwam voor rekening van de hervormde gemeente. De restauratie vond plaats onder leiding van architect J. Menkveld Azn, architect BNA te Gorssel.

Orgel Gendringen weer in gebruik
Op zondag 20 december 1964 werd het gerestaureerde orgel in de hervormde kerk van Gendringen weer in gebruik genomen, nadat het bijna twee jaar buiten dienst is

geweest. Het orgel werd in 1840 gebouwd door Johann Daniël Nolting uit Emmerik (Duitsland). De restauratie werd uitgevoerd door de firma Flentrop uit Zaandam en stond onder leiding van de heer J. Legêne uit Lochem. Rijksadviseurs waren dr. H.L. Oussoren en C.H. Edskes. De kosten bedroegen ƒ 22.000.

Nieuwe kerk in Putten in gebruik
In de zomer van 1965 werd de nieuwe Zuiderkerk van de hervormde gemeente Putten gelegen aan de Beulekampersteeg in gebruik genomen. Het gebouw is gesitueerd tussen de beide buurtschappen Veenhuizerveld en Huinen. Het aantal vaste zitplaatsen bedraagt circa 450, terwijl op de orgelgaanderij nog plaats is voor een 40-tal stoelen. De stichtingskosten bedragen ƒ 250.000. Per zitplaats omgerekend is dat ƒ 555.

Kerk Gendt gerestaureerd
In het najaar van 1965 is de gerestaureerde kerk van Gendt, die plaats biedt aan circa 100 personen, in gebruik genomen. De restauratiekosten van het exterieur komen op ƒ 354.000, welk bedrag voor een groot deel voor rekening van monumentenzorg komt. Aanvankelijk moest deze kleine hervormde gemeente nog een restant opbrengen, maar dat bleek niet mogelijk. De gemeenteraad besloot daarom de gehele aanvulling voor zijn rekening te nemen.

Kerkgebouw hervormde gemeente Gendt. In 1844 is het middenschip verwijderd. In 1944 zijn de kerk en de toren door oorlogshandelingen verwoest.

Gerestaureerde kerk Dieren
Het kerkgebouw van de hervormde gemeente Dieren is eind 1966 met behulp van een aantal vrijwilligers gerestaureerd. Het orgel, dat 120 jaar oud is, heeft dringend een onderhoudsbeurt nodig. Hiervoor worden verschillende financiële acties gehouden. Verder zijn er in de gemeente ook plannen voor de bouw van een nieuwe kerk samen met de plaatselijke gereformeerde kerk.

Gereformeerde kerk Wezep, 1969.

Kerkgebouw hervormde gemeente Tricht, 15e eeuw.

Suitbertuskerk van de protestantse gemeente Geldermalsen, 13e eeuw.

Kerkgebouw van de protestantse gemeente van Driel, 1505.

Kerkgebouw van de Hervormde gemeente te Heteren, 1837.

Gangulphuskerk van de Hervormde gemeente te Kootwijk, 16e eeuw.

Kerkgebouw protestantse gemeente Zeddam, 1810.

Hervormde kerk Lunteren
In de zomer van 1967 werd de hervormde kapel aan de Molenpol in gebruik genomen. De kapel is gebouwd door aannemersbedrijf Hoogeveen te Voorthuizen en is ontworpen door architect ir. G. Pothoven te Amersfoort. De kerkzaal biedt plaats aan 136 personen. De totale bouwkosten bedragen *f* 500.000.

Gerestaureerde kerk Beekbergen in gebruik
In het voorjaar van 1967 nam de hervormde gemeente Beekbergen haar gerestaureerde kerk in gebruik. Reeds in 1958 bestonden er plannen voor restauratie en werd er voor 1961 rijkssubsidie toegezegd, maar dat werd tot 1965 uitgesteld. De werkzaamheden hebben 20 maanden geduurd.

Kerkgebouw Zeddam gerestaureerd
Het uit 1810 daterende kerkgebouw in Zeddam is in 1967 gerestaureerd. Met deze restauratie was een bedrag van *f* 30.000 gemoeid waarvan het college van kerkvoogden, dankzij een drietal financiële acties, zelf een bedrag van *f* 15.000 heeft betaald. Voor het restant van *f* 15.000 is een lening afgesloten. Ook het historisch orgel, ontworpen door de Franse orgelbouwer Jacob Courtain, is dringend aan restauratie toe. De kosten hiervoor bedragen *f* 32.000, waarvan reeds *f* 7.000 bijeen is gebracht.

Hervormd Arnhem maakt nieuw structuurplan
In Arnhem staat de hervormde gemeente voor de taak tot een herverdeling van de gemeente te komen, zo blijkt uit het kerkblad "Hervormd Arnhem" van 30 juni 1967. Diverse veranderingen zijn daarvan de oorzaak o.a. het vertrek van predikanten en de structuur van de gemeente. De financiële positie is van dien aard dat in één predikantsvacature niet meer kan worden voorzien. De nieuwe opzet gaat uit van een herindeling waarbij de 10 wijkgemeenten worden teruggebracht naar 6. Nu is het zo dat alle tien de wijkgemeenten over een eigen predikant beschikken, maar in de nieuwe situatie zal dat nog maar voor vier van de dan totaal zes wijkgemeenten gelden. De vijfde wijkgemeente krijgt twee predikanten, die de taken functioneel zullen indelen en de zesde wijkgemeente krijgt drie predikanten, waarvan twee als specifiek wijkpredikant zullen opereren en de derde zich in die wijkgemeente speciaal bezig houdt met het vormings- en toerustingswerk. Een en ander betreft

Kerkgebouw van de hervormde gemeente Waardenburg-Neerijnen, 1862.

overigens nog maar een plan, waarover de gemeente zich nog moet uitspreken.

Afscheid van presidente-kerkvoogdes Waardenburg en Neerijnen

Op 28 september 1967 nam Jonkvrouw J.E. Baronnesse van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen in stilte afscheid als presidente-kerkvoogdes van de hervormde gemeente Waardenburg-Neerijnen. Hiermee is een eind gekomen aan een eeuwenoude traditie. De Heer of Vrouwe van Waardenburg was destijds Opperkerkmeester, welke functie later de naam van president-kerkvoogd kreeg.

Omdat de gemeenten vele bezittingen hadden, die bestonden uit landerijen, gebouwen en effecten, betaalden de gemeenteleden noch kerkelijke belasting (hoofdelijke omslag), noch zitplaatsengeld. Toen de uitgaven fors gingen stijgen, werd het grootste deel van het kapitaal verkocht en belegd in effecten met een hogere rente. Vele landerijen werden van de hand gedaan en daarvoor werden eveneens obligaties met een behoorlijk rendement gekocht.

Toch waren de inkomsten nog onvoldoende om de steeds stijgende uitgaven te dekken, in verband waarmee een beroep werd gedaan op de offervaardigheid van gemeenteleden.

Al deze ingrijpende wijzigingen kwamen tot stand onder het presidium van de Jonkvrouwen I.T. en J.E. Baronnesse van Pallandt van Waardenburg en Neerijnen, die altijd een hoge opvatting van hun taak hadden en die de geestelijke belangen van de gemeente nimmer achterstelden bij de stoffelijke zorgen.

Oude Kerk Ede weer in gebruik

Na bijna drie jaar gesloten te zijn geweest, is de Oude Kerk van de hervormde gemeente te Ede op 18 december 1967 weer in gebruik genomen. De totale kosten bedragen *f* 1.750.000, waarvan een bedrag van *f* 1.320.000 is gesubsidieerd. Het werk werd onder leiding van architect ir. R. van Hoogevest uit Amersfoort uitgevoerd door het aannemingsbedrijf Gebr. Den Hoed uit Bergambacht.

Gerestaureerde kerk Bredevoort

Nu de gerestaureerde hervormde kerk van Bredevoort sinds voorjaar van 1968 is gerestaureerd, heeft de kerkenraad besloten het kerkgebouw voor bezichtiging open te stellen. De restauratie heeft ruim twintig maanden geduurd, waarbij het interieur geheel in oude stijl is hersteld.

St. Joriskerk van de protestantse gemeente Bredevoort, 16e eeuw.

Boeldag Ermelo
Op 4 september 1968 stond het "oude dorp" van Ermelo in het teken van de jaarlijkse boeldag waarvan de opbrengst bestemd is voor het restauratiefonds van de Oude Kerk. Tijdens de morgendienst die de volgende dag in deze kerk plaatsvond, maakte de dienstdoend predikant bekend dat deze boeldag het schitterende bedrag van ƒ 14.250,64 heeft opgebracht.

"De Schakel" in Nijkerk in gebruik
Op 17 september 1968 is het nieuwe verenigingsgebouw "De Schakel" officieel in gebruik genomen. Naast gebruik voor kerkelijke activiteiten, is het gebouw erg geschikt voor het houden van recepties en diners. Verenigingen en andere organisaties van elders kunnen voor hun jaarlijks reisje een geschikte gelegenheid in "De Schakel" vinden voor een lunch of een diner. De totale kosten bedragen ƒ 750.000, waarvan de hervormde gemeente te Nijkerk reeds een bedrag van ƒ 300.000 zelf bijeen had gebracht.

Restauratie kerk Ingen
Eind 1968 is een begin gemaakt met de restauratie van de uit 1300 daterende hervormde kerk van Ingen. De kosten bedragen circa ƒ 190.000. Het werk wordt uitgevoerd door de firma Van der Sluys en Van Dijk uit Hardinxveld-Giessendam naar een ontwerp van het architectenbureau ir. A.M. van Essen uit Voorburg. Rijk, provincie en gemeente dragen in de kosten bij.

Lambertuskerk van de hervormde gemeente te Ingen, 15e eeuw.

Kerkgebouw hervormde gemeente Kerkdriel, 1953.

Kerkgebouw hervormde gemeente Kerkwijk, 11e eeuw.

Ontmoetingskerk protestantse gemeente Eefde, 1954.

Christoffelkerk van de hervormde gemeente te Valburg, 13e eeuw.

Bijdragen van Maurik
Allen die de naam Maurik of Van Maurik dragen en met elkaar contact onderhouden door een driemaandelijkse kroniek, gaan in 1969 ƒ 3.500 bijeen brengen om aan het college van kerkvoogden van Maurik een koperen kaarsenkroon te kunnen aanbieden. Deze kroon wordt gebouwd naar middeleeuws model.

Gerestaureerde kerk Beekbergen
Het uit de zeventiende eeuw daterende kerkgebouw van de hervormde gemeente Beekbergen is, na een grondige restauratie, in het voorjaar van 1970 weer in gebruik genomen. Het interieur van de kerk is weer in zijn oorspronkelijke staat teruggebracht. Het werk werd onder leiding van ir. T. van Hoogevest uit Amersfoort, uitgevoerd door een combinatie van drie bouwbedrijven. De totale kosten bedragen ruim ƒ 400.000.

Kerk in Nijmegen verkocht
In november 1970 verkocht het college van kerkvoogden van de hervormde gemeente Nijmegen de Thomaskerk aan de Krayenhoffparochie van de Rooms-Katholieke Kerk. Tegelijkertijd zijn de Bethelkapel en een conciërgewoning verkocht. De transactie beloopt ruim ƒ 360.000.

Gerestaureerde kerk Valburg weer in gebruik
Na een driejarige restauratieperiode werd op 28 mei 1971 het gerestaureerde kerkgebouw weer in gebruik genomen. De restauratie die bijna ƒ 600.000 kostte, werd uitgevoerd onder leiding van architect H. Korswagen uit Driebergen. Door de vondst van vele oude muurschilderingen en de aankoop en de restauratie van een oud orgel en een oude kansel is het interieur zeer fraai geworden.

Kerkgebouw hervormde gemeente te Otterlo, 14e eeuw.

Restauratie kerk Otterlo
In het najaar van 1971 is de restauratie van de hervormde kerk van Otterlo in gang gezet. De werkzaamheden, die ongeveer twee jaar zullen duren, kosten circa ƒ 600.000.

Afrekening restauratie Grote of Eusebiuskerk
De hervormde gemeente Arnhem ontving begin 1972 van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg de goedkeuring op de door haar ingediende eindafrekening van de herstelkosten van de door oorlogsgeweld beschadigde Grote of Eusebiuskerk. Deze restauratiekosten bedroegen ƒ 5.043.616.
Het rijk subsidieerde daarvan 92,5 pct., de provincie en de burgerlijke gemeente samen 3,5 pct., terwijl de hervormde gemeente de resterende 4 pct. moet opbrengen.
Met deze eindafrekening en de definitieve vaststelling van de restauratiesubsidie , is nu ook in financieel opzicht een einde gekomen aan een restauratieperiode die direct na de Tweede Wereldoorlog een aanvang nam.

St. Jacobskerk Winterswijk
Na vijf jaar van moeizaam herstelwerk werd begin 1973 de geheel gerestaureerde St. Jacobskerk van de hervormde gemeente Winterswijk weer in gebruik genomen. Het aantal zitplaatsen van 1.400 is teruggebracht naar zo'n 600. Stoelen en banken zijn anders gerangschikt waardoor de kerk een ruimer aanzien heeft. Er is een andere preekstoel geplaatst, terwijl er een nieuw Zwitsers orgel is geplaatst. Bij de aangepaste verlichting zijn de oude kaarsenkronen gehandhaafd. Ook heeft de kerk nu vloerverwarming.
Tijdens de restauratie zijn bijzonder fraaie muurschilderingen van onder het pleisterwerk tevoorschijn gekomen die heel minutieus zijn blootgelegd. Daarom kan deze kerk een oudheidkundig monument worden genoemd zoals er in de wijde omgeving geen te vinden is.

Hervormde kerk Haaften, 1851.

Suitbertuskerk Buurmalsen, 15e eeuw.

Kerkgebouw hervormde gemeente Elspeet, 16e eeuw.

Kerkgebouw hervormde gemeente Drumpt, 1860.

Kerkgebouw protestantse gemeente Didam, 1955.

Agathakapel van de hervormde gemeente Kapel-Avezaath, 15e eeuw.

Dionysiuskerk van de hervormde gemeente te Oene, 12e eeuw.

Stevenskerk Protestantse gemeente Nijmegen,1273.

Oude kerk Ermelo weer in gebruik
In het voorjaar van 1973 is de Oude Kerk in Ermelo, een van de oudste kerken op de Veluwe, na een restauratieperiode van circa 3,5 jaar weer in gebruik genomen. Het restauratieplan is ontworpen door architect ir. T. van Hoogevest (Amersfoort), terwijl het werk is uitgevoerd door aannemersbedrijf Gebr. Den Hoed uit Bergambacht. Dankzij subsidie van rijk, provincie en gemeente was deze restauratie, die circa ƒ 2 miljoen kost, mogelijk. Uit eigen middelen heeft de hervormde gemeente ƒ 600.000 ingezet.

Martinikerk blijft open
De grote kerk van Doesburg blijft open. De Martinikerk, die in 1972 heropend was nadat de toren in april 1945 door de Duitsers was opgeblazen en van de kerk weinig was overgebleven, kwam eind 1974 in het nieuws. Het ledental van de hervormde gemeente loopt terug en de kosten stijgen. Dat leverde een gat in de begroting op waardoor de kans op verval van de nog bijna gloednieuwe kerk reëel werd. Het college van kerkvoogden organiseerde een financiële actie die een fors bedrag opleverde. De kerkvoogdij gaat ervan uit dat Kerkbalans 75 positief zal eindigen en probeert voor de toekomst ook meer baten uit de exploitatie van de kerk te krijgen door de kerk beschikbaar te stellen voor culturele doeleinden.

"De Aker" in Putten in gebruik genomen
Het nieuw gebouwde kerkelijk centrum "De Aker" is eind 1974 in gebruik genomen. Het centrum is royaal opgezet. Er is een grote zaal met een aansluitende foyer en tien kleinere zalen. De kosten van bouw en inrichting bedragen ongeveer ƒ 2.000.000. Het gebouw moet alle activiteiten van de hervormde gemeente dienen. Daarnaast wil men het ook ten dienste stellen van andere kerkgenootschappen.

St. Lambertuskerk Hervormde gemeente te Buren, 1367.

Restauratie kerk Randwijk
Begin 1975 was de restauratie van het kerkgebouw te Randwijk, waarmee in 1973 begonnen is, geheel voltooid. De restauratie betrof het interieur van de kerk, de vergaderzaal en de consistorie.

Nieuwe kerk Nijkerk
De nieuwe kerk van de hervormde gemeente te Nijkerk die in de Paasboswijk wordt gebouwd, zal eind 1975 gereed zijn. De kerk, die tegenover het winkelcentrum komt te staan, zal 550 zitplaatsen bevatten en voorts enkele zaaltjes voor catechisatie e.d.

Drie kerkgenootschappen in één wijkcentrum
In de nieuwe wijk van Apeldoorn (1975) werken de hervormde gemeente, de rooms-katholieke parochie en de gereformeerde kerk nauw samen door het bouwen van één kerkelijk centrum. Reeds geruime tijd hiervoor is uitvoerig nagedacht over de vraag op welke wijze de juridische ombouw van deze interkerkelijke vorm van samenwerking er uit moest zien. Tenslotte is besloten de bouw en exploitatie te laten plaatsvinden op basis van een maatschapsverband, dat berust op een samenwerkingsovereenkomst.

De maatschap heeft ten doel de oprichting, instandhouding, het beheer en de exploitatie van een kerkcentrum ten dienste en voor gezamenlijke rekening van de drie kerken. Deze kerken kopen grond waarop het kerkcentrum wordt gebouwd en het kerkelijk centrum zal in gezamenlijk eigendom toebehoren aan de drie kerkgenootschappen en wel ieder voor een derde deel. De zaken van de maatschap worden beheerd door een beheerscommissie, bestaande uit leden van de drie kerken.
Met Pasen 1976 zullen in de wijk "De Maten" rooms-katholieken, hervormden en gereformeerden op zondag gezamenlijk kunnen optrekken naar hetzelfde kerkgebouw.

Kerkgebouw hervormde gemeente Ellecom, 12e eeuw.

Bätz-orgel Buren verrold
Begin 1976 zijn vier timmerlieden weken bezig geweest met het verplaatsen van het uit 1852 daterende Bätzorgel in de hervormde kerk van Buren. De tijdelijke verhuizing was nog in verband met de restauratie van de uit het eind van de veertiende eeuw daterende kerkgebouw. Het zes ton wegende orgel liet men met vier vijzels zakken. Men koos voor deze ingewikkelde constructie omdat het uit elkaar nemen en weer in elkaar zetten van het omvangrijke instrument te duur zou worden.

Gestaag wordt er aan de restauratie van de kerk gewerkt. In 1959 zijn de toren en de voorgevel hersteld.
Van de totale restauratie die ƒ 5 miljoen vergt, moet de hervormde gemeente van het Oranjestadje in de Betuwe ƒ 250.000 voor haar rekening nemen. Al enkele jaren is er in Buren een jaarmarkt gehouden voor het herstel van de kerk, waarvoor ƒ 130.000 is opgebracht. In 1975 bezochten 35.000 mensen deze markt die aan staangelden ƒ 46.000 opbracht. Deze markt is in de loop van de jaren als grootste antiekmarkt van Nederland bekend geworden.

Apeldoorn en Het Loo
De Stichting Vrienden van de Grote Kerk van de hervormde gemeente Apeldoorn en Het Loo, die in 1974 werd opgericht, en in 1976 ruim 700 donateurs telt, is er in geslaagd ƒ 115.000 bijeen te brengen voor de restauratie van de Grote kerk aan de Loolaan. De kerk staat niet op de monumentenlijst, zodat men niet op subsidie rekenen kan. Wel zal er in het kader van de Dienst Aanvullende Werken een subsidie verstrekt worden voor het herstel van de glas-in-loodramen aan de noordkant. Ook het befaamde Bätzorgel uit 1896 wordt gerestaureerd.

Nicolaaskerk van de hervormde gemeente Ravenswaaij, 1644.

Restauratie kerk Hall
In het najaar van 1978 wacht het college van kerkvoogden van de hervormde gemeente Hall op goedkeuring van het rijk om de tweede en laatste fase van de restauratie van de uit 1400 daterende kerk te kunnen aanvangen. Wanneer die goedkeuring wordt verleend, kan de gemeente een subsidie van *f* 600.000 tegemoet zien. Naast de eigen bijdrage moet de gemeente nog circa *f* 80.000 opbrengen voor secundaire voorzieningen, zoals nieuwe banken, verlichting en inrichting van de consistoriekamer. Een actiecomité bracht in twee jaar *f* 30.000 bijeen, terwijl eenzelfde bedrag binnenkwam aan giften e.d.

Compleet orgelfront Ellecom
Onder de voorwaarde dat de opbrengst van de vrijwillige bijdragen daaronder niet zou lijden, besloot de kerkvoogdij van Ellecom pogingen te ondernemen om het orgel in de kerk van Ellecom volledig te maken door op de drie pedaaltorens van het orgel weer beelden te plaatsen. Op 6 december 1978 zijn de nieuwe beelden gepresenteerd, zodat het front weer compleet is. Het geld hiervoor kwam voor een groot deel uit de opbrengst van twee bazars beschikbaar die door de vrouwenvereniging waren georganiseerd. Deze bazars droegen in belangrijke mate bij tot de saamhorigheid in het dorp.

Subsidie voor Sint Maartenskerk Zaltbommel
Het Prins Bernhardfonds heeft 1979 *f* 200.000 beschikbaar gesteld voor de restauratie van de Sint Maartenskerk. Deze is in 1977 begonnen en zal waarschijnlijk nog zes jaar in beslag nemen. Het koor is aan de binnen- en buitenzijde gereed. De middeleeuwse gewelfschilderingen hierin zijn fraai gerestaureerd. De restauratie is in handen gegeven van de Stichting Sint Maarten waarin kerkelijke en burgerlijke gemeente participeren.

Restauratie Grote of Sint-Eusebiuskerk Arnhem
In 1980 wordt gemeld dat de restauratie van de Grote of Sint-Eusebiuskerk van Arnhem ongeveer *f* 10 miljoen meer zal kosten dan aanvankelijk was gedacht. In plaats van € 6,5 miljoen zullen de kosten op *f* 16,5 miljoen uitkomen.
De kerk werd in 1944 als gevolg van de Slag om Arnhem verwoest en werd tussen 1948 en 1961 herbouwd; de toren kwam in 1964 gereed. De kosten van de herbouw beliepen *f* 5 miljoen, waarvan de hervormde gemeente *f* 250.000 voor haar rekening nam.

Maagd Mariakerk van de hervormde gemeente Lienden, 15e eeuw.

Bij een winterstorm in 1972 stortten enkele pinakels van het dak op straat; ze bleken niet goed verankerd te zijn. In het voorjaar van 1973 kwamen ernstige gebreken aan het licht, want toen kwam een rib uit het gewelf naar beneden boven op enkele kerkbanken waar kort tevoren mensen hadden gezeten. De kerk werd buiten gebruik gesteld.
In een rapport over de gebreken werd geconstateerd dat bij de herbouw de stenen in de gewelven niet zijn verankerd en dat geen trekstangen zijn aangebracht. Het glas-in-loodwerk wordt bij stormweer naar buiten gezogen, want de windroeden zijn niet sterk genoeg en zitten alleen aan de binnenkant. De toren is van het schip losgescheurd.
In berichten van begin 1980 wordt als oorzaak genoemd dat het gebouw een zeer geringe stabiliteit bezit. Het gebouw zou, toen het in de late middeleeuwen gebouwd werd, te licht zijn geconstrueerd. Als gevolg daarvan hebben in de loop der eeuwen vaker instortingen plaats gevonden. Rijk, provincie en gemeente zijn het met de kerkvoogdij van Arnhem eens geworden over een verdeelsleutel van de kosten. De bijdrage van de eigenares, de hervormde gemeente, is vastgesteld op maximaal ƒ 100.000. Van haar kant heeft zij zich bereid verklaard mee te werken aan openstelling van de kerk voor andere doelen dan de eredienst alleen.

Lambertuskerk Buren weer in gebruik
In het najaar van 1980 werd in aanwezigheid van prinses Margriet en haar echtgenoot mr. Pieter van Vollenhoven de gerestaureerde Lambertuskerk van de hervormde gemeente Buren weer in gebruik genomen. De bijeenkomst werd bijgewoond door minister-president Van Agt, staatssecretaris Wallis de Vries en de commissaris van de koningin in Gelderland.
De restauratie begon in de zomer van 1975 en heeft ruim ƒ 6 miljoen gekost. De eigen bijdrage van de hervormde gemeente is ƒ 600.000.

Ingebruikneming gerestaureerde kerk Lienden
Op 17 juni 1982 werd de gerestaureerde kerk van de hervormde gemeente te Lienden weer in gebruik genomen. De restauratie, die vijf jaar duurde, stond onder leiding van architect D. Wijma uit Velp. In deze periode zijn alle onderdelen van de kerk gerestaureerd: dak, exterieur, toren, en als laatste het interieur. De kerk is een pseudo-basiliek met gotische kenmerken. Vooral het orgel, de tekstborden met de

Grote of Onze Lieve Vrouwekerk van de hervormde gemeente Harderwijk, 14e eeuw.

wet der 10 geboden, het Onze Vader, de geloofsbelijdenis en perikopen over doop en avondmaal zijn met de gewelfschilderingen in het koor, opvallend.

Oude kerk Batenburg gerestaureerd
Op 8 januari 1983 werd de oude kerk van Batenburg, de kleine Gelderse stad aan de Maas, weer in gebruik genomen door het houden van een open dag door de Stichting Oude Gelderse Kerken die eigenaar van de kerk is. De restauratie kostte ƒ 1,75 miljoen Hiervan ging ƒ 1,3 miljoen naar bouwkundig herstel: vernieuwing van de kappen van kerk en herstel van het metselwerk. Drie en een halve ton werd besteed aan herstel van het interieur, restauratie van de elf rouwborden, herstel van het oude meubilair en vernieuwing van de gewelven.

Aan subsidie is flink wat toegezegd. De stichting moet ƒ 230.000 bijdragen. Zij beschikt over ƒ 130.000, zodat er nog ƒ 100.000 tekort is. Een actie onder 1.500 donateurs, leverde ƒ 36.000 op.

Grote of Barbarakerk protestantse gemeente Culemborg, 15e eeuw.

Stevenskerk los van hervormd Nijmegen
Sinds december 1983 is de Stevenskerk van de hervormde gemeente Nijmegen niet langer van deze gemeente, maar is deze overgegaan naar een hervormde stichting voor de Grote of Sint-Stevenskerk. Deze stichting is een zelfstandig onderdeel van de hervormde gemeente en staat als kerkelijke stichting onder kerkordelijk toezicht.

Daarmee heeft het college van kerkvoogden van Nijmegen bereikt wat het wilde: de kerk niet langer ten laste en voor risico van de centrale gemeente, maar ook niet ondergebracht in een neutrale stichting. De Stevenskerk is in 1961 bij de fusie van de hervormde gemeente Nijmegen stad en land met Neerbosch-Hees in een eigen financieel kader geplaatst. In dat jaar is een reserve gevormd om de lasten van onderhoud en restauratie zo goed mogelijk te dekken.

Stoelbroederschap in Doesburg
In het kerkblad van de hervormde gemeente van Doesburg van januari 1987 wordt melding gemaakt van een Stoelbroederschap in Doesburg. Die kende men reeds in de 17e eeuw. Dat waren kleine verenigingen die gezamenlijk een bank of gestoelte in de Grote of Martinikerk beheerden. In die tijd waren er voor de meeste kerkgangers geen vaste zetels. Men stond tijdens de dienst. Voor dragers van een

Kerkgebouw hervormde gemeente Kootwijkerbroek, 1957.

Kerkgebouw hervormde gemeente 't Harde, 1959.

Kerkgebouw hervormde gemeente Veessen, 1842.

Herdenkingsraam in de Grote of Johannes de Doperkerk van Wageningen dat op 5 mei 1987 door Koningin Beatrix werd onthuld.

kerkelijk of wereldlijk ambt waren er wel een paar gestoelten. Banken die er verder nog waren, waren in handen van die stoelbroederschappen. Die banken deden dienst totdat ze door oorlogshandelingen tijdens de Tweede Wereldoorlog werden vernield.

Na de bevrijding kochten kerkvoogden nieuwe banken, maar die voldeden niet zo erg en bleken bovendien niet geweldig duurzaam te zijn. In de jaren zeventig van de 20ste eeuw ontstond het plan de banken te vervangen door stoelen. In april 1977 werd de Vereniging Stoelbroederschap Grote of Martinikerk te Doesburg opgericht. Het doel was de aanschaf van nieuwe stoelen, maar geleidelijk aan strekte het zich verder uit tot de hele aankleding van het interieur van de kerk.
Omdat de kerk vanouds het culturele en sociale middelpunt van Doesburg is, staat de broederschap open voor iedereen, Doesburger of niet-Doesburger, kerkelijk of niet-kerkelijk. Jaarlijks houdt de broederschap een 'teerdag' waarop naar oud gebruik roemers 'rinsche wijn' worden geschonken. Bij die gelegenheid wordt de gezamenlijke stoelbroeders een lezing of een muziekuitvoering aangeboden.

Herdenkingsraam in Wageningen
In Wageningen, waar op 6 mei 1945 kolonel-generaal Blaskowitz de overgave van de Duitse strijdkrachten in Westelijk Nederland ondertekende, heeft Koningin Beatrix op 5 mei 1987 een groot herdenkingsraam in de Grote kerk onthuld.
De kerk is in de meidagen van 1940 geheel verwoest, na herstel in 1943 weer in gebruik genomen, maar in april 1945 zwaar beschadigd doordat de Duitsers de toren opbliezen. Bij de viering van veertig jaar bevrijding in 1985 werd in Wageningen een comité opgericht dat een gedenkraam in de kerk wilde doen plaatsen. Het college van kerkvoogden gaf daar toestemming voor onder voorwaarde dat men zijn instemming kan geven aan het ontwerp en dat er voor de hervormde gemeente geen lasten uit zouden voortvloeien.
De totale kosten van het raam bedroegen *f* 60.000, bijeen gebracht door de inwoners van Wageningen aangevuld met bijdragen van enkele landelijke fondsen.

St. Maartenskerk hervormde gemeente Maurik, 15e eeuw.

Dorpskerk protestantse gemeente Ruurlo-Barchem, 14e eeuw.

Fundament van het raam is de wapenspreuk van de glazeniers in middeleeuws Latijn: *Lucem tuam da nobis Deus, "God, geef ons uw licht".*
Boven in het raam staan torens van steden en dorpen die in de oorlog verwoest zijn, namelijk Oosterbeek, Rhenen, Wageningen, Roermond, Rotterdam, Arnhem, Groningen, Middelburg, Wouw, Groesbeek en Nijmegen.

's-Heerenberg zoekt steun voor orgelherstel
Tussen het kasteel Huis Bergh en de Oude Munt bevindt zich het kerkje van de 200 leden tellende hervormde gemeente 's-Heerenberg. In 1988 is het door orgelmaker Flentrop uit Zaandam gerestaureerde orgel aan een grote schoonmaakbeurt toe. Maar omdat deze kleine hervormde gemeente de hieraan verbonden kosten niet alleen kan dragen, moet het bedrag uit acties binnen komen. Veel toeristen uit de meer vlakke delen van ons land brengen hun vakantie door in het Montferland . Niet alleen in de zomer, maar ook in de herfst en winter. Tot de trekpleisters behoort ook Huis Bergh, een middeleeuws kasteel. Het college van kerkvoogden probeert hen te bereiken voor een financiële bijdrage zodat dit fraaie orgel behouden kan blijven.

Kerkgebouw Veessen 150 jaar
Tijdens een feestelijke dienst, waarin ds. J.A.G. van Zanten voorging, werd op 20 september 1992 stil gestaan bij het 150-jarig bestaan van het kerkgebouw van de hervormde gemeente Veessen. Ter gelegenheid daarvan is een gedenkboekje

St. Johannes de Doperkerk protestantse gemeente Beusichem, 15e eeuw.

uitgegeven waarin de ontstaansgeschiedenis van de hervormde gemeente wordt beschreven. De kerk kreeg destijds de vorm van een achthoek, die ver terug in de tijd gaat. Zij heeft te maken met de getallensymboliek die in de oud-christelijke tijd een belangrijke rol speelde. In 1989 werd de kerk voor het laatst gerestaureerd. Met deze werkzaamheden was ruim ƒ 175.000 gemoeid. Rijk en provincie subsidieerden hierin totaal ruim ƒ 57.000, terwijl uit financiële acties een bedrag van ƒ 33.000 binnen kwam.

Restauratie kerk Terborg gereed

Op 18 december 1992 droeg architect Rijt het kerkgebouw over aan het college van kerkvoogden. De restauratie duurde totaal drie jaar. De totale kosten bedragen ƒ 2,6 miljoen, waarvan het rijk ƒ 1,6 miljoen voor zijn rekening nam. Verder ontving men bijdragen van diverse stichtingen en particulieren, alsmede een bijdrage van het toenmalige steunfonds (Generale Kas) van de Nederlandse Hervormde Kerk.
Het restant van ƒ 60.000 komt voor rekening van de hervormde gemeente.

Oude of St. Georgiuskerk Terborg, 1844.

Restauratie Ruïnekerk Ammerzoden afgerond

De restauratie van de Ruïnekerk te Ammerzoden is begin mei 1993 voltooid. Het

Werenfriedkerk protestantse gemeente Westervoort, 12e eeuw.

koorgedeelte van de kerk, dat na de verwoesting van het middenschip in 1672 overbleef, is voor circa ƒ 400.000 opgeknapt. Het rijk draagt hierin voor 80 pct. bij.

Ingebruikneming orgel 's-Heerenberg
Onder grote belangstelling is op 17 oktober 1993 het gerestaureerde kerkorgel van de hervormde gemeente van 's-Heerenberg in gebruik genomen. De restauratie werd uitgevoerd door Orgelbouwer Flentrop uit Zaandam. De werkzaamheden werden begeleid door de heer R.W. van Straten, organist en adviseur vanwege de Orgelcommissie van de Nederlandse Hervormde Kerk. Bij die gelegenheid kreeg de hervormde gemeente bericht dat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, naast het kerkgebouw dat uit de 15e eeuw dateert, ook het orgel is opgenomen in het register van beschermde monumenten.

Nieuwe kerk in Hierden
Op 26 februari 1994 is de nieuwe kerk Het Visnet van de hervormde gemeente te Hierden in gebruik genomen. De kerkzaal biedt aan ongeveer 400 personen plaats. Er is een schuifwand waardoor extra ruimte bij de zaal kan worden betrokken. Daarnaast is er een consistorie, een ruime hal terwijl de kelderruimte voor het jeugdwerk gebruikt wordt. Bij de nieuwbouw is met verdere groei van de wijk Frankrijk, aan de rand van Harderwijk, rekening gehouden.

Ingebruikname gerestaureerd orgel Westervoort
Op 23 april 1994 werd het gerestaureerde Jalinck-orgel van de hervormde gemeente Westervoort in gebruik genomen. Het orgel, dat afkomstig is uit de hervormde kerk van Eibergen, is gebouwd door de Westfaalse orgelmaker Joost Derk Jalinck. Orgeladviseurs waren de heren Klaas Bolt en Stef Tuinstra. De restauratie, die ƒ 230.000 kostte, is uitgevoerd door de firma S.F. Blank uit Herwijnen.

Nieuw orgel in Renkum in gebruik
Op 9 september 1994 nam de hervormde gemeente Renkum haar nieuwe orgel in gebruik. Tijdens oorlogshandelingen bij en na de luchtlanding in september 1944,

Kerkgebouw protestantse gemeente Gorssel-Epse, 1949. De toren dateert uit de 15e eeuw.

werd het kerkgebouw verwoest. In 1950 was een nieuwe kerk gereed gekomen. Voor een orgel was er boven de kansel ruimte gereserveerd, waar in 1951 een elektro pneumatisch orgel werd geplaatst. Omdat dit orgel mankementen begon te vertonen werd besloten een nieuw orgel te laten bouwen door orgelbouwer gebr. Van Vulpen uit Utrecht, terwijl de heer Jan Jongepier uit Leeuwarden als adviseur optrad. De kosten van het orgel bedragen ƒ 375.000, waarvan 70 procent door eigen fondsen werd gefinancierd. Deze fondsen zijn gevormd door erfenissen, legaten, bazaaropbrengsten, collecten, giften en andere bijzondere acties.

Eerste Veluwse Orgelfietstocht
Op zaterdag 29 juni 1996 werd de eerste Veluwse Orgelfietstocht georganiseerd. Gestart werd om 10.00 uur bij de Grote of St. Nicolaaskerk te Elburg en de tocht voerde langs de orgels van Doornspijk en Epe.

Nieuwe kerk voor Elburg
Sinds 27 september 1996 beschikt de hervormde gemeente te Elburg over een tweede kerkgebouw. De Oosterkerk telt 950 zitplaatsen, maar na het openen van een optische scheidingswand kan aan ruim 1.050 mensen plaats worden geboden. De kerk is multifunctioneel ingericht. Het gebouw is voorzien van een invalidentoilet en een traplift.
De kerk is ontworpen door architectenbureau H. Evers uit Lemmer. De aannemer was de firma Lipke B.V. De totale kosten bedragen ƒ 2,9 miljoen. De financiering is als volgt: giften van gemeenteleden ƒ 1,3 miljoen; giften van derden ƒ 105.000; subsidies ƒ 300.000; bijdragen van een tweetal stichtingen ƒ 525.000; afgesloten leningen ruim ƒ 250.000 en overige bijdragen ƒ 240.000. Het financieringstekort blijft daardoor beperkt tot bijna ƒ 180.000.

Hervormd Doornspijk opent verbouwde kerk
Na zes maanden in een tent de kerkdiensten gehouden te hebben, kan de hervormde gemeente Doornspijk sinds begin november 1996 weer beschikken over het eigen verbouwde kerkgebouw. Het kerkgebouw, dat op 1 november 1996 in gebruik werd genomen, is met 300 zitplaatsen uitgebreid en telt 1.200 zitplaatsen. De kosten van de verbouwing bedragen ƒ 2,8 miljoen.

Johanneskerk protestantse gemeente Lichtenvoorde, 1648.

350 Jaar Johanneskerk Lichtenvoorde

Op 25 oktober 1998 vierde de hervormde gemeente van Lichtenvoorde tijdens een feestelijke dienst het 350-jarig bestaan van haar kerkgebouw. De bouwgeschiedenis van de kerk is opmerkelijk en kent een voorbereiding vanaf circa 1615 toen "Staatse troepen" Lichtenvoorde en omgeving binnentrokken en het gebied op de Munsterse bisschop veroverden.

Onder het Staatse leger van Prins Frederik Hendrik dat in 1627 de stad Grolle (Groenlo) belegerde, werd gecollecteerd voor de kerk, opbrengst 100 dukatons. Prins Frederik Hendrik zelf schenkt in natura 63 ritsen daklijen. Toch duurt het nog geruime tijd voordat voldoende middelen bijeen zijn om de kerk te kunnen bouwen. Collectanten reizen rond 1645 stad en land af om geld in te zamelen. De inzameling brengt een bedrag op van ƒ 4.068,16. Ook de plaatselijke bevolking laat zich niet onbetuigd. Uiteindelijk is er ƒ 4.610,19 beschikbaar, maar dat is minder dan de helft van het benodigde bedrag.

In 1648, het jaar van de vrede van Munster, werd op 18 mei, de woensdag voor Pinksteren, de eerste steen gelegd. De kerk is sinds de bouw niet noemenswaardig veranderd. Begin van de vorige eeuw werden de buitenmuren geheel bepleisterd om vocht tegen te gaan. Vanaf 1990 is er met flinke tussenpozen restauratiewerk uitgevoerd. De totale kosten bedragen ƒ 1.000.000. Ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan is een boekje verschenen.

Oude Kerk Nijkerk gerestaureerd

In mei 1999 is de restauratie van de Grote Kerk van de hervormde gemeente Nijkerk afgerond. Het interieur en het torenportaal hebben een grondige opknapbeurt gehad. Al het aanwezige houtwerk van de galerij en het trapportaal en de lampkronen zijn opnieuw in eigentijdse kleuren geschilderd. De ruim 30 jaar oude banken zijn vervangen door nieuwe eikenhouten banken met gestoffeerde zittingen. De restauratie kostte ƒ 1,1 miljoen waarvan de hervormde gemeente ƒ 225.000 overheidssubsidie kreeg.

Steeds meer inbraken in Achterhoek

In de kerken in de Achterhoek en de IJsselstreek is in 2000 37 maal ingebroken. Volgens de politie IJsselstreek is dat een forse toename ten opzichte van voorgaande jaren. De stijging van het aantal inbraken begon een aantal jaren geleden.

Dorpskerk hervormde gemeente Nunspeet, 16e eeuw.

Grote of Catharinakerk hervormde gemeente Nijkerk, 15e eeuw.

Sommige kerken hebben wel vier of vijf keer de ongewenste kerkganger op bezoek gehad. De politie gaat uit van één dader die kelken, statenbijbels en collectegeld meeneemt.

Restauratie hervormde kerk Hierden gestart

Op 4 oktober 2001 werd het startsein gegeven van de restauratie van de Dorpskerk van de hervormde gemeente Hierden. Dat was een belangrijk moment, mede omdat de grotendeels ambachtelijke restauratiewerkzaamheden door leerlingen worden uitgevoerd. Zij kunnen zo in de praktijk ervaring opdoen met het restaureren van monumentale gebouwen. De provincie Gelderland en de gemeente Harderwijk hebben de leerlingenbouwplaats extra gestimuleerd met een subsidie van totaal *f* 207.500. De restauratie van de Dorpskerk wordt tevens als een provinciaal proefproject voor het opleiden van jonge restaurateurs beschouwd. De restauratievakman/vrouw heeft na het VMBO of MAVO de normale basisberoeps-opleiding doorlopen. Maar specifieke deskundigheid verwerft hij/zij door een dag per week op school in het Doetinchemse waar een restauratiedocent hem/haar de kneepjes van het vak in theorie bijbrengt en doordat hij/zij vier dagen per week op een bouwplaats of werkplaats van het bedrijf werkzaam is. Projecten zoals in Hierden, die mede dankzij de medewerking van de provincie Gelderland kunnen

Kerkgebouw hervormde gemeente Hierden, 1851.

worden aangepakt, dragen dan ook goed bij aan het verhogen en behouden van het vakmanschap in de restauratie, dat voor het behoud van het cultureel erfgoed van groot belang is.
De restauratie van de Dorpskerk die in het voorjaar van 2002 voltooid moet zijn, gaat ƒ 1,3 miljoen kosten. Van instellingen is een bedrag van ƒ 470.000 ontvangen en verkoop van grond bracht ƒ 100.000 op, terwijl van gemeenteleden ƒ 156.000 werd ontvangen. Er is nog een financieringstekort waarvoor een financiële actie wordt gehouden.

Dorpskerk Nunspeet gerestaureerd
Ter gelegenheid van de afronding van de restauratie van de Dorpskerk te Nunspeet, werd op 28 november 2002 een bijeenkomst gehouden in het verenigingsgebouw "de Wheme". Naast diverse personen uit verschillende colleges, waren hierbij afgevaardigden van de burgerlijke gemeente en de provincie aanwezig van wie de hervormde gemeente een aanzienlijk subsidiebedrag ontving.
Al geruime tijd kampte de kerk met problemen rond de vochtregulatie van de muren. Daarnaast was het uiterlijk van de kerk hard aan een opknapbeurt toe.
De problematiek bleek behoorlijk weerbarstig en eensluidende adviezen van deskundigen waren moeilijk te krijgen. Tenslotte kwam men in contact met architect Van Beek uit Nijkerk die wel over de nodige kennis en ervaring beschikt. Er werd een stappenplan opgesteld met daaraan gekoppeld een begroting. Provincie en burgerlijke gemeente zegden een forse subsidie toe, namelijk resp. € 59.045 en € 102.100. Daarnaast werd een inzamelingsactie gehouden die ruim € 54.000 opbracht. De totale kosten van deze restauratie bedragen € 305.848.

Reddingsactie Dorpskerk Well
De slechte technische staat per december 2003 van het historische kerkje te Well in de Bommelerwaard vereist een spoedige restauratie. De kosten daarvoor zijn begroot op € 1.000.000. Ondanks een toezegging van de provincie Gelderland zal de hervormde gemeente zelf € 300.000 bijeen moeten brengen. Men hoopt de helft hiervan bijeen te brengen uit de opbrengst van verschillende activiteiten en bijdragen van gemeenteleden. Voor de overige € 150.000 wordt een beroep gedaan op sympathisanten in de vorm van een donateursactie.
De kerk is het oudste gebouw in het dorp en de toren dateert uit de twaalfde eeuw. De kerk is in romaanse stijl gebouwd en werd in de huidige vorm zo rond 1546 voltooid. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de kerk zwaar beschadigd. Enkele jaren daarna is met de restauratie begonnen. Ondanks regelmatig groot onderhoud

Hervormde kerk te Well, 16e eeuw.

dat de kerkvoogden lieten verrichten, staat het college van kerkvoogden nu, ruim 50 jaar later, weer voor een omvangrijke restauratie waarvan men hoopt dat die in 2005 kan worden uitgevoerd.

Miljoen voor hervormd Nijkerk
Het college van kerkrentmeesters van de hervormde gemeente te Nijkerk is sinds begin november 2004 een fonds van € 1 miljoen rijker. Volgens de voorzitter van het college van kerkrentmeesters verbond de gever aan het fonds de opdracht: het verrichten van kerkelijk opbouwwerk in de Nijkerkse nieuwbouwwijk Corlaer.

Sint-Maartenskerk Zaltbommel 700 jaar
De beroemde kerk met de afgestompte toren, de Sint-Maartenskerk, eigendom van de hervormde gemeente Zaltbommel, viert in 2005 haar zevenhonderdjarig bestaan. Dat werd gevierd met een Groot Bommels Dictee dat op 19 maart 2005 is gehouden. Verder is met Pinksteren 2005 de nieuwe kapel ingewijd als gedachteniskapel en vanaf de zomer is er een permanente tentoonstelling over '700 Jaar gemeente-zijn in de Sint-Maartenskerk'.
De Sint-Maartenskerk in Zaltbommel behoort tot de best bewaarde voorbeelden van de Nederrijnse late gotiek, een bouwstijl die voorkomt langs de Rijn, van het Duitse Xanten stroomafwaarts tot Zaltbommel. Zowel toren als kerk zijn in de 15e eeuw gebouwd.
De omstreeks 1500 voltooide toren van de kerk steekt hoog boven geboomte en bebouwing van de stad uit en is van verre zichtbaar. Hij is opgebouwd uit vijf geledingen en was aanvankelijk met een circa 30 meter hoge spits bekroond. Toen was hij circa 100 meter hoog, maar bliksemslagen veroorzaakten schade aan kerk en toren. De spits werd vervangen door een kleinere spits in renaissancestijl. Bliksem verwoestte in 1696 ook deze spits en sindsdien heeft de toren geen spits meer.

Kerkgebouw hervormde gemeente te Zuilichem, 1949.

De Sint-Maartenskerk heeft een schip met verhoogde lichtbeuk en brede zijbeuken. De buitenzijde is deels bekleed met tufsteen. Het koor is lager dan het schip en eenvoudiger van uitvoering. Het dak van het middenschip werd eeuwenlang gesierd door een (in 1799 gesloopt) torentje, een dakruiter. Hoe het gebouw er vóór Hemelvaartsdag 1538 (de dag van de 1e brand door blikseminslag) ongeveer uitzag, blijkt uit het in de kerk aanwezige schilderij dat dateert uit omstreeks 1562.
Het kleurgebruik en de wisselende lichtinval bepalen de sfeer in de kerk. Op muren, gewelven en pijlers zijn middeleeuwse schilderingen zorgvuldig geconserveerd. De meeste van de ruim 50 schilderingen zijn verfijnd uitgevoerd.

De grote magistraatsbank is rond 1595 samengesteld uit het van 1420/1425 daterende koorgestoelte. De oorspronkelijke koorbanken, destijds opgesteld in de koorruimte, dienden tot zitplaats van de kanunniken van het kapittel dat van 1303 tot de Reformatie (1572) aan de kerk verbonden was.
Het houtsnijwerk van de panelen aan de beide zijkanten behoort tot het oudste en fraaiste op dit gebied in ons land. Aan de tegenovergestelde zij van het middenschip wordt de aandacht getrokken door het majestueuze Wolfferts/Heynemanorgel. Het orgel (1783/1796) is geheel in harmonie met de architectuur en kleurstelling van het kerkgebouw en behoort tot de belangrijkste kerkorgels uit die tijd.

De fraaie kansel stamt uit 1679. Het klankbord is later vergroot. Het doophek en de banken voor de ouderlingen en diakenen dateren uit het begin van de zeventiende eeuw. De stenen doopvont uit omstreeks 1534 is in de loop der tijd beschadigd en bevindt zich nu in de Van Rossumkapel. De oud- en nieuwtestamentische afbeeldingen daarop zijn nog steeds herkenbaar.

De Sint-Maartenskerk is een uniek bouwwerk dat het verdient voor de komende generaties bewaard te blijven wegens de grote historische waarde. In 1977 is de Stichting Vrienden van de Sint-Maartenskerk opgericht, die de belangstelling voor de Sint-Maartenskerk tracht te bevorderen en bijdraagt aan de instandhouding en het onderhoud, herstel en verfraaiing van het gebouw. In de stichting zijn vertegenwoordigd de hervormde gemeente, de burgerlijke gemeente en de burgerij.

Kerkgebouw protestantse gemeente Neede, 1949.

De kerk is regelmatig te bezichtigen en wordt ook gebruikt voor concerten en andere evenementen.

Opknapbeurt interieur Grote kerk Neede
Het interieur van de Grote kerk van de hervormde gemeente Neede ondergaat in 2005 een opknapbeurt waarmee een bedrag van € 325.000 gemoeid is. Vooruitlopende op een fusie van hervormden en gereformeerden wordt het kerkgebouw aangepakt. Het monumentale kerkgebouw verliest zijn banken en de kansel en krijgt voortaan een multifunctioneel karakter.

Walburgskerk Zutphen 900 jaar
De Walburgskerk van Zutphen vierde in 2005 haar negenhonderdste verjaardag. Een mijlpaal die het waard is om uitvoerig bij stil te staan, vindt de stichting Walburgs Evenementen. Een gevarieerd programma, gericht op een breed publiek, moet dit jaar van het kerkgebouw een levendig ontmoetingscentrum maken. Als doelgroep heeft de stichting niet alleen kerkgangers voor ogen, maar iedereen die oog heeft voor de schoonheid van het gebouw.

Orgel en klokkentoren voor kerk de Hofstad te Apeldoorn
Op 26 november 2005 werd het door de firma Kaat en Tijhuis uit Kampen nieuw gebouwde orgel voor de Hofstad te Apeldoorn in gebruik genomen. Dat gebeurde o.m. aan relaties, organisten, pers en overige belangstellenden.

Mede ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de orgelbouwer Kaat en Tijhuis werd de oorspronkelijk geplande dispositie van 23 stemmen op eigen initiatief naar 30 uitgebreid, w.o. één reservering op het pedaal.

Grote of St. Walburgskerk protestantse gemeente Zutphen, 13e eeuw.

De nieuwe kerk van de protestantse wijkgemeente in Apeldoorn-Zuid, de Hofstad, krijgt ook een klokkentoren. In het originele ontwerp voor het kerkgebouw, dat in 2003 officieel in gebruik werd genomen, was al sprake van een klokkentoren, maar uit kostenoverwegingen werd dat onderdeel van de nieuwbouw geschrapt. Het is de bedoeling dat de toren, een stalen bouwwerk van 9 meter hoog, los van het kerkgebouw komt te staan.

De nieuwe kerk werd gebouwd als onderkomen voor drie samengevoegde hervormde en gereformeerde wijkgemeenten in Apeldoorn-Zuid. De kerk staat op de plaats van de vroegere hervormde Pauluskerk, die werd afgebroken. De hervormde Sionskerk werd eveneens afgebroken.

De gereformeerde Zuiderkerk werd ook gesloten en verkocht aan een projectontwikkelaar.

Kerk Hoenderloo gerestaureerd
In het najaar van 2005 is de Heldringkerk (1858) van de hervormde gemeente Hoenderloo gerenoveerd. Het befaamde witte kerkje, dat genoemd is naar ds. O.G. Heldring die destijds als predikant-directeur aan de inrichtingen in Hoenderloo en Zetten verbonden was.

Kerk hervormde gemeente Bruchem uitgebreid
Op 18 maart 2006 vond de ingebruikneming plaats van het kerkgebouw van de hervormde gemeente te Bruchem, dat aanzienlijk is uitgebreid. Na 14 maanden van gezamenlijke inspanning was het dan zover dat het kerkgebouw weer in gebruik kon worden genomen. De aanleiding om het kerkgebouw uit te breiden was gelegen in het feit dat in Bruchem het aantal kerkgangers was toegenomen. Tussen 1992 en 1996 was er sprake van een toename van 220 tot meer dan 300 kerkgangers per dienst.

Kerkgebouw protestantse gemeente Angeren, 1952.

Kerkgebouw protestantse gemeente Hall en Voorstonden, 14e en 16e eeuw.

Kerkgebouw Hoogkeppel, eigendom van de Stichting Oude Gelderse Kerken, 15e eeuw.

Georgiuskerk protestantse gemeente Drempt, 16e eeuw.

Aan enkele architecten werd gevraagd schetsontwerpen te maken. De opdracht werd verleend aan Arcadis Bouw/Infra B.V. te Amersfoort. Het uiteindelijke plan voorziet in 380 zitplaatsen met voldoende ruimte om het totaal aantal zitplaatsen uit te breiden tot ruim 420.

De eerste kostenraming bij het maken van de plannen in 1997 bedroeg *f* 978.000. Bij de laatste presentatie van de plannen in 2004 werd uitgegaan van een begroting van € 1.334.000. De stijging werd voornamelijk veroorzaakt doordat het definitieve ontwerp geheel anders is geworden dan aanvankelijk voorzien was.

Om de uitbreiding van het kerkgebouw in financieel opzicht te kunnen realiseren, was het noodzakelijk diverse acties te starten. De Hervormde gemeente had hiermee tijdens de kerkrestauratie in 1990 al de nodige ervaring opgedaan. Een van de activiteiten was de jaarlijkse Bruchemse rommelmarkt die de afgelopen jaren is uitgegroeid tot de grootste in de regio, met elk jaar duizenden bezoekers. De opbrengst van deze rommelmarkt in 2005 bedroeg € 59.000.

Een andere inkomstenbron voor de uitbreiding van het kerkgebouw is de maandelijkse extra collecte voor het uitbreidingsfonds. Ook zorgen de jaarlijkse verkoopdag van het damescomité en de kaartverkoop voor de groei van de benodigde inkomsten. Bij de start van de kerkuitbreiding eind 2004, was het vereiste bedrag al voor 75 pct. binnen.

De kerkenraad en het college van kerkrentmeesters zijn erg dankbaar dat dit grote werk kon worden uitgevoerd en zo voorspoedig kon verlopen. Veel vrijwilligers zijn in die periode dag in dag uit bezig geweest om het werk uit te voeren.

Oecumenische begraafplaats Klarenbeek
Tijdens een bescheiden ceremonie is in 2006 het startschot gegeven voor de aanleg van de oecumenische begraafplaats Het Heidepark te Klarenbeek. De begraafplaats zal eind 2006 in gebruik worden genomen en is een gezamenlijk initiatief van de hervormde gemeente en de rooms-katholieke parochie van Klarenbeek. De hervormde gemeente beschikte niet over een eigen begraafplaats, waardoor de gemeenteleden waren aangewezen op de begraafplaats van Beekbergen of Ugchelen.

Hun wens voor een eigen begraafplaats viel samen met de zoektocht van de katholieken naar uitbreiding van het rooms-katholieke kerkhof, dat vol begon te raken. De rooms-katholieke parochie en de hervormde gemeente vormden een stichting voor de aanleg en het beheer van de nieuwe oecumenische begraafplaats die alle gezindten een laatste rustplaats biedt.

Restauratie kerk Poederoijen.
Het kerkgebouw van de hervormde gemeente Poederoijen wordt gerestaureerd. Na diverse restauraties en verbouwingen, wordt in 2007 een grote onderhoudsbeurt van het gewelf uitgevoerd. De totale kosten bedragen zo'n € 100.000, waarvan € 20.000 door de kerkelijke gemeente opgebracht moet worden.

Johanneskerk hervormde gemeente Poederoijen en Loevestein. Na het uitbranden van de oude dorpskerk, is de kerk in 1897 herbouwd.

Prijs Cultuurfonds voor Oude Gelderse Kerken
De Gelderse Pauwenveer van het Prins Bernhard Cultuurfonds Gelderland is eind oktober 2006 toegekend aan de Stichting Oude Gelderse Kerken. Zij krijgt de prijs voor de resultaten die ze heeft bereikt bij het behoud van oude Gelderse kerken, mede door de belangeloze inzet van vele vrijwilligers. De prijs bestaat uit een bedrag van € 25.000 en een speciaal voor de stichting ontworpen kunstwerk.
De in 1975 opgerichte stichting heeft als doel oude Gelderse kerken te behouden door deze in eigendom te hebben, te restaureren en te onderhouden. Ook wil de stichting het belang van het behoud van het religieus erfgoed promoten door voorlichting, excursies en dergelijke. De stichting heeft momenteel zes kerken en één synagoge in eigendom.

Verloop restauratie Oude Kerk van Barneveld
De gang van zaken met betrekking tot de restauratie van de Oude Kerk van de hervormde gemeente van Barneveld is begin 2007 als volgt. In juni 1996 kwam een restauratieplan, dat een bedrag van € 408.400 omvatte, gereed en werd het bij de gemeente ingediend met het oog op subsidie van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ). In mei 1998 werd van de RDMZ een beschikking ontvangen waarbij het bedrag voor subsidiabele kosten op € 393.000 werd vastgesteld met een subsidiepercentage van 80 pct. De voorwaarde die werd gesteld, was dat vóór 1 april 2001 met het werk zou worden begonnen en dat het werk in oktober 2002 gereed zou zijn.

Twee fasen
Het college van kerkrentmeesters besloot de restauraties in twee fasen uit te voeren om daardoor de tijd te hebben voor een nieuwe subsidieaanvraag voor het deel dat in eerste instantie niet gesubsidieerd kon worden. Na de afronding van de eerste

fase, meldde het college van kerkrentmeesters zich vóór 1 oktober 1999 voor de tweede fase bij het provinciaal Restauratie Uitvoeringsprogramma, waar de aanvraag gehonoreerd werd met een subsidiereservering van € 272.200.
Na het gereedkomen van de eerste fase en de afrekening daarvan werd voor de tweede fase een subsidieaanvraag bij de RDMZ ingediend. De RDMZ bepaalde de subsidiabele kosten op € 346.600 en gaf in december 2001 een subsidiebeschikking af voor een bedrag van bijna € 531.000. Als voorwaarde gold dat de restauratie uiterlijk 31 december 2005 voltooid moest zijn. Bij het gemeentebestuur van Barneveld werd een subsidieaanvraag ingediend. De raad besloot in juli 2002 een subsidie van € 47.000 te verstrekken.

Werkzaamheden
De restauratie werd door het architectenbureau Van Hoogevest aanbesteed. Aannemingsbedrijf Jurriëns uit Utrecht voerde het werk uit. Maandelijks werd er een bouwvergadering gehouden met de adviseur, de uitvoerder, de voorman/timmerman en de bouwkundige van het college van kerkrentmeesters. Daarin werd de organisatie met de onderaannemers besproken, de voortgang, de problemen die men tegen kwam, de planning en de financiële gang van zaken. De voornaamste werkzaamheden die werden uitgevoerd bestonden uit het binnenwerk van de kerk, w.o. het afbikken van de binnenmuur, reparaties van glas-in-lood, herstellen van de voegen van de natuurstenen vloerplaten en voorts het dakwerk en het binnenwerk van de kapconstructie.
Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden werd het college van kerkrentmeesters geconfronteerd met onvoorziene werkzaamheden die historisch constructief van grote betekenis waren, waarvoor een verzoek voor aanvullende subsidie werd ingediend. Tot grote verrassing van de kerkrentmeesters kreeg men eind 2005 bericht dat de definitieve subsidiebeschikking was vastgesteld inclusief het meerwerk. Dat was een meevaller van rond € 54.000 welk bedrag in 2010 betaalbaar wordt gesteld.

Van kerk naar kerk
Begin oktober 2007 verscheen bij Uitgeverij Aprilis B.V. te Zaltbommel het eerste deel De Betuwe "Van kerk naar kerk". De Betuwe heeft meer te bieden dan de beroemde bloesempracht in het voorjaar. Dit deel van Gelderland herbergt, gelegen tussen de Nederrijn en Lek in het noorden en de Waal in het zuiden, ook een grote schat aan oude kerken, waarvan de geschiedenis soms teruggaat tot in de twaalfde eeuw. En zo wordt al eeuwenlang het beeld van de Betuwe bepaald door de vaak markante torens van die kerken, die bakens vormen in het vlakke land.

Eerste kerkjes
Vanaf het begin van de 8^{e} eeuw werden in deze streek, die de Romeinen 'het eiland van de Bataven' noemden, de eerste kerkjes gebouwd, houten kerkjes met stro of riet gedekt. Kort nadat de Frankische hofmeier Pippijn van Herstal de Friese koning Radboud bij Wijk bij Duurstede had verslagen, kwam in 690 de evangelieprediker Willibrord met een aantal helpers om het christendom te verbreiden. Vijf jaar later werd hij door de paus tot aartsbisschop van de Friezen gewijd. Zijn bisschopszetel vestigde hij in Utrecht. Een van de helpers van Willibrord, Werenfridus, was in de

Kerkgebouw hervormde gemeente te Kesteren, 14e eeuw, deels verwoest en in 1944 herbouwd.

Kerkgebouw hervormde gemeente Almen, 14e eeuw.

Betuwe actief. De resten van een door Werenfried gesticht kerkgebouw zijn nog altijd zichtbaar in de museumkelder onder de grote kerk van Elst.

Al snel ging men ertoe over de weinig duurzame houten kerkjes te vervangen door kerken van steen. Van de Romeinen was de vorm van de gebouwen afgekeken, gebouwen die een hele volksvergadering konden bevatten, de basilica. Het ging om een eenvoudige, rechthoekige ruimte, meestal met zijbeuken en pilaren, met aan het eind een halfronde nis, de absis. Zo ontstond de romaanse bouwstijl in allerlei variaties.

Gotische stijl

In vele plaatsen aan of bij rivieren gelegen, verrezen vooral in de 12e en 13e eeuw nieuwe kerkgebouwen. Het overgrote deel van de kerkgebouwen in de Betuwe stamt echter uit verschillende tijden. Hoewel de meeste kerken in de 14e en 15e eeuw door meer omvangrijke, in gotische stijl gebouwde kerken werden vervangen, zijn er nog verschillende belangrijke overblijfselen van romaanse kerken in de Betuwe te vinden.

Tot de meest interessante kerkgebouwen in de middeleeuwse gotische stijl, herkenbaar aan ramen met spitsbogen, veel grotere glasoppervlakte en hoger

Sint Annakerk hervormde gemeente Eck en Wiel, 16e eeuw.

Kerkgebouw hervormde gemeente Wilp, 11e eeuw.

opgetrokken muren, behoren onder andere de stadskerken van Culemborg en Tiel. Een aparte groep vormen de kerken uit de 19e en het begin van de 20e eeuw, de tijd van het neoclassicisme, het neoromaans en de neogotiek.

Kortom, de kerken in de Betuwe zijn een bezoek meer dan waard, want vrijwel nergens in Nederland wordt zo'n grote dichtheid van historisch interessante en goed bewaarde kerkgebouwen aangetroffen.

Eind augustus 2008 kwam het tweede boek uit dat de kerken tussen Waal en Maas beschrijft. Ook dit boek is een gids voor hen die een ontdekkingstocht willen maken door dit deel van het rivierengebied en zijn monumentale verleden.

Gerenoveerde kerk Wezep weer in gebruik

Op 31 mei 2008 werd tijdens een bijzondere bijeenkomst de gerenoveerde kerk weer in gebruik genomen. Vrijwilligers uit de gemeente zijn een aantal jaren bezig geweest met de renovatie van de Dorpskerk. Het dak werd opgeknapt, terwijl de kerkzaal van een nieuw plafond is voorzien. Verder kreeg het gebouw een schilder-

Dorpskerk van de hervormde gemeente Wezep, 1862.

beurt, nieuwe vloerbedekking en een nieuwe verlichtings- en geluidsinstallatie. Ook het Verschuerenorgel kreeg een grondige schoonmaakbeurt.

Het kerkgebouw is ook uitgebreid. De verbouwing kon mede gerealiseerd worden dankzij de ontvangst van een legaat van € 500.000 voor de Dorpskerk.

Sporen van Religieus Erfgoed

In het kader van het Jaar van het Religieus Cultureel Erfgoed organiseert de Winterswijkse stichting Vrienden van de Jacobskerk in 2008 een fotowedstrijd. Het thema van deze wedstrijd is "Sporen van Religieus Erfgoed". Iedereen kan aan deze fotowedstrijd meedoen, behalve beroepsfotografen. Met name de aanwezigheid van de vakantiegangers in de Achterhoek geeft aan de fotowedstrijd een extra dimensie.

Men kan meedoen door een plek te fotograferen waar de mens door middel van gebouwen, beelden of gedragingen uiting geeft of heeft gegeven aan enige vorm van religiositeit. Het onderwerp mag zeer ruim worden geïnterpreteerd. Per deelnemer mogen maximaal drie foto's worden ingezonden.

Kerkgebouw hervormde gemeente Bruchem, 11e eeuw.

Heldringkerk van de protestantse gemeente Hoenderloo, 1858.

Kerkgebouw hervormde gemeente Varik, 1880.

Foto's, die door een vakjury worden beoordeeld, kunnen tot 12 augustus a.s. worden ingestuurd. In september en oktober worden de inzendingen tentoongesteld en op vrijdag 17 oktober 2008, de laatste dag van de tentoonstelling, worden de winnaars van de jury- en publieksprijzen bekend gemaakt en worden de prijzen uitgereikt.
Het volledige wedstrijdreglement kan worden verkregen tijdens de openstelling van de Jacobskerk in Winterswijk of via de website www.jacobskerkwinterswijk.nl.

Forse subsidie voor Eusebiuskerk
De (burgerlijke) gemeente Arnhem trekt bijna € 2,7 miljoen uit om de Eusebiuskerk in de Arnhemse binnenstad te restaureren. De bijna honderd meter hoge kerk kampt met ernstige aantasting van de natuursteen aan de buitenzijde. De restauratie gaat vermoedelijk jaren in beslag nemen. De schade aan de kerk, een Arnhems symbool, kwam in november 2007 aan het licht. Zwaardere schade liep de kerk al op tijdens de Slag om Arnhem in 1944. Toen werd de kerk bijna geheel verwoest door oorlogsgeweld.

Gerestaureerde kerk Varik weer in gebruik
Begin oktober 2008 werd de gerenoveerde kerk van de hervormde gemeente te Varik heropend. Een renovatie bleek dringend nodig te zijn. Het dak, de binnen- en buitenmuren en de toren zijn opgeknapt. Ook is de toegangspoort hersteld. De kosten voor deze ingrijpende opknapbeurt zijn nog niet helemaal gedekt. Jarenlang spaarde deze gemeente via een restauratiefonds om de renovatie te kunnen bekostigen.

Klinkende schatten in de Achterhoek
De Oude St. Helenakerk in Aalten, die nu door de protestantse gemeente van Aalten in gebruik is en die aan St. Helena gewijd is, is een laatgotische pseudobasiliek met een driezijdig gesloten koor, die in fasen in de plaats kwam van een kleine romaanse voorganger. Alleen de toren met drie geledingen is daar nog van over; deze dateert uit de twaalfde en de veertiende eeuw.

Aan het fraaie interieur zijn onder meer kruisribgewelven, vroeg zestiende eeuwse gewelf- en muurschilderingen (fresco's) en kraagstenen met gebeeldhouwde koppen te bewonderen.

Cosmas en Damianuskerk van de protestantse gemeente Groesbeek, 14e eeuw.

Dorpskerk hervormde gemeente Voorthuizen, 1868.

Stefanuskerk protestantse gemeente te Zoelen, 16e eeuw.

St. Gudulakerk protestantse gemeente Lochem.

Kerkgebouw protestantse gemeente Laren, 1835.

Door veranderde opvattingen over de protestantse eredienst kreeg de kerk in 1844 een halfronde bankopstelling rond het preekgestoelte, die bij de restauratie in 2001 gehandhaafd werd. De kerk bezit naast een hoofdorgel, ook een koororgel.

Hoofdorgel
In 1560 werd er aan een orgel gewerkt door de gebroeders Cornelis en Michael Slegel te Zwolle. In 1759 werd er een nieuw orgel in gebruik genomen. Het was een éénmanualig instrument met een aangehangen pedaal. In 1811 heeft Jacobus Armbrost, orgelmaker te Haaksbergen, een verbouwing aan het orgel uitgevoerd. Hij plaatste een rugpositief met vijf stemmen. In de jaren tot aan de nieuwbouw in 1940 werd het orgel enkele malen aangepast aan de heersende opvattingen. Dat gebeurde door de orgelmakers L. Schwartze (Anholt), E. Leichel (Lochem) en P. van Dam (Leeuwarden).
In 1940 werd het waardevolle binnenwerk van het orgel gesloopt voor een nieuw, modern instrument dat door de firma H. Spanjaard te Amsterdam werd gemaakt. Door de slechte kwaliteit was dit orgel uit de oorlogstijd al snel aan vervanging toe, zodat het orgel na de kerkrestauratie van 1974 niet meer herplaatst werd. De orgelmaker Blank uit Herwijnen kreeg opdracht om een nieuw instrument te maken in de oude kassen met een op de Barok georiënteerd klankkarakter. Sinds 1996 wordt het onderhoud uitgevoerd door de firma Reil te Heerde.

Lambertuskerk hervormde gemeente Ommeren, 1843 toren uit 12e eeuw.

Kerkgebouw hervormde gemeente Opheusden, 1524.

De klokken

Bij sterfgevallen luidde de klok als boodschapper van het sterfgeval, als aanspreker of dodenbidder. Dit wordt het 'overluiden' genoemd. Aan het eigenlijke overluiden ging een apart soort luiden vooraf, namelijk het kleppen. Hiervoor klommen de klokkenluiders naar de klokkenzolder waar zij de klepel een paar keer met de hand tegen de wand van de klok sloegen. Hierna begon het overluiden.

In 1605 werd op een vergadering van de classis Zutphen de wens uitgesproken dat het 'afgodisch luiden over de overleden menschen wordt afgeschaft'. Deze wens ging niet in vervulling, althans niet in Aalten want tot op de dag van vandaag is het overluiden in stand gebleven. Bijzonder is dat er voor het dorp en elk van de buurtschappen een ander tijdstip wordt gebruikt. Is er iemand in het dorp overleden dan luidt de klok om 11.00 uur. Hoort men een klok om 09.30 uur dan is er iemand

gestorven uit Lintelo. Zo hebben de buurtschappen Dale, de Haart, de Heurne en IJzerlo weer andere tijdstippen van overluiden. Ook worden verschillende klokken gebruikt: bij overleden mannen een zware klok, bij vrouwen een lichtere en bij een kind een kleine klok.

Renovatie kerk Laren Gld.
Tot net na de bouwvakantie van 2009 staat een gedeelte van het protestantse kerkgebouw in het Gelderse Laren in de steigers. Enkele balken van de kerktoren moeten worden vervangen. Dit jaar is de kerk tevens met een doorgang verbonden aan het wijkcentrum "Het Kruispunt". De kerk zelf werd opnieuw geverfd en het dak werd deels voorzien van nieuwe pannen.
Aan deze kerkelijke gemeente, die nu zo'n 1800 leden telt, was gedurende 1923-1945 dr. O. Noordmans verbonden, een van de grote theologen in Nederland in de twintigste eeuw.

Kerkorgel hervormde gemeente te Brakel weer in gebruik
Op 12 september 2009, de Open Monumentendag en tevens Nationale Orgeldag, is het gerestaureerde orgel van de hervormde gemeente te Brakel officieel in gebruik genomen. Het kerkgebouw was de gehele dag voor bezoekers geopend en diverse organisten bespeelden overdag het kerkorgel. Tijdens het avondprogramma, dat om 19.30 uur begon, droegen orgelbouwer J. van Rossum en organist/adviseur A. Bergwerff het orgel over aan het college van kerkrentmeesters. Deze symbolische overdracht werd omlijst met een toelichting op de restauratie en een klank-demonstratie, waarna de organist A. van Keulen een samenzang op het orgel begeleidde.
Vorig jaar september werd begonnen met de restauratie van het éénklaviers Van Dam-orgel uit 1899. In 1975 werd het uitgebreid met een klavier met 7 stemmen en een vrij pedaal met drie stemmen, terwijl nu de oude trompet is vervangen door een zogeheten Van Damtrompet. Met de restauratie is ook de galerij rondom het orgel opgeknapt en is de orgelkast weer helemaal opnieuw geschilderd. De totale restauratie van het orgel en de galerij heeft € 225.000 gekost.

Ingebruikneming Naber-orgel Wilp
Op 27 november 2010 werd het gerestaureerde Naber-orgel in de Dorpskerk te Wilp weer in gebruik genomen. De volgende dag was het instrument voor het eerst tijdens de eredienst te horen. In 2002 zette de Stichting Monumentale Orgels het project 'Kom over de brug' in gang met de bedoeling het Naber-orgel uit de voormalige lutherse kerk van Deventer, dat al jaren lag opgeslagen onder in de Lebuïnustoren, te restaureren en in de Dorpskerk van Wilp te plaatsen. Na acht jaar van subsidieverzoeken, particuliere giften en benefietconcerten is het zover dat het Naber-orgel uit 1849 in gebruik is genomen.

Nieuwe kerk "De Regenboog" in Drielanden te Harderwijk
Op 4 februari 2011 vond de officiële overdracht plaats van het kerkelijk centrum "De Regenboog aan de Protestantse Stichting Kerkgebouw Drielanden te Harderwijk. Het kerkelijk centrum heeft twee eigenaren. Om Drielanden aan een eigen kerkgebouw te helpen besloten de hervormde gemeente en de protestantse gemeente van Harderwijk de handen ineen te slaan. Zij brachten € 1.000.000 bijeen,

Kerkelijk centrum "De Regenboog" gezamenlijk eigendom van hervormde gemeente en de protestantse gemeente van Harderwijk, 2011.

terwijl de Solidariteitskas € 200.000 bijdroeg. Nu staat er een kerkelijk centrum met een grote kerkzaal voor 550 personen.
Dit complex is beschikbaar voor kerkdiensten, jeugdwerk, verhuur aan derden, voor huwelijken en zangkoren, voor inloop-koffie-ochtenden en ontmoetingsmiddagen voor kinderen, ouders en ouderen, voor een stukje geborgenheid en warmte, zelfs voor een warme maaltijd met een goed gesprek. Een compleet nieuwe kerk bouwen is tegenwoordig een bijzonderheid. De totale kosten van de bouw van "De Regenboog" bedragen € 2,4 miljoen. Deze € 2,4 miljoen voor de bouw en de inrichting zijn voor de helft gefinancierd uit de reserves van de hervormde gemeente en de protestantse gemeente Harderwijk. De andere helft is grotendeels bijeen gebracht via tal van geldwervingsacties van kerkleden en anderen in de gehele stad: kerst- en kledingmarkten, talentenveiling, giften en leningen, verkoop van CD's en een kookboek.
In Drielanden wonen straks ruim 10.000 inwoners, een kwart van alle Harderwijkers. Daar een kerk bouwen, is net zo logisch als het openen van een winkelcentrum of de bouw van scholen. "De Regenboog" heeft een netto vloeroppervlak van 1.736 m2, terwijl de kerkzaal 518 m2 groot is.

Kerkelijk centrum 'De Fontein" van de hervormde wijkgemeente van bijzondere aard te Nijkerk, 2011. In deze kerk werd op 14 september 2014 het 10-jarig bestaan van de Protestantse Kerk in Nederland gevierd.

"De Regenboog" heeft 10 zalen en beschikt over 2 keukens. Naast de activiteiten op zondag heeft "De Regenboog" veel te bieden. Het is een multifunctioneel gebouw dat voor velerlei doeleinden gebruikt kan worden. De grote zaal met 550 zitplaatsen is zeer geschikt voor plenaire vergaderingen en congressen. Geluidsinstallatie en beamer zijn aanwezig. Voor catering kan worden gezorgd.

Ingebruikname De Fontein in Nijkerk

De hervormde wijkgemeente van bijzondere aard De Fontein te Nijkerk, die op 14 mei 2000 als hervormde buitengewone wijkgemeente werd geïnstitueerd, heeft op 18 maart 2011 haar nieuwe kerk De Fontein in gebruik genomen. Dr. A.J. Plaisier, scriba van de Protestantse Kerk in Nederland en burgemeester G.D. Renkema van Nijkerk, onthulden de naam. In 2003 werd voor de planontwikkeling van de kerkbouw een commissie in het leven geroepen. De eerste taak was onderzoek te doen naar de haalbaarheid van een multifunctioneel kerkgebouw. Op basis van de uitkomsten daarvan zou de kerkenraad beslissen of verder gegaan kon worden.

Kerkgebouw protestantse gemeente te Hummelo, 1838.

Aarzelingen die verband hielden met het kostenplaatje – de kosten werden op € 4 miljoen geschat – werden weggenomen toen de gemeente in het voorjaar van 2003 een enorme gift van iemand kreeg.
Op 6 juli 2006 stelde de kerkenraad het definitieve programma van eisen vast, waarna de gemeenteleden dit in verkorte vorm kregen toegezonden en op een gemeenteavond in september werd het toegelicht en besproken. De kernvraag was: laten we met elkaar passen en meten of dit het gebouw is dat we nodig hebben. Nu konden ook de kosten nog eens opnieuw bekeken worden. Dat resulteerde er in dat die 15 pct. hoger zouden worden dan in 2004 begroot was. De gemeente stemde met deze verhoging in.
De totale investering in De Fontein bedraagt € 4,6 miljoen. Uit het totaalplaatje dat de gemeente op 1 oktober 2009 te zien kreeg, bleek dat er € 2,5 miljoen aan eigen geld nodig is. Een goede basis vormde het eerder ontvangen legaat dat als gevolg van gekweekte rente inmiddels was opgelopen tot € 944.000. Het destijds gevormde Huisvestingsfonds beliep eind december 2009 € 547.000. Een actie voor dit doel bracht € 352.000 op.
Door de Kamer voor de Steunverlening van de Protestantse Kerk in Nederland werd € 100.000 subsidie uit de Solidariteitskas toegezegd, terwijl er bij de hypotheekverlening door de Stichting Kerkelijk Geldbeheer nog eens een rentesubsidie van € 100.000 werd verstrekt. Van de Maatschappij van Welstand werd € 12.000 subsidie ontvangen en verstrekte deze een lening van € 45.000 tegen een lage rente. Er werd een werkgroep fondsenwerving geïnstalleerd die legio activiteiten ging organiseren. De doelstelling om € 2,5 miljoen uit eigen middelen beschikbaar te krijgen, was eind 2009 gerealiseerd.

Er is van de gemeente de afgelopen tien jaar heel veel gevraagd. Niet alleen in financieel opzicht, om naast de het gemeentewerk de bouw van een kerk mogelijk te maken. De Fontein biedt plaats aan 750 kerkgangers, maar het aantal zitplaatsen is eenvoudig uit te breiden tot 820. De nevenruimten zijn geschikt voor multifunctioneel gebruik, ook voor buurtactiviteiten.
De gemeente die in 2000 gevormd is en 486 leden telde en in 10 jaar tijd gegroeid is naar 1.422 leden, heeft de beschikking over een modern en eigentijds gebouw waarvan het hoogste punt, het kruis, in het donker wordt aangelicht.

Hoofdorgel in de Jacobskerk te Winterswijk.

Kerk in Hummelo verbouwd
Eind 2011 is, na een verbouwing van vier maanden, de hervormde kerk van Hummelo weer in gebruik genomen. Een deel van de halfronde oude kerkbanken is vervangen door losse stoelen, de vloer is vernieuwd en het interieur geschilderd. De kerk moet een multifunctionele ruimte worden die ook te gebruiken is voor concerten, culturele evenementen, tentoonstellingen, begrafenissen en huwelijkssluitingen. Een onderdeel van dat plan is de bouw van een dorpshuis dat deel zal uitmaken van de kerk.

De verbouwing van de kerk is voor het grootste deel gefinancierd door de provincie Gelderland. De verbreding van de functie van het gebouw moet voorkomen dat de kerk gesloten wordt. Het neogotische bedehuis van Hummelo werd in 1838 gebouwd, mede dankzij een financiële bijdrage van Koning Willem I.

Gift voor orgel Jacobskerk Winterswijk
Op 28 januari 2012 werd in de monumentale Jacobskerk een concert bij kaarslicht gehouden. Dat concert kreeg een extra accent omdat de Stichting Vrienden van de Jacobskerk het college van kerkrentmeesters een cheque van € 10.000 overhandigde. De reden hiervan is dat het orgel pas een grote onderhoudsbeurt heeft ondergaan. Alle werkzaamheden zijn uitgevoerd door Orgelbouw Reil uit

Kerkgebouw hervormde gemeente Zwartebroek-Terschuur, 1958.

Martinuskerk van de hervormde gemeente Rijswijk Gld., 15e eeuw.

Heerde. Het onderhoud van een monumentaal orgel is bijzonder belangrijk en dankzij de omvang van deze cheque werd dit mede mogelijk gemaakt.

Hervormd Voorthuizen breidt uit
Op 23 februari 2012 heeft de hervormde gemeente van Voorthuizen haar uitgebreide kerkelijk centrum weer in gebruik genomen. De nieuwe kerkzaal telt meer dan 550 zitplaatsen met de mogelijkheid van uitbreiding naar 600. De aanvankelijke kerkzaal met 475 zitplaatsen werd te klein. De verbouwing kostte € 1,5 miljoen, welk bedrag grotendeels gefinancierd is uit een erfenis en bijdragen van de gemeenteleden.

De hervormde gemeente telt per 1 januari 2011 zo'n 3.430 leden. Er zijn twee wijkgemeenten met elk een eigen predikant. Verder zijn er een evangelist en een pastoraal werker aan deze gemeente verbonden.

Oude of Anthoniuskerk Lunteren gerestaureerd
Op 29 maart 2012 werd de Oude of Anthoniuskerk van de hervormde gemeente te Lunteren officieel in gebruik genomen. De kerk heeft een capaciteit van 720 zitplaatsen en iedere zondagmorgen zijn er tussen de 650 en 700 kerkbezoekers.

Oude kerk hervormde gemeente Lunteren, 15e eeuw.

Sint Maartenskerk protestantse gemeente Gendringen-Bontebrug, 1835.

Opvallend is dat er veel jeugd en veel jonge gezinnen aanwezig zijn. De avonddiensten worden wat minder bezocht.
De kosten van de gehele restauratie bedragen € 950.000, waarvan een deel gesubsidieerd is. Het grootste deel is door de hervormde gemeente bijeen gebracht. Er is nog een financieringstekort van € 100.000, maar dat bedrag hoopt de gemeente in ongeveer een jaar tijd bijeen te krijgen.

Sint Maartenskerk Gendringen gerestaureerd
Na een restauratie die vijf maanden duurde, is op 18 april 2012, met het terugplaatsen van de hen op het koordak en de haan op de kerktoren, de eerste fase van de restauratie van de Sint Maartenskerk van de protestantse gemeente Gendringen voltooid. Speerpunten van de restauratie waren o.m. vervanging van de leibedekking van de toren, constructief herstel van het casco van kerk en toren, verwijderen van asbest en herstel van gedecoreerde plafond van de kerkzaal, schilderen van binnen- en buitenzijde van kerk en toren en vergulden van de wijzerringen, wijzers,

Maria en St. Antoniuskerk hervormde gemeente Aalst Gld., 15e eeuw.

Kerkgebouw Zoelmond, 1447, van de Protestantse gemeente Beusichem-Zoelmond.

pijnappels, haan en hen. De directievoering was in handen van de Stichting Behoud Kerkelijke Gebouwen in Gelderland.

Nieuwe consistorie hervormde gemeente Aalst Gld.
De hervormde gemeente van Aalst in Gelderland beschikt sinds voorjaar 2012 over een nieuwe consistorie. Deze vervangt de oude die in 1959 gebouwd is. Er was al jaren dringend behoefte aan een nieuwe omdat de oude te klein werd en los ging staan van het kerkgebouw. Gelijktijdig zijn enkele aanpassingen aan het kerkgebouw verricht.

Kerkendag in jarig Nijkerk
Ter gelegenheid van het 600-jarig bestaan van de stad Nijkerk is er een Stichting Kerken in de Schijnwerper opgericht die aandacht besteedt aan het thema '600 Jaar christelijk geloof in Nijkerk'.
Op 8 juni 2013 werd er een kerkendag georganiseerd onder het thema 'Verbinden', terwijl op 28 september 2013 een symposium over het thema 600 jaar christelijk geloof in Nijkerk werd georganiseerd.

Nicolaas of Grote Kerk van de hervormde gemeente Elburg, 15e eeuw.

Petruskerk van de hervormde gemeente Beesd, 1825. De toren dateert uit circa 1600.

Kerkelijk zalencentrum Rehoboth van de hervormde gemeente te Ede, 2013.

Beesd viert 150 jaar Abraham Kuyper
Op 9 augustus 2013 was het 150 jaar geleden dat Abraham Kuyper als eerste predikant in de gemeente Beesd werd bevestigd. Ter gelegenheid daarvan werd van 15 tot 19 juni 2013 een tentoonstelling Abraham Kuyper in Beesd in de St. Pieterskerk gehouden. De expositie was in de kerk waar Abraham Kuyper als hervormd predikant werd bevestigd.

Plan reconstructie Sweelinckorgel Grote kerk Elburg
De Stichting tot Behoud van het Nederlandse Orgel lanceerde in september 2013 het plan om in de Grote Kerk van Elburg het voormalige kleine orgel van de Amsterdamse Oude Kerk na te bouwen. Het kleine orgel in de Oude Kerk van Amsterdam, een van de instrumenten waarop Sweelinck zijn bespelingen gaf, werd in 1550 door Hendrik Niehoff gebouwd.
In de Grote Kerk van Elburg hing aan het begin van de 16^{e} eeuw een koororgel aan de noordkant van het koor; hoe en wanneer dit is verdwenen, is niet duidelijk. In 1974 kreeg de kerk een koororgel, gebouwd door Hendriksen en Reitsma.
In 2013, het jubileumjaar van de in Elburg gevestigde Stichting tot Behoud van het Nederlandse Orgel en 40 jaar bestaat, is het plan geconcretiseerd. Het Sweelinckorgel zal geen kerkelijke, maar een concertante functie krijgen.

Spiritueel centrum in Elst Gld.
De protestantse gemeente van Elst Gld. nam in de zomer van 2013 een spiritueel centrum in gebruik dat zich tegenover de kerk bevindt. Iedereen die op zoek is naar

Dorpskerk protestantse gemeente Vaassen, 1853.

Laurentiuskerk protestantse gemeente Varsseveld, 15e eeuw.

zingeving is in het centrum welkom. Verschillende activiteiten vinden er plaats, zoals momenten van stilte, vieringen en gebeden en ontmoetingen rond thema's als filosofie, buurtzorg en geloofsopvoeding.

Hervormd Ede opent nieuw centrum
Het nieuwe kerkelijk zalencentrum Rehoboth van de hervormde gemeente Ede is in het najaar van 2013 in gebruik genomen. Het centrum bestaat uit twee lagen en heeft een oppervlakte van 1.000 vierkante meter. Bouwbedrijf Nap uit Lunteren bouwde het pand dat een ontwerp is van inTex Architecten uit Arnhem. Het pand heeft zeven zalen. Deze worden gebruikt voor catechisaties en voor het verenigingsleven. Ook het kerkelijk bureau is er ondergebracht.

Nieuwe kerk Harderwijk verkocht
De Nieuwe Kerk van de protestantse gemeente van Harderwijk is in het najaar van 2013 verkocht aan een Puttense makelaar. De protestantse gemeente nam dit besluit van afstoting van het kerkgebouw. In de zomer van 2014 is de laatste dienst gehouden. Het kerkgebouw, gelegen aan de Stationslaan, zal worden overgedragen aan Linde Project Realisatie. Waarschijnlijk krijgt de locatie een woonbestemming.

Grote kerk van de hervormde gemeente te Epe, 15e eeuw.

Oudste orgel van Nijmegen gerestaureerd
Op 27 oktober 2013 is tijdens een feestelijke dienst in de Lutherse kerk van Nijmegen het 18e eeuwse Van Deventer/Heynemanorgel na een restauratie weer in gebruik genomen.

Het gaat om het oudste orgel van Nijmegen. De restauratie werd uitgevoerd door de firma Henk van Eeken Orgelmaker uit Herwijnen.

Dorpskerk Vaassen weer in gebruik
In het najaar van 2013 is de geheel gerenoveerde Dorpskerk van Vaassen weer in gebruik genomen.

Het gehele liturgisch centrum is, evenals het kerkinterieur, aangepast. In Vaassen is het kerkbezoek 's morgens zo'n 200 en 's avonds circa 50. De herinrichting kostte ongeveer € 500.000.

Grote of Sint Maartens Kerk Epe trekt veel bezoekers
Na de uitvoerige restauraties en herinrichting die in het voorjaar van 2013 zijn afgerond, is de Grote of Sint Maartenskerk in Epe gedurende de maanden april tot en met oktober voor het eerst doordeweeks opengesteld. Belangstellenden en stiltezoekers worden verwelkomd door gastheren en gastvrouwen die per toerbeurt dienst doen. In 2013 zijn er 35 gastheren/vrouwen en in 2014 zijn dat er 50, want spontaan bieden andere mensen zich aan.

In 2013 kon de kerk meer dan 7.200 belangstellenden verwelkomen. Het zijn bezoekers die de stilte zoeken, bezoekers die zich laten imponeren door het fraaie gebouw, bezoekers die met vragen komen over gebouw en kerk zijn, over persoonlijke belevenissen, enz. De voorzitter van het college van kerkrentmeesters, ing. D.A.J. Bruil: "De kerkenraad is dankbaar dat met behulp van subsidie van het rijk, provincie en gemeente de kerk kon worden gerestaureerd en opnieuw worden ingericht en we zijn dankbaar dat we het resultaat aan zo'n groot aantal belangstellenden kunnen tonen".

Inzendingen vanuit de gemeenten

Het bestuur van de afdeling Gelderland stelde in de zomer van 2014 de colleges van kerkrentmeesters in de gelegenheid een publicatie over hun gemeente in te zenden die vervolgens in deze jubileumuitgave wordt geplaatst. Dankzij de medewerking van enkele colleges van kerkrentmeesters kon het hierna volgende overzicht tot stand komen.

In Dinxperlo is niet àlles anders

Peter Bochanen, predikant van de protestantse gemeente te Dinxperlo, schrijft daarover het volgende.

Grensplaats Dinxperlo
'In Dinxper is alles anders' is een uitspraak die vaak in de buurgemeenten van Dinxperlo wordt aangehaald. Een beetje overdreven misschien, maar toch... Opvallend aan het dorp is de ligging aan de grens. Met het Duitse Suderwick vormt het in bebouwing één geheel, slechts gescheiden door de rijksgrens, die wordt gevormd door een anderhalve kilometer lange weg. De ene kant van de weg is Nederlands, de andere stoep is Duits. Het dialect wordt aan beide kanten van de weg gesproken. Kerkelijk is de grens nog wel een duidelijke barrière. De verschillen in taal en organisatie zorgen ervoor dat er van grensoverschrijdende samenwerking niet of nauwelijks sprake is. Wel is de grens tussen wat vroeger de hervormde gemeente en de gereformeerde kerk was nagenoeg geheel verdwenen. Natuurlijk leven oudere gemeenteleden nog wel met dierbare herinneringen aan hun eigen kerk van vroeger. Maar gaandeweg is er ook een eenheid gegroeid, waarin we allemaal lid zijn van de protestantse gemeente.

Een echte dorpsgemeente
De kerkelijke gemeente van Dinxperlo is een echte dorpsgemeente. Dit betekent dat iedereen zich er thuis moet kunnen voelen. Het ligt in de aard van de mensen om elkaar de ruimte te geven. De onderlinge verbondenheid staat voorop. Dogmatische scherpslijperij wordt niet gewaardeerd, gemoedelijkheid daarentegen des te meer. Door de gemeente heen lopen vele familieverbanden, wat betekent dat men elkaar vaak niet in de eerste plaats kent als gemeenteleden, maar vooral vanuit andere verbanden.

Niet alles is in Dinxper anders. Net als in vele andere gemeentes ligt de gemiddelde leeftijd van de bezoekers aan de diensten nogal hoog. In de maandelijkse familiedienst komen wel zo'n 30 kinderen met hun ouders. Sinds twee jaar opent een gemeentelid als lector de dienst en doet deze ook een schriftlezing. Twee zondagskinderen ontsteken de kaarsen op de avondmaalstafel en helpen bij de inzameling van de gaven. Ook helpen zij bij het Avondmaal. Door de medewerking

Interieur en exterieur van de Dorpskerk, ook wel Liboriuskerk genoemd, van de protestantse gemeente van Dinxperlo, 16e eeuw.

van de lectoren en de zondagskinderen hebben de diensten een levendiger karakter gekregen.

Geloven in de toekomst

In het recente verleden had de gemeente drie fulltime-predikanten. Nu werken er, naast een fulltime-predikant, een pastor die vooral voor de senioren werkzaam is, een jeugdwerker en een parttime-predikant die met name als opdracht heeft de vernieuwing en vitalisering van het gemeenteleven.
Deze laatste predikant lenen we voor ons deel van zijn werktijd van een buurgemeente die krap bij kas zat. Zo helpen wij onze buurgemeente om de financiële lasten te verlichten en de buurgemeente helpt ons aan een geschikte predikant.

Met een hervormd en een gereformeerd kerkgebouw in het dorp en een tweede hervormd kerkgebouw in een buurtschap en met inmiddels één dienst op de zondagmorgen had de fusiegemeente een duidelijk overschot aan kerkgebouwen. In

een jarenlang proces is uiteindelijk besloten om de historische Dorpskerk als plaats van samenkomst te behouden en voor de beide andere gebouwen een koper te zoeken. Dat zo'n besluit pijn doet, zal duidelijk zijn.

De voormalige gereformeerde kerk met een mooie zaalruimte was heel praktisch. En de kerk in het buurtschap heeft zo helemaal zijn eigen sfeer. Inmiddels is het gereformeerde kerkgebouw verkocht en heeft een tandartspraktijk een nieuw onderkomen gevonden in het zalencentrum.
Plannen voor de herinrichting van de monumentale Dorpskerk met stoelen in plaats van banken liggen klaar en gaan binnenkort uitgevoerd worden. Ook het kerkelijk centrum naast de kerk krijgt een fikse opknapbeurt. Bij de uitvoering ervan zullen gemeenteleden zoveel mogelijk betrokken worden. Zo bouwen we ook letterlijk samen aan de toekomst van onze gemeente.

De gereformeerde Beatrixkerk van Ede

Beatrixkerk
De wijkgemeente Beatrixkerk is onderdeel van de gereformeerde kerk te Ede, deze is aangesloten bij de Protestantse Kerk in Nederland. De wijkgemeente bestaat uit de voormalige wijkgemeenten Zuid en Centrum van de GKE. Deze twee wijkgemeenten maken vanaf 2010 samen gebruik van het kerkgebouw en zijn in 2012 samen gegaan in één wijkgemeente. De wijkgemeente telt ruim 1400 leden en bestaat uit ongeveer 800 adressen.

Geschiedenis
De kerk werd gebouwd op het zogenaamde Maanderzand. Hier werd in die tijd een nieuwe wijk gerealiseerd die de naam Beatrixpark zou krijgen. Een groot deel van het gebied was echter nog een zandverstuiving. Het was het tweede kerkgebouw voor dit kerkgenootschap. Het eerste kerkgebouw aan de Amsterdamseweg in het centrum van Ede werd aanvankelijk gewoon gereformeerde kerk genoemd, maar met de bouw van deze tweede kerk werd de naam van het nieuwe gebouw Zuiderkerk en werd de naam van het oude gebouw Noorderkerk. De Zuiderkerk werd op 3 april 1940 in gebruik genomen.

Een gedeelte van het interieur dateert nog uit de bouwtijd. Men vindt er nog het Flentroporgel uit 1939 en de kleurrijke glas-in-loodramen van atelier De Nooy en Thunack uit Heelsum (1940).
Omstreeks 1990 is een groot gedeelte van het interieur vernieuwd: het liturgisch centrum, onder andere de preekstoel en de liturgische tafel en de kerkstoelen zijn alle in licht eikenhout opgetrokken. Dit gaf het interieur een modern uiterlijk. In 1997 werd een tweede orgel, na restauratie, in gebruik genomen.

In 2005 wilde de kerkenraad van de Beatrixkerk opnieuw het liturgisch centrum aanpassen. Dit centrum moest doelmatiger worden ingericht.
In 2010 vond opnieuw een verbouwing plaats in verband met het samenvoegen van de wijkgemeenten centrum en Zuid.

De gereformeerde Beatrixkerk van Ede, 1939.

Tijdens deze verbouwing in 2010 werd de vloerverwarming vernieuwd, de verlichting aangepast, een ontvangstruimte werd gecreeerd door middel van een flexibele wand en voorzien van de modernste audiovisuele middelen.

Het gebouw

Het gebouw is ontworpen door architect Evert Jan Rotshuizen. Het ontwerp is geïnspireerd door een reis door Italië die Rotshuizen in de jaren dertig maakte. Het gebouw geeft de indruk van een basilica met een zeer hoog middenschip geflankeerd door twee lage zijbeuken. Het is gebouwd in de stijl van de Delftse School.

Aan de zuidkant bevindt zich een brede klokkentoren. Het hoge portaal bevindt zich aan de noordkant van de kerk. Onder het afdak van het portaal bevindt zich een groot glas in loodraam. Boven het portaal is een Christusmonogram in het metselwerk aangebracht. De Beatrixkerk staat aan het einde van de Beatrixlaan, op het punt waar deze zich splitst in de Anna van Burenlaan, die aan de ene zijde en de Juliana van Stolberglaan, die aan de andere zijde van de kerk langs loopt. De Beatrixlaan fungeert hierbij als zichtas voor de kerk.

Gemeentelijk monument

Deze kerk is van algemeen belang voor de gemeente Ede. Het gebouw heeft architectuur- en bouwhistorische waarden als exponent van een aan de Delftse School gerelateerde bouwstijl en vanwege de zorgvuldige detaillering.

Het object heeft cultuurhistorische waarden vanwege de bijdrage aan de locale kerkgeschiedenis van een periode waarin Ede sterk groeide. Verder als kort voor de oorlog gerealiseerde kerkruimte voor de gereformeerde kerk van Ede en wegens het belang van het bijzondere bouwtype voor de geschiedenis van de regionale kerkenbouw.

Het object heeft stedenbouwkundige en ensemblewaarden door de centrale ligging midden op de zichtas binnen een door H.P. Berlage ontworpen stedenbouwkundig plan.

De Kruiskerk van de protestantse gemeente Eerbeek

Het ontstaan
De protestantse gemeente Eerbeek, die momenteel ruim 2000 leden telt, is ontstaan door een federatie in 2002 en een fusie in 2006 van de hervormde gemeente Eerbeek (in 1858 ontstaan uit de hervormde gemeente Hall) en de gereformeerde kerk Eerbeek (op 13 mei 1964 geïnstitueerd).
Al in 1965 kwamen er gesprekken op gang om te streven naar samenwerking. In 1971 vond de eerste gemeenschappelijke avonddienst plaats en in 1972 werd consensus bereikt over een aantal gemeenschappelijke uitgangspunten m.b.t. bijv. doop, avondmaal en kanselruil. In 1995 werd besloten naar een federatie te streven, maar pas in 1998 werden er daadwerkelijk stappen gezet. Gedurende de periode van voorjaar 1998 tot zomer 2001 ging een stuurgroep aan het werk en per 1 januari 2002 was de federatie een feit en ontstond er een Samen-op-weg-gemeente.

Naar één kerkgebouw
Een bijzonder onderwerp in het kader van de beoogde federatie was de toekomst van de twee kerkgebouwen. Op grond van de verwachte ontwikkeling van het ledental en de financiële mogelijkheden van de gefedereerde gemeente, kon worden verondersteld dat op enig moment één kerkgebouw voldoende zou zijn. In 2000 werd er door de kerkenraden een adviescommissie kerkgebouwen ingesteld. Er werd een plan van aanpak gemaakt waarbij uitvoerig werd gecommuniceerd met de gemeenteleden via groothuisbezoeken en speciale bijeenkomsten om de plannen te bespreken en toe te lichten.

Interieur van de Kruiskerk van de protestantse gemeente Eerbeek.

De Kruiskerk van de protestantse gemeente Eerbeek uit 1930 die in 2008/2009 geheel verbouwd is.

Begin 2003 konden alle gemeenteleden via een stemkaart aangeven wat men van de voorstellen vond. In augustus 2003 besloot de kerkenraad tot een fusie te komen en werd de procedure om tot de keuze van een kerkgebouw te komen afgerond met het besluit om de Beekkerk te verkopen en de Kruiskerk te verbouwen. Voor de gereformeerde gemeenteleden was dit een pijnlijke keuze. Velen hadden hun kerk bij wijze van spreken met eigen handen gebouwd en/of hadden zich daarvoor de nodige financiële offers getroost. In pastorale gesprekken kwam, hoewel er meestal begrip was voor de uiteindelijke keuze, die pijn duidelijk naar voren. Belangrijke uitgangspunten voor de verbouwing waren dat de Kruiskerk een moderner en lichter interieur zou krijgen maar zijn "kerkelijke uitstraling" zou behouden.

Vanaf april 2008 werden de kerkdiensten gehouden in de Beekkerk en kon de Kruiskerk worden ontruimd om te starten met de grote verbouwing. Het plan voorzag in een nieuwe gemeenschapsruimte aan de voorzijde en andere ruimtes aan de zijkant van het kerkgebouw. Verder werd het podium/liturgisch centrum vergroot en kwam er meer licht in de kerk. Er werd een ander orgel en nieuw meubilair aangekocht en een aantal zaken, waaronder de wijnranken van de preekstoel uit de Beekkerk, kregen een plek in de verbouwde Kruiskerk. Het stenen doopvont uit de Beekkerk kreeg een mooie plek op het voorterrein bij de hoofdingang van de kerk.

Het doopvont, afkomstig uit de Beekkerk, dat op het voorterrein bij de hoofdingang van de kerk, een plaats kreeg.

Visie op het gemeente zijn
Als protestantse gemeente van de Protestantse Kerk in Nederland willen we een gemeente zijn, waarin ruimte is voor mensen om aan het Evangelie van Jezus Christus vorm en inhoud te geven. Wij staan in de brede traditie van mensen die Jezus als Heer belijden en wij richten ons op Zijn toekomst.

We zijn een veelkleurige gemeente, het begrip "herberg" spreekt ons aan en we willen een open en gastvrije gemeente zijn. Er mag plaats zijn voor verschillende vormen van geloofsbeleving. Een meelevende kern van gemeenteleden draagt de activiteiten, maar een ieder, die zich buiten de kern opstelt, aan de rand of buiten de rand, is welkom. We beseffen, dat mensen van de rand kernleden kunnen worden en kernleden randleden, voor altijd of voor een periode. Samenwerken met de andere kerken ter plaatste is vanzelfsprekend. Ieder lid heeft zijn/haar eigen plaats, talenten en roeping en zet die in om dienstbaar te zijn aan het geheel. Wij zijn een gastvrije gemeente, waarin ruimte is voor verschillen en ontmoeting, voor stamgasten en passanten. Zo groeien wij met elkaar in geloof, leven mee bij lief en leed en richten ons als een *Licht van de wereld* naar buiten.

▫ Eenheid in verscheidenheid

In de jaren '60 van de vorige eeuw was het Land van Maas en Waal een lappendeken van kleine zelfstandige hervormde gemeenten in een overwegend Rooms-Katholiek gebied. Het was als gemeente al moeilijk genoeg om het hoofd boven water te houden. In 1965 waren alle gemeenten in Maas en Waal, met uitzondering van Beuningen, vacant en financiën om een predikant te beroepen waren er nauwelijks. Het zag er naar uit dat het kaarsje van het protestantse leven in Maas en Waal langzaam uit zou gaan.
Om dit te voorkomen werd in 1965 ds. Don door de gemeente Wijchen en Leur, met hulp van de Maatschappij tot Welstand, beroepen. Naast het "gewone" gemeentewerk kreeg ds. Don de opdracht om aan de slag te gaan met het vormen van een streekgemeente in het Land van Maas en Waal.
Het was een behoorlijke klus, tot dan toe waren de verschillende gemeente niet (echt) gewend om over hun eigen kerkelijke grenzen te kijken. Historische grenzen en verschillende tradities zorgde ervoor dat echte samenwerking maar moeilijk van de grond kwam. Maar ds. Don was een volhouder. Hij vond een medestander in ds. Ten Boom uit Wamel en samen met een groepje enthousiastelingen gingen ze de

Kerkgebouw Bergharen, 15e eeuw.

Kerkje Altforst, 1824, nu museum.

Kerkgebouw Horssen, 1822.

Kerkgebouw Wamel, 1957.

streek door om te pleiten voor meer samenwerking en de streekgemeente. Overal werd met de kerkenraden gesproken om zo de voordelen van de streekgemeente over het voetlicht te brengen.
Na drie jaar denken, vergaderen en grenzen opzoeken en overschrijden was het zo ver. Op 1 mei 1968 werd de Hervormde Streekgemeente Maas en Waal opgericht.

(*In deze bijdrage zijn foto's van een groot aantal kerkjes van gemeenten opgenomen die, voordat de streekgemeente op 1 mei 1968 tot stand kwam, vrijwel allemaal zelfstandig waren, Red).*

Kerkgebouw Batenburg, 17e eeuw.

Kerkgebouw Alphen, 1818.

Kerkgebouw Appeltern, 1859. Is verkocht.

Kerkgebouw Boven Leeuwen, 1753.

Er was een daad gesteld, als streekgemeente konden we het dovende lichtje weer op laten laaien. De jaren die volgden waren een zoektocht naar richting en vorm. Want de streekgemeente was een platform voor samenwerken en het beroepen van predikanten.
Maar hoe kon in deze samenwerking toch ook de verscheidenheid van de verschillende plaatselijke gemeenten behouden worden? Het was een proces van vallen en opstaan.

Kerkgebouw Winssen, 1805.

Kerkgebouw Leur Gld., 14e eeuw.

In de jaren '70 werd ook de gemeente Beuningen vacant. Zij zocht toenadering tot de streekgemeente en zodoende werd het topografische Maas en Waal geheel samen gebracht in onder één Hervormde Streekgemeente.
Voor de gereformeerden die tussen de Maas en de Waal woonden zat er niets anders op dan naar de stad te gaan. In Maas en Waal waren geen gereformeerde kerken en daarom moesten zij hun toevlucht zoeken in Nijmegen of Tiel. Maar de gereformeerden wilden graag ook kerkelijk actief zijn in hun eigen dorpen. Zij vormden daarom een Streekkerk die actief werd in Maas en Waal.

Er waren toen dus twee protestantse samenwerkingverbanden in Maas en Waal, een hervormde streekgemeente en een gereformeerde streekkerk. Maar in 1978 vormden deze twee gemeenten in het Samen-op-Weg proces samen de Evangelische Streekgemeente Maas en Waal. Vanaf dat moment vormden alle protestanten tussen de rivieren samen één gemeente.
Sindsdien is de streekgemeente continu in beweging geweest. Er zijn periodes geweest waar we naar elkaar toe trokken en periodes waarbij we elkaar (bijna) loslieten. En nu, nu zijn we een streekgemeente waarbij het lichtje zeker niet gedoofd is, heel soms wakkert het misschien even, maar het laait altijd weer vurig op.
Op dit moment bestaat de protestantse streekgemeente Maas en Waal uit 6 plaatselijke gemeenten verdeeld over 4 regio's. We beroepen samen predikanten, we hebben een gezamenlijk diaconaal project, we delen een kerkblad en werken op het gebied van jeugdwerk en vorming en toerusting nauw samen. Het programma van Vorming en Toerusting wordt nu, sinds een aantal jaren, in één boekje gezet dat

Kerkgebouw Beuningen, 1821.

door heel Maas en Waal verspreid wordt. Dit "blauwe boekje", zoals dit in de volksmond is gaan heten, geeft een overzicht van alle activiteiten van Wijchen tot Wamel en van Batenburg tot Beuningen.
Niet alle beslissingen worden door de streekkerkenraad genomen. De plaatselijke gemeente is verantwoordelijk voor het vieren van de eredienst, het eigen aanbod van gespreksgroepen, lezingen en verschillende kringen. Ook heeft de plaatselijke diaconie een aantal plaatselijke doelen die zij een warm hart toedraagt. Daarnaast liggen ook alle pastorale taken bij de plaatselijke gemeente. Zij kent het lief en leed van haar gemeenteleden als geen ander en het ligt dan ook voor de hand om dit plaatselijk te regelen.

Maar hoe moet de toekomst er dan uit gaan zien? Op dit moment is de streekgemeente bezig om haar positie voor de toekomst te bepalen. In welke organisatievorm dit zal zijn, moet de toekomst uitwijzen. Misschien blijkt de streekgemeente de meest toekomstbestendige vorm. Maar ook het opheffen van de streekgemeente of het fuseren tot één gemeente zijn opties die meegenomen worden. De inzet voor de toekomst is en blijft dat de protestantse kerk in alle dorpen in Maas en Waal zichtbaar blijft. Als kerk ben je van belang voor mensen en voor een dorp, een verantwoordelijkheid die je niet zomaar naast je neer kan leggen. Dat is een lichtje dat nooit doven mag!

▫ Hervormde gemeente Oldebroek

Oldebroek is gelegen op de NW Veluwe en is van oorsprong een agrarisch dorp met circa 5500 inwoners. Centraal in het dorp is de dorpskerk gesitueerd aan de Zuiderzeestraatweg welke van Hoevelaken tot Zwolle loopt. Daarnaast behoort de Maranathakerk in 't Loo ook tot deze gemeente. In beide kerken worden elke zondag twee diensten gehouden.

Lambertuskerk hervormde gemeente Oldebroek, 15e eeuw.

De hervormde gemeente behoort tot de Protestantse Kerk in Nederland en is een Gereformeerde Bondsgemeente met 2 wijken. In totaal omvat deze gemeente circa 2800 leden. Twee fulltime predikanten zijn aan deze gemeente verbonden en daarnaast krijgen zij ondersteuning van pastoraal medewerkers. De beide wijken vertonen enige identiteitsverschillen welke voornamelijk in de liturgie tot uitdrukking komt. In 2004 zijn 220 leden toegetreden tot de Hersteld Hervormde Kerk.

De Lambertuskerk

De Lambertuskerk of Dorpskerk in Oldebroek is een Rijksmonument en is geen imponerende kathedraal, maar een eenvoudige, stijlvolle dorpskerk. De bouwstijl is deels Romaans, deels half gotisch.
Vele geslachten zijn in de loop der jaren opgegaan naar dit bedehuis om Gods Woord te horen, Hem aan te roepen en te danken en om te zingen als gemeente van Gods trouw en goedheid.

Naamgeving.

Door de Rooms-Katholieke geestelijkheid is de kerk gewijd aan de heilige en martelaar: St. Lambertus. Deze geestelijke, welke in de 7e eeuw in Maastricht was geboren, is in zijn geboorteplaats 40 jaar bisschop geweest.
Nadat Lambertus is vermoord, werd hij heilig verklaard. De oude R.K.-Kerk heeft als gedenkdag van St. Lambertus 17 september aangehouden.
Indertijd heeft het gilde van wolwevers in Oldebroek e.o. St. Lambertus als zijn schutspatroon aangenomen. Hieruit kan worden verklaard, waarom de traditionele Schapenmarkt in Oldebroek, op de woensdag voorafgaande aan 17 september wordt gehouden.

Historie

De kerk is van oorsprong een z.g. "hallenkerk", een rechthoekig gebouw geweest.

Orgel hervormde kerk Oldebroek, 1970.

Van dit oude gedeelte zijn de toren uit 14e eeuw, en het koor van de 15e eeuw, nog als zodanig herkenbaar. Het oude middenschip van de kerk, was iets uitgebouwd. Uit alles blijkt dat we te maken hebben met een voorreformatorisch kerkgebouw, met fraaie ramen, muurbeschilderingen en verschillende bijaltaren.

Omtrent het bouwjaar van de kerk lopen de meningen uiteen. Het rapport van de Gelderse Archeologische Commissie uit 1921 vermeldt hierover onder andere het volgende:
Het torengedeelte dateert uit de 14e eeuw, het koor uit het eind van de 15e eeuw, terwijl de aan het koor gebouwde sacristie uit de 16e eeuw stamt.

In de oorlog van 1629 heeft een brand de kerk geteisterd. De dorpskerk is het oudste gebouw in de gemeente Oldebroek.

Veranderingen aan de kerk in de loop der jaren
De eerste verandering heeft plaats gevonden in 1844. Tegen de noordermuur van de kerk wordt een catechiseerkamer, die ook als vergaderruimte kan worden gebruikt, aangebouwd.

In 1922 heeft weer een kerkrestauratie plaats. Hierbij worden geen delen van de kerk weggebroken. Zelfs brengt men verbeteringen aan. De gewelfschilderingen in het koor komen weer te voorschijn. De kerkekamer in het koor en de deur (zuidzijde) verdwijnen, terwijl het koor in zijn geheel weer bij de kerk wordt gevoegd. De sacristie krijgt haar oorspronkelijke betekenis terug: deze doet weer dienst als ruimte waar de predikant zich gereed maakt voor de dienst.

In 1965/1966 wordt een algehele restauratie uitgevoerd en in februari/maart 1996 krijgt de kerk opnieuw een opknapbeurt. De houten gebogen spanten worden afgekrabd en in de vroegere kleuren, zandgeel met een bordeauxrode bies, geverfd. Het enthousiasme van de vrijwilligers wordt vergroot door het feit, dat aan het plafond bij de middelste kroonlamp, er een prachtig figuur voor de dag komt nadat de oude kalklaag eraf is gehaald. Ook hier komen de originele kleuren voor de dag. Daar enkele figuren niet gaaf zijn vanwege reparatie in het stucwerk, worden er sjablonen gemaakt om zo de figuren weer te herstellen. Door 3 personen is hier 's nachts tot in de kleine uren aan gewerkt. Het resultaat is dan ook schitterend. Alle

Kansel in de hervormde kerk van Oldebroek.

muren worden gesausd en alle deuren donkerrood geverfd. De kroonlampen zijn gezandstraald en geverfd, d.w.z. de kelken en bladeren in goudkleur.

Toren en klok
Zoals genoemd dateert de toren uit de 14e eeuw. Het torenportaal heeft een koepelvormig gewelf van rode baksteen. Helaas zijn deze gewelven bij de restauratie op advies van Monumentenzorg wit gekalkt.
Gelukkig is deze bekalking bij de grote onderhoudsbeurt in 1996 er weer afgehaald, evenals van de gewelven van de naast liggende "paardenstal" en voormalige kerkenraadskamer.
Bij de aanvang van de kerkdiensten, overlijden en begrafenissen wordt de klok geluid. De 1e klok is in 1635 geplaatst; zij had een middellijn van 1.27 meter en een hoogte van 1 meter.
Op last van de bezetters moest deze klok worden afgestaan om voor oorlogstuig te worden gebruikt. Op 8 februari 1943 is de klok afgevoerd. Zij is niet meer teruggekomen.
Op 14 november 1947 is een nieuwe, de huidige klok, geplaatst. Zij heeft een gewicht van 1350 kg.

De klok is van het volgende opschrift voorzien: "Nederlandse Hervormde Kerk te Oldebroek. In plaats van de in 1943 door de Duitsers geroofde klok ben ik anno 1947 geplaatst. Hoort mijn stem. De levenden roep ik. De doden beween ik."
De gewelven aan weerszijden van de toren hebben in de oorlogstijd dienst gedaan als schuilplaats voor Joden, piloten en onderduikers. Het open gedeelte boven in de toren deed vroeger dienst als uitkijkpost. Bij een dreigende overstroming werd hierin de z.g. stormlantaarn gehangen om de mensen te waarschuwen voor het naderende water. Nu wordt er de vlag uitgestoken op de nationale feestdagen.

Orgel
Er hebben diverse orgels in de kerk gestaan. Het voorlaatste was een Dekkers orgel. In 1968 besluit het kerkbestuur dit orgel weg te doen en een mechanisch orgel aan te schaffen. Na veel overleg wordt besloten om de fa. Flentrop uit Zaandam de opdracht voor de bouw van een nieuw orgel te geven.

Het nieuwe orgel is in december 1970 in gebruik genomen; het is een 3 klaviersorgel met 31 stemmen.

Zitplaatsen
Het huidige bankenbestand biedt aan 750 personen plaats. Met de stoelen in het koor en door het bijzetten van stoelen in de gangen kunnen circa 1100 personen een plaats vinden. De preekstoel is eenvoudig maar mooi bewerkt; er wordt aangenomen dat deze in 1750 is geplaatst, tegelijk met het eerste orgel. Op de kansel ligt een Statenbijbel uit 1664.

Bestuur

Erelid:

A. Noordsij	1998

Voorzitters:

Jhr. ir. W. Laman Trip	1929 – 1938
Ir. J.P. van Lonkhuyzen	1938 – 1949
H. Oltmans	1950 – 1961
R.M. de Feijter	1961 – 1962
J. Hoekstra	1962 – 1981
P.P. Hoogendoorn	1981 – 1987
A. Noordsij	1987 – 1998
Ing. D.A.J. Bruil	1999 – 2002
H. Pierik	2002 – 2009
J.C. Riemersma	2009 – heden

Secretarissen:

R. Groeneveld	1929 – 1933
D.A. van Straten	1933 – 1951
A.C. Mulder	1951 – 1953
G. van Dijke	1954 – 1959
J.P. de Geus	1959 – 1960
P.C. van der Woerdt	1960 – 1961
Ing. D.A.J. Bruil	1961 – 1962
P. de Fijter	1962 – 1967
R. Bakker	1967 – 1971
T. van Diest	1971 – 1976
Ing. D.A.J. Bruil	1976 – 1991
Mr. H.W. Westerink	1991 – 2000
H. Pierik	2000 – 2002
B. Veerbeek	2002 – heden

Penningmeesters:

J.J.H. Liese	1929 – 1941
J.G. Eijlander	1941 – 1953
D.A. van Straten	1953 – 1954
G. van Dijke	1954 – 1959
J.P. de Geus	1959 – 1960
P.C. van der Woerdt	1960 – 1961
Ing. D.A.J. Bruil	1961 – 1962
P. de Fijter	1962 – 1967
R. Bakker	1967 – 1971
T. van Diest	1971 – 1976
Ing. D.A.J. Bruil	1976 – 1991
Mr. H.W. Westerink	1991 – 2000

H. Pierik	2000 – 2002
B. Veerbeek	2002 – heden

Gemeenten waarvan foto's van kerkgebouwen e.d. zijn opgenomen met paginanummer vermeld

Aalst Gld., 128
Aalten, 13
Acquoy, 41
Almen-Harfsen, 115
Alphen Gld., 142
Altforst, 141
Angeren, 111
Angerlo, 11
Apeldoorn en Het Loo, 29
Appeltern, 142
Arnhem, 9
Asch, 12

Barneveld, 51
Batenburg, 142
Beekbergen, 37
Beesd, 130
Bemmel, 67
Bennekom, 46
Bergharen, 141
Beuningen, 144
Beusichem, 101
Boven-Leeuwen, 142
Brakel, 60
Bredevoort, 85
Bruchem, 117
Buurmalsen, 89
Buren, 92

Culemborg, 97

Didam, 89
Dinxperlo, 23
Doesburg, 56
Doetinchem, 19
Doornspijk, 33, 34
Drempt, 111
Driel, 82
Drumpt, 89

Eck en Wiel, 116
Ede, 43, 53, 131, 137
Eefde, 86
Eerbeek, 138, 139
Eibergen, 52
Elburg, 130
Ellecom, 93
Elspeet, 89
Elst Gld., 25
Epe, 133
Ermelo, 26

Geldermalsen, 81
Gendringen-Bontebrug, 128
Gendt, 80
Gorssel-Epse, 103
Groenlo, 63
Groesbeek, 119

Haaften, 89
Hall en Voorstonden, 111
Halle, 64
Hattem, 38, 42
't Harde, 98
Harderwijk, 96, 123
Heelsum, 45
Heerde, 22
's-Heerenberg, 20
Hengelo Gld., 75
Herwijnen, 73
Hierden, 106
Hoenderloo, 117
Hoogkeppel, 111
Horssen, 141
Hummelo, 125
Hurwenen, 57

Ingen, 85

Kapel-Avezaath, 90
Kerkdriel, 86
Kerwijk, 86
Kesteren, 115
Klarenbeek, 77
Kootwijk, 82
Kootwijkerbroek, 98

Laren Gld., 120
Leur Gld., 143
Lichtenvoorde, 104
Lienden, 95
Lochem, 120
Lobith, 79
Loenen Gld., 70
Lunteren, 31, 128

Maurik, 100

Neede, 109
Nunspeet, 105
Nijkerk Gld., 105, 124
Nijmegen, 91

Ochten, 54
Oene, 90
Oldebroek, 145
Ommeren, 121
Oosterbeek, 58, 65
Ophemert, 66
Opheusden, 121
Otterlo, 88

Poederoijen en Loevestein, 113
Putten, 30

Randwijk, 68
Ravenswaaij, 94
Renkum, 59
Ressen, 55
Rheden, 35
Rhenoy, 78
Ruurlo-Barchem, 100
Rijswijk Gld., 127

Scherpenzeel Gld., 47
Silvolde, 74

Terborg, 101
Tricht, 81

Vaassen, 132
Valburg, 87
Varik, 118
Varsseveld, 132
Veessen, 98
Velp, 61
Voorst, 15
Voorthuizen, 119
Vorden, 71

Waardenburg-Neerijnen, 84
Wadenoyen, 71
Wageningen, 69, 99
Wamel, 141
Well, 107
Westervoort, 102
Wezep, 81, 117
Winssen, 143
Winterswijk, 48, 126

Zaltbommel, 17
Zeddam, 83
Zelhem, 62
Zevenaar, 16
Zoelen, 119
Zoelmond, 128
Zuilichem, 108
Zutphen, 110
Zwartebroek-Terschuur, 127